

İKTİSAT NİZAMI

MADDE - 119: “İktisat politikasının hedefi, ihtiyaçları karşılama konusunu ele alırken toplumun üzerinde bulunması gereken durumu dikkate almaktır. Toplumun üzerinde bulunması gereken husus ise ihtiyaçları karşılamanın temel alınmasını gerektirir.”

Bu madde birçok delilden istinbat edilmiştir. Zira şer’î hüküm bir delilden istinbat edilebileceği gibi birden çok delilden de istinbat edilebilir. Bu madde ana başlıkları ile şu delillerden istinbat edilmiştir:

- a-) Özel bir keyfiyet ile eşyaları mülk edinmenin sınırlandırılması,
- b-) Muayyen sebeplerle eşyayı mülk edinmenin sınırlandırılması,
- c-) Belirli keyfiyetlerle mülkü geliştirmenin sınırlandırılması,
- d-) Birtakım iş ve eşyaların haram olmaları.

Burada sıraladığımız bu dört noktanın delillerine dayanılarak iktisat politikası istinbat edilmiştir.

Bu delillerden istinbat edildiği üzere **iktisat siyaseti/politikası**, ihtiyacı karşılama özelliğine sahip olan servete şer’î hüküm çerçevesinde ve şer’î hükmü baz alarak bakmaktır. Örneğin buğday ve bal birer servettir. Çünkü Allah bunları mübah kılmıştır. Öte yandan haşhaş ve içki servet olarak kabul edilmez. Çünkü bunları Allah haram kılmıştır. Satın alınan veya ücret olarak alınan mal servettir. Çünkü şeriat her iki yoldan da mal kazanmayı mübah kılmıştır. Fakat hırsızlık veya batıl bir akit yoluyla elde edilen bir mal servet değildir. Çünkü şeriat her iki yoldan da mülk edinmeyi haram kılmıştır.

Bu nedenle ihtiyaçları karşılarken ve ihtiyaçları karşılayan servete sahip olurken şer’î hükmün esas alınması gerekir. Diğer bir ifade ile serveti elde etmede ve harcamada şer’î hükmün esas alınması gereklidir.

Yukarıda madde içerisinde geçen; "İktisat politikasının hedefi, ihtiyaçları karşılama konusunu ele alırken toplumun üzerinde

bulunması gereken durumu dikkate almaktır" ifadesinden kastedilen anlam budur. Zira toplumun üzerinde bulunması gereken durum, yani insanlar arasındaki ilişkilerden kasıt, insanlar arası ilişkilerin şer'î hükümlerle mukayyet olması ve seyrini de şer'î hükümlere göre yürütülmesi demektir. Bu nedenle ihtiyaçları karşılamaya bakarken, ister servetin artırılması olsun isterse servetin tüketilmesi olsun toplumun üzerinde bulunması gerektiği hususa yani şer'î hükümlere bağlı kalmanın gerekli olduğuna dikkat etmek gerekir.

İslâm nizamında servetin üretimini ve tüketimini sahih kılan ve iktisadi bir madde sayılmasını gerektiren esas, toplumun üzerinde bulunması gereken husustur. Diğer bir ifade ile insanlar arasındaki ilişkilerde şer'î hükümlere bağlanmaktadır. İşte bu esasa göre servetin, insanın, ferdin veya toplumun ihtiyacını karşılayıp karşılamadığına, üretilebileceğine veya tüketilebileceğine bakılır.

Her ne kadar Müslümanın amellerinden her birinde şer'î hükümlere bağlanmayı gerektiren bu esas genel olarak gelmiş ise de, şeriat:

"Rasul size her ne verdi ise onu alın, sizi her neden nehyetti ise onu terk edin"¹ ayetinde olduğu gibi **iktisat siyaseti** açısından genel delillerle yetinmemiş, özellikle servetin geliştirilmesi, servet aracılığı ile ihtiyaçların karşılanması hususunda tafsili deliller de getirmiştir. Bu deliller; mülk edinme keyfiyetini, mülk edinme sebeplerini, mülkün geliştirilmesi yollarını belirleyen ve birtakım davranışları ve eşyaları haram kılan delillerden oluşmaktadır.

İslâm'daki **iktisat siyaseti** servete, yalnızca ihtiyaçları karşılayan bir madde olarak bakmaz. Bunun yanında bu servetin ve kendisi ile ihtiyaçların karşılanmasının mübah almasını da dikkate alır. Yani iktisat siyaseti, insanlar arasındaki ilişkilerin şer'î hükümlerle kayıtlı olmasına binaen servete bakmaktadır.

MADDE - 120: "İktisadi problem, malların dağıtımı, tebaanın tüm fertlerinin mallardan yararlanmaları, sahip olmak ve elde etmek için çalışma yoluyla ile maldan yararlanma imkânını sağlamaktır."

¹ Haşr: 7

Bu madde **iktisadi problemin** iki kısımdan ibaret olduğunu beyan etmiş bulunuyor:

1- Fertlerin fakirliği meselesi. Yani hiç bir fert mahrum bırakılmamak şartıyla, ülke servetinin toplumun her ferdine ulaşmasını garanti etmektir.

2- Servet elde etme ve ondan yararlanma imkânlarını toplumdaki her ferdi için olanaklı hale getirmek.

Birinci kısma ait deliller, fakirlere miskinlere ve yolda kalmış olanlara ait hükümleri beyan eden ayet ve hadislerdir. Bu hususlara ait olarak varit olan delillerin çokluğu ve çeşitliliği bu problemin önemli olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Ayetlerden deliller şunlardır:

"Yoksul fakire yedinin."¹ وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

"Maldan ne infak ederseniz size ödenecektir ve siz zulme de uğratılmayacaksınız. Sadakalarınızı kendini Allah yoluna vermiş olan yoksullara verin."² وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ (272) لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنَّ السَّبِيلِ "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak, fakirlere, miskinlere, amillere (zekât toplayan memurlara), kalpleri ısıdırılmak istenen kimselere, kölelere, borçlulara Allah yolunda olanlara, yolda kalmışlara aittir."³

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَإِنَّ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (7) لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ "Allah'ın o kent halkından Rasulüne fey' olarak verdiği ganimetler; Allah'a, Rasule, akrabalara yetimlere, miskinlere ve yolda kalanlara aittir. Ta ki mal içinizden zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Rasul size her ne verdi ise onu alın, sizi her neden nehyetti ise onu tek edin. Muhakkak ki Allah'ın azabı şiddetlidir. (Sadakalar) fakir muhacirler içindir."⁴

¹ Hacc: 28

² Bakara: 272-273

³ Tevbe: 60

⁴ Haşr: 7-8

"Sadakaları (Zekâtı) **İN تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ وَإِنْ تَخْفَوْهَا وَتُوثِقُوهَا فَقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ** açık olarak verirsiniz güzel bir şeydir. Eğer onu gizler ve fakirlere verirsiniz bu sizin için daha hayırlıdır."¹

"(Oruç tutmaya) zor takat getirenler de **وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينَ** bir yoksul doyumunu fidye verir."²

"Kimin de buna gücü yetmezse altmış **فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِطَاعًا سِتِينَ مِسْكِينًا** miskini doyurması lazımdır."³

"Kendi ihtiyacı olduğu halde **وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا** onlar, miskine, yetime ve esire seve seve (yemek) yedirirler."⁴

"Yahut açlık **أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ (14) يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ (15)** günüde yemek yedirmektir. Yakınlığı olan bir yetime. Yahut yerde sürünen bir yoksula."⁵

"De ki: Hayırdan ne **مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ** infak ederseniz, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yolcuların hakkıdır."⁶

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ **"Lakin 'birr', Allah'a, ahiret gününe, meleklerle. kitaplara, peygamberlere iman eden, malını seve seve yakınlarına, yetimlere, miskinlere, yoksullara, dilenenlere veren..."**⁷

"Veya miskine yedirmek için kefarettir."⁸

"Yeminini bozanların kefareti on miskini yedirmektir."⁹

"Ve onların mallarında mahrum ve yoksullar için bir hak vardır."¹⁰

"Ve onlar ki; mallarında belirli bir hak vardır. Dilene ve yoksula."¹¹

¹ Bakara: 271

² Bakara: 184

³ Mücadele: 4

⁴ İnsan: 8

⁵ Beled: 14-16

⁶ Bakara: 215

⁷ Bakara: 177

⁸ Maide: 95

⁹ Maide: 89

¹⁰ Zariyat: 19

¹¹ Mearic: 24-25

Hadislere gelince: Rasul (ﷺ) şöyle dedi.

"İçlerinde aç bir kimse olduğu halde sabahlayan bir kavim Allah'ın zimmetinden uzak olur."¹

Bir başka hadisi Kudsi'de Rabbi'sinden şöyle rivayet etti:

"Komşusunun aç olduğunu bildiği halde tok olarak geceleleyen kimse bana iman etmemiştir."

Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"İman etmemiştir, iman etmemiştir, iman etmemiştir." Kim iman etmemiştir ya Rasulallah! dediler. Peygamber (ﷺ): "Komşusunun aç olduğunu bildiği halde tok olarak geceleleyen kimse" dedi.

İşte bütün bu ayetler ve hadisler, infak hakkında gelen tüm ayetler, sadakalara ve zekâta ait hükümler, fakirlere, miskinlere, yolda kalanlara ve dilenenlere, özetle fakir durumda bulunanlara yardım etmeyi teşvik eden bütün nasslar, **iktisadi problemin** bireylerin fakirliği olduğuna yani servetin fertlere kötü dağıtılmasından dolayı insanların fakir hale gelmeleri olduğuna açıkça delalet etmektedir. Esas problem, toplumun her ferdine servetin dağıtılması meselesidir. Öyleyse bu servetin her bireye ulaşmasının sağlayacak bir şekilde dağıtım probleminin çözülmesi gerekmektedir. Bu konudaki deliller, dağılımın herkese isabet etmesinin farziyetine delalet etmektedir. Servetten toplumun her kesiminin faydalanması için fakir, miskin, yolda kalmış ve dilenciler için bir çözüm getirmek gerekir. İşte bunlar, ilgili maddenin **birinci kısmına** ait delillerdir.

İkinci kısma gelince: Buna ait deliller, Allah'ın mülk edinmeyi mübah kılan her sebep içerisinde, mülkiyeti genel olarak mübah kılmış olmasıdır. Rasulullah (ﷺ) şöyle dedi:

"Herhangi bir yere bir duvar yapan kimse o yerin sahibidir."²

Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Size deniz avı helal kılındı."³

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Mükessirin min es'Sahabe, 4648

² Ebu Davud, K. Harac, 2673

³ Maide: 96

Gerek mülkiyetin mübah oluşu, gerekse müslim ve gayrimüslim farkı gözetilmeden tebaanın her ferdinin bu mülk edinme serbestisine sahip olması, mülkiyet edinmenin ve bunun için çalışmanın meşruiyetine delalet eder. Ayrıca yeme giyme, barınma gibi şeylerden yararlanmaya dair genel deliller gelmiştir Mesela Allah (ﷻ) şöyle buyurmaktadır:

"Onlardan yiyeceğiniz."¹

Rasul (ﷺ)'de şöyle buyurmaktadır:

"Hiç bir kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiştir."²

Allah (ﷻ) şöyle buyurmaktadır:

"Artık Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helal ve temiz olarak yiyeceğiniz."³

"Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyeceğiniz."⁴

"Size rızık olarak verdiklerimizden yiyeceğiniz."⁵

"De ki. Allah'ın kulları için çıkarıp yarattığı ziynetleri ve rızık temiz ve helal olanını kim haram edebilir."⁶

Bu ayetler gibi delillerin hepsi umumi/genel olarak gelmişlerdir. Bu serbestliğin genel oluşu, müslim olsun zimmi olsun tebaadan olan her ferdin servetten yararlanmalarını kapsar. Bütün bunlar demektir ki şeriat, her ferdin mal edinmesine ve ondan yararlanmasına imkân vermiştir.

Buna göre gelen şer'î deliller, temel problemi beyan etmiş, buna ait çarenin/çözümün ne olduğunu, temel problemin bireylerin fakir oluşları, mal edinme ve ondan yararlanma imkânlarının bulunmayışı olduğunu açıklamıştır.

Şeriat, problemi bu şekilde ele alırken aynı zamanda çaresini de getirmiş, mal edinebilmeyi ve maldan yararlanabilmeyi mübah kılmıştır. Bu mübah davranışları da iktisatla ilgili işlerin esası

¹ Hacc: 28

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 16552

³ Nahl: 114

⁴ Maide: 88

⁵ Bakara: 57

⁶ A'raf. 32

kılmıştır. İşte temel problem budur Başka bir tabirle temel problem servetin çoğaltılması, artırılması değil, onun dağıtılmasıdır. Zira iktisadın esas problemi, fertlerin fakirliği, servet elde etme ve ondan yararlanma imkânlarının olmayışıdır. Yoksa ülkenin fakirliği ve onun servete muhtaç oluşu değildir. O halde esas problem, üretim değil dağıtımdır.

Esas problemin üretim olmayıp, dağıtım olduğunu; fakirliğe çare bulmak, mülk edinmeyi, ondan yararlanmayı mübah kılmak için gelen şer'î deliller ve iktisadi hayatın gerçeği ortaya koymaktadır. Şer'î delillere baktığımızda fertlerin fakirliğini gidermek, mülkiyeti ve maldan yararlanmayı mübah kılmak için yani dağıtım sorununu çözmek için gelen delillerin var olduğunu görürüz. Beri taraftan, ülkenin fakirliğini gidermek ile ilgili yani mal ve servet üretimi ile ilgili bir çok deliller de vardır. Her iki husustaki delilleri tektik edildiğinde, fakirliği gidermek, mülkiyetin ve ondan yararlanmanın serbest ve mübah olduğuna dair delillerin, dikkatleri çekecek kadar çeşitli ve çok oldukları görülür. Bütün bunlar servetin dağıtılmasına verilen önemin fazla olduğunu ve feri bir husus olmadığı anlaşılmaktadır.

Fakirlikle, yani kötü dağıtım ile ilgili ve ona ait çarelerle alakalı ayet ve hadisler, şöhret seviyesine ulaşmış bulunmaktadır. Mülkiyetin ve ondan yararlanmanın mübah olduğuna dair gelmiş olan deliller de şöhret sınırına ulaşmış bulunmaktadır.

Başka bir hususta şudur: Çözümü söz konusu edilen mal edinme meselesi iktisatta tek esastır. Bütün iktisadi problemler bu esastan neşet eder. Öyleyse temel problem budur. Fertlerin fakirliğine, mülkiyetin ve ondan faydalanmanın mübahlığına dair gelen delillerin çok yaygın oluşu, bu delillerin kendisinden tüm iktisadi problemlerin çıktığı tek bir esası çözüme kavuşturması, iktisattaki temel problemin dağıtım olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum ise ülkelerin fakirliği, bir başka ifade ile üretimle ilgili delillerden farklı bir durumdur. Ülkelerin fakirliği ile ilgili deliller başka bir ifade ile üretim ile ilgili deliller sayılı ve sınırlı olarak varit olmuşlardır. Bunlar direkt olarak üretime değil, üretimi gerektiren hususlara çare getirmeye yöneliktir. Direkt olarak üretimi ilgilendiren delil, anlatılamayacak kadar azdır. Ülkelerde servet meydana getirmeyi gerektiren bir çok şer'î hükümler mevcuttur. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle buyurmaktadır:

“Onlar için gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın”¹

Bu ayet, ülkede servetin bulunmasını gerektirdiği gibi, onu meydana getirmek için çalışmanın vacib olduğunu da ifade etmektedir. Halkın işlerini ve maslahatlarının emniyet içerisinde idare etmek, idarenin yararlı neticeleri için yollar açmak, sular temin etmek, okullar, mescitler bina etmek, tıp ve eğitim ile ilgili sahalar açmak, zelzele ve tufan gibi beklenmedik felaketlere çare bulmak, devlet idaresinin yükünü taşımak hususunda gerekli görülen kalkınmayı yapabilmek gibi şeyler mal ve servet sahibi olmayı gerektirdiği gibi, servet sahibi olabilmek için de çalışmayı gerektirmektedir. Esas problem olan halkın ihtiyaçlarına çare bulmak da yine ancak, servetin varlığına ve onun için çalışmaya bağlıdır. Bu hükümler, bizatihi üretimi değil üretimi gerektiren hususlara çare getirmektedir. Fakat **"vacibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vacibdir"** kaidesinden hareketle, bu hükümler aynı zamanda üretimin de vacib olduğuna delalet ederler. Servet teminini teşvik sadedinde gelen sarih hükümler mevcuttur. Ancak bunlar sayılıdır. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle buyurmaktadır:

"Namaz kılınca yer yüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızık arayın."²

"Yerin omuzlarında yürüyünüz ve onun rızkından yiyiniz."³

Yine Allah Rasulü (ﷺ) de şöyle buyurmaktadır:

"Hiç bir kimse el emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir."⁴

"Bazı günahlar vardır ki onu ne oruç ne de namaz örtebilir. Ya Rasulullah ona keffaret olabilecek ne olabilir? dediler. Rızık arama hususunda gösterilen gayret buyurdular."

"Temiz olarak dünyayı isteyen kimse yüzü ayın on dördü gibi parlak olarak Allah'a ulaşacaktır."

Bu deliller direkt olarak rızık aramaya dolayısıyla üretime teşvik etmektedirler. Başka bir tabirle ülkenin fakirlik problemini çözmeye

¹ Enfal: 60

² Cuma: 10

³ Mülk: 15

⁴ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 16552

teşvik etmektedir. Fakat bunlardan anlaşıldığı kadarıyla muhatap yine fertlerdir. Üretime teşvik etmek, ya fakirliğini gidermek ya da mülkiyetini daha da artırmak yoluyla ancak bireysel ihtiyaçlarını karşılamak içindir.

Bir açıdan durum bu iken diğer bir açıdan ise bu delillerin direkt olarak veya gerektirdiği hususlara teşvik ettikleri çare, yalnız çalışmak değil özellikle mülk edinmek için çalışmaktır. Yani sadece üretim değil mal edinmek için üretimi teşvik eder. Nitekim çalışmanın aynı zamanda mal edinmeden neşet ettiğini de belirtelim. Böylece çalışma asıl değil detaydır. Çalışma mal edinmenin bir parçasıdır. Çalışma mal edinmede asıl değildir. Mal edinmek için üretimi gerektiren hükümler bunun için varit olmuşlardır Böylece üretim, mal edinmenin gereklerindendir.

Deliller içerisinde direkt olarak gelen hükümler, servetten yararlanmak için üretimin yapılmasını beyan etmektedirler. Zira ayet yemek için rızık aramayı şart kılmıştır. Birinci hadis de yemeyi, yani yararlanmayı çalışıp kazanmadan saymıştır. Üçüncü hadis ise rızık için, yani mal edinmek için çalışmayı şart kılmıştır. Dördüncü hadis de ise, dünya malını istemek çalışma ile ifade edilmiştir. İşte bütün bu deliller üretimin temel bir problem olmadığına onun iktisadi problemlerden bir problem olduğuna delalet ettikleri gibi, esas problemin **mal ve servet dağıtımı** denilen mülkiyet, yani **mal edinme meselesi** olduğu da ortaya çıkmış olmaktadır.

Bütün bunlar, şer'î delillerle ilgili hususlardır. İktisadi hayatın hakikatine bakıldığı zaman ise ekonomik sıkıntı çeken her beldenin karşılaştığı sıkıntının servetin kötü ve haksız dağıtımından çıktığının inkâr edilemez bir gerçek olduğu görülmektedir. Bu sıkıntı üretim azlığından kaynaklanmamaktadır. Sosyalizmin yani komünist sistemin ortaya çıkmasında kapitalist sistemin toplumlara çektiği zulüm, servetin insanlara dağıtılmasındaki adaletsizlik etken olmuştur. Yine kapitalistlerin kendi düzenlerine sokuşturmaya çalıştıkları bir takım yamalar ve bu uğurdaki çabaların hepsi servetin dağıtımı ile ilgilidir. Sosyalizmin tüm çabaları da yine mal dağıtımı ile ilgilidir. Geri kalmış ülkeler diye adlandırdıkları İslâm beldeleri gibi ülkelerin günümüzde geri kalışlarının sebebi de yine bu kötü dağıtımdır. Yoksa bu ülkelerin geri kalışları ülkelerinin fakir oluşlarından değildir.

Bu nedenle iktisatta temel problem, üretimin azlığı değil servetin kötü dağılımıdır. Bu husus gerek Müslüman gerek komünist, gerekse sosyalist olsun her insan tarafından hissedilen bir durumdur. Günümüz dünyasındaki üretim dünya nüfusunun ihtiyacından fazladır. Fakat kötü dağıtım bazı insanların aşırı derecede zengin yapmış, bazılarını da aşırı derecede fakir hale getirmiştir. Hatta üretim azlığından şikayeti olan ülkelerin bile çektikleri sıkıntıların birinci derecedeki sebebi servetin insanlara kötü dağıtımıdır. Üretim azlığı ikinci derecede gelmektedir. Buna göre, iktisadi hayatın gerçeği her zaman için iktisatta asıl problemin dağıtım olduğunu, üretim olmadığını göstermektedir.

MADDE - 121: “Fert fert toplumun tümünün ihtiyaçlarının tamamen karşılanmasını, lüks ihtiyaçlarını da yapılabilecek en üst seviyede temin edebilecekleri ortamların garantilenmesi gerekir.”

Bu madde iki şıkka ayrılır.

1. Temel ihtiyaçların karşılanmasını garanti etmek.
2. Lüks ihtiyaçların karşılanmasına imkan hazırlamak.

Birinci şıkka ait birçok delil mevcuttur. Bilindiği gibi Şari, kazanmayı ve rızık aramak için çalışmayı teşvik etmiş, rızık için çalışmayı farz kılmıştır. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle buyurmaktadır:

"Yerin omuzlarında gezin ve onun rızkından yiye."¹

"Namaz kıldığınız zaman yeryüzüne dağılınız ve Allah'ın fazlından (rızkından) isteyiniz."²

Bu ayetler kazandığından insanın temel ihtiyaçların tamamının garantilenmesinde asıldır. Allahu Teâla çalışabilecek güçte olan erkeklere ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışmayı farz kılmıştır. Şayet gücü olduğu halde çalışmazsa her farzı terk eden gibi cezalandırır. Şeriat kadınlar ve erkeklerden çalışma gücü olmayanların nafakalarının temin edilmesini çalışabilecek gücü olanlara farz kılmış ve gerektiğinde bu nafakanın tahsilini de devlete yüklemiştir. Nitekim

¹ Mülk: 15

² Cuma: 10

kadının nafakasını temin etmek erkeğe farzdır. Rasulullah (ﷺ) şöyle buyurmaktadır:

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Kadınlarınızın rızkını ve giyimini güzel bir şekilde temin etmek sizin üzerinize farzdır."**¹

Çocukların nafakasını da babaya farz kılmıştır. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **"Onların rızkı ve giyimi çocuğun kendisine ait olduğu baba üzerine farzdır."**²

Rasulullah (ﷺ); kocasının cimri bir adam olduğunu şikayet eden Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e şöyle demiştir:

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدَكَ بِالْمَعْرُوفِ **"Bilinene (içerisinde yaşadığın şartlara) uygun bir şekilde sana ve çocuğuna yetecek miktarda al."**³

Şeriat bakıma muhtaç oldukları takdirde yakın akrabaların nafakasını karşılamayı da zengin olan akrabaya farz kılmıştır. Ayette: **"Onların yiyeceği ve giyeceği maruf ile çocuğun kendisine ait olduğu baba üzerine farzdır"** ifadesinden sonra;

وَعَلَى الْوَارِثِ مِنْ ذَلِكَ **"Mirasçıya düşen de bunun gibidir"**⁴ denilmektedir.

Böylece şeriat çalışıp kazanmak mecburiyetinde olmayan kadının nafakasının temin edilmesini mutlak olarak erkeğe farz kılmıştır. Ayrıca fakir oldukları takdirde gücü yetmeyen erkelerin nafakasını temin etme görevini de yakın akrabaya farz kılmıştır. Nafaka temini kendisine vacib olan herhangi bir kimse bulunmadığı, yahut bulunduğu halde nafaka verecek gücü olmadığı durumda nafakayı temin etme sorumluluğu Beytülmalın yani Devletindir. Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah (ﷺ) şöyle buyurmaktadır:

مَنْ تَرَكَ كَلًا فَإِلَيَّ وَرَبِّمَا قَالَ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ **"Kim ölür de geride bakıma muhtaç ailesi kalırsa onların bakımları bana aittir. Kim de geride mal bırakırsa bu mal mirasçılara aittir."**⁵

¹ Müslim, K. Hac, 2137

² Bakara: 233

³ Buhari, K. Nafakat, 4945

⁴ Bakara: 233

⁵ Ebu Davud, K. Feraid, 2512

Hadis, kendisine bakacak çocuğu veya babası olmayan ve güçsüz olan herkesi kapsamaktadır. Başka bir rivayette ise şöyle denilmektedir:

"Kim bir mal bırakırsa o mal varislerine aittir. Kim de muhtaç aile bırakırsa onun bakımı bize aittir."¹

Zira Hadiste geçen (ضیاعاً) kelimesi "aile" anlamına gelmektedir. Kamus el-Muhit'te şöyle denilir: "ضیاعاً aile demektir veya onların aileleri demektir."

Bu delillere göre fakir olan kimse eğer kadın ise, onun temel ihtiyaçlarını temin etmeyi Şeriat garanti etmiştir. Eğer fakir olan kimse çalışmaktan aciz olan yahut kazancı temel ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmayan bir erkek ise yine Şeriat, bu delillere göre böylelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayı da garanti etmiştir. Şer'î bakımdan **güçsüz** iki kısımdır:

1- Hakikaten aciz ve güçsüz, çalışmaya gücü olmayan kimse demektir.

2- Hükmen aciz olan kimse demektir. Böyle bir kimse geçimini sağlayacak herhangi bir iş bulamayan kimse demektir.

Bunların her ikisi de acizdir. Bu delillerin delaleti ile Şeriat, kadının ve hakikaten veya hükmen aciz olan erkeğin temel ihtiyaçlarını temin etmeyi garanti etmiştir. Bu görevi, kocaya veya yakın akrabaya vacib kılarak bu garantiyi tahakkuk ettirir. Onlara bakacak kimse bulunmadığı takdirde ise bu görevi Beytülmalaya yani Devlete havale eder. Şeriat bu nafakanın teminini Devlete yüklerken devlette bunlar için özel bir bölüm ayırır. Allahu Teâla'nın:

"Sadakalar ancak fakirler, miskinler.... ve yolda kalanlara verilir"² ayeti gereğince beytülmalaya fakirler için harcanmak üzere zekat fonu konulmuştur.

Eğer zekat bu hususa kafi gelmezse o zaman Rasulullah (ﷺ)'in:

"Kim bakılmaya muhtaç kimseler bırakırsa onlara bakmak da bize aittir."³ hadisi ile;

¹ İbni Mace, K. Ahkam, 2407

² Tevbe: 60

³ İbni Mace, K. Ahkam, 2407

الإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ **"İmam çobandır ve göttüklerinden (yönetimi altında bulunanlardan) sorumludur"**¹ hadisi gereğince gerekli harcamalar Beytülmalın diğer gelirlerinden karşılanır.

İmamın halka karşı en büyük sorumluluğu, onların temel ihtiyaçlarını karşılamayı garantilemektir. Dolayısı ile bakıma muhtaç kimselerin nafakaları Beytülmalın gelirlerinden temin edilir. Zira Devletin sorumluluklarından birisi de fakirin nafakasının temin etmektir. Eğer Beytülmal'ın sabit gelirleri harcamalarda کافی gelmezse; bu harcamalara yetebilecek kadar Müslümanlara vergi konur. Harcamaları karşılayabilecek malı Beytülmal'a koymak için bu vergiler gerekirse kuvvet kullanılarak Müslümanlardan tahsil edilir. Çünkü Halifenin vergi koyacağı yerlerden birisi de budur. Zira bu harcamalara zekat gelirleri کافی gelmezse ve Beytülmal'ın sabit gelirleri de buna yetmezse o zaman bütün Müslümanlara vergi farz olur. Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

وَأَيُّمَا أَهْلٌ عَرَصَ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرَأَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَعَالَى **"Herhangi bir yerde bir adam aç olarak sabahlarsa, oranın halkı Allah'ın yardımından uzak olur."**²

Talebi içeren bir ihbar niteliğinde olan bu hadisin kınama ifadesi ile beraber gelmiş olması, talebe kesinlik kazandırmaktadır. Dolayısıyla verginin Müslümanlar üzerine bir farz olduğuna delalet eder. Halife bu vergiyi Müslümanlara emreder. Gerekteğinde zor kullanarak da olsa onlardan tahsil eder. Çünkü bu bir farzı yerine getirmek demektir. İşte bunlar, toplumun her ferdinin teker teker temel ihtiyaçlarını karşılamak hususundaki garantiyi şeriatın farz kıldığına, bu ihtiyaçları karşılamak hususunda gerekli gelirleri tayin ettiğine, bunun yapılmasını ve devamını garanti ettiğine delalet eden delillerdir.

Buraya kadar anlatılanlar toplumun teker teker her ferdinin ihtiyaçlarını karşılamak hakkındadır. Her fert için hayatın gereği olan temel ihtiyaçların neler olduğuna gelince: Temel ihtiyaçlar; **yiyecek, giyecek ve meskendir**. Şer'î deliller **nafakayı** kapsar şekilde varid olmuşlardır. Nafaka ise **yiyeceği, giyeceği ve meskeni** içermektedir. Ayrıca temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve meskenden ibaret olduğuna delalet eden başka deliller de vardır. Bu üç temel ihtiyacın dışındakiler fazla ve ziyade olanlardır. Nafakanın yiyecek, giyecek ve

¹ Buhari, K. Cemaat, 844

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Mükessirin min es'Sahabe, 4648

meskenden ibaret olduğuna dair deliller şunlardır: Allahu Teâla şöyle demiştir:

"Onların yiyeceği ve giyeceği maruf ile çocuğun kendisine ait olduğu baba üzerine farzdır."¹

"Günücünüz yettiği kadar o kadınları kendi oturduğunuz yerde oturtun."²

"Ehlinize yedirdiğinizin ortalamasından."³

Bu ayetlerde Allah (ﷻ) nafakayı yiyecek, giyecek ve mesken olarak beyan etmiştir. Rasul (ﷺ)'de kadınlardan bahsederken şöyle buyurmaktadır:

"Dikkat edin, onların sizin üstünüzdeki hakları ise yiyecekleri ve giyecekleri hususunda onlara iyi davranmanızdır."⁴

Başka bir hadiste ise:

"Onların sizin üzerinizdeki hakkı onları güzelce yedirip giydirmenizdir."⁵

Bu deliller hem nafakaların hem de temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve meskenden ibaret olduğuna dair delillerdir.

Yiyecek, giyecek ve meskenin temel ihtiyaçlar olup bunların dışındaki diğer ihtiyaçların fazlalık olduğunun delili Rasul (ﷺ)'den rivayet edilen şu hadislerdir:

"Kim evinde emin olarak sabahlar, vücudu sıhhatli ve yanında da gününün rızkı ve azığı varsa sanki ona bütün dünya verilmiştir."

Başka bir hadiste ise:

"İnsan oğlunun sahip olduğu tek şey, kendisiyle açlığını giderdiği bir parça ekmek, susuzluğunu giderdiği bir içimlik su, avret mahallini örttüğü bir parça örtüdür. Bundan fazla olanlar ziyadedendir."

Bu iki hadiste zikredilen yiyecek, giyecek ve meskenin temel ihtiyaçları, bundan fazla olanın ise ziyadeden olduğudur. Bu hadislerden açıkça anlaşılan bu üç hususun temel ihtiyaç olduğudur.

¹ Bakara: 233

² Talak: 6

³ Maide: 89

⁴ İbni Mace, K. Nikah, 1841

⁵ Müslim, K. Hac, 2137

Bu iki hadis asli ve temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve mesken olduğuna, bundan ziyade olanların ise temel ihtiyaçlar olmadığına nass olarak delalet ederler. Bu üç hususun karşılanmasıyla temel ihtiyaçlar karşılanmış olur. Bu sebeple bütün bu deliller halktan her ferdi teker teker temel ihtiyaçlarının karşılanmasının garanti edilmesinin vucbiyetine delalet ederler.

Karşılamamanın külli bir karşılama olmasının nedeni, temel ihtiyaçların nasslarda "maruf" kelimesi ve "yeterli olacağı kadar" kelimeleri ile ifade edilmesine dayanmaktadır. Allahu Teâla'nın: **"Onların yiyeceği ve giyeceği maruf ile çocuğun kendisine ait olduğu baba üzerine farzdır"** ayetinde geçen "Maruf ile" kelimesi ve Rasulullah (ﷺ)'in: **"Kadınların yiyeceklerini ve giyeceklerini maruf ile temin etmek sizin (erkeklerin) görevinizdir"** hadisinde geçen "maruf ile" kelimeleri ve Ebu Süfyan'ın karısı Hind'e söylediği: **"Maruf ile sana ve çocuğuna yetecek kadar al"** hadisinde geçen "yetecek kadar" ifadesi insanlarca bilinen ve onlar arasında maruf olan bütün temel ihtiyaçlara yetecek miktar anlamına gelmektedir. Hadiste yeterlilik şartı vardır. Yiyecek, giyecek ve barınak ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanabilme şartı vardır. Ancak bu şartın yanında bir de yeterliliğin maruf ile olması şartı vardır. Karşılanması gereken yeterlilik en alt seviyede bir yeterlilik olmaktan öte, maruf şartını sağlayacak şekilde içerisinde yaşanılan ortamda insanların genelinin sahip oldukları hayat standardı seviyesinde olması gerekmektedir. Böylece ihtiyacı karşılamamanın bütünsel bir karşılama olduğu sabit olmaktadır. Buraya kadar anlatılanların tamamı bu maddedeki birinci şıkkın delilleridir.

Bu maddenin ikinci bölümünü oluşturan lüks ihtiyaçları karşılayabilme imkanının oluşturulmasına gelince: Erkeklerden çalışabilecek gücü bulunan kimselerin çalışmasının farziyeti, temel ihtiyaçları karşılamamanın farziyetine delil olduğu gibi lüks ihtiyaçların karşılanmasına imkan sağlamaya da delildir. Çünkü delil, kazanca teşvik hususunda mutlak olup temel ihtiyaçların karşılanması ile sınırlı değildir. Bu da insanın kendi kazancından birtakım lüks ihtiyaçlarını karşılayabileceğinin meşruiyetine delildir. Aynı zamanda temiz şeylerden faydalanmanın mübah oluşu lüks ihtiyaçların karşılanmasına imkan sağlamaya da delildir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Size verdiklerimizin temizlerinden yiyeceğinizi." ¹

"Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz malları kim haram kılabilir." ²

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Allah'ın kendi fazlından olarak kendilerine verdiği nimetlere karşı cimrilik edenler, bunun kendileri için bir hayır olduğunu zannetmesinler. Aksine bu cimrilik, onlar için bir şerdir. Kıyamet günü cimrilik yaptığı şeyler, boyunlarına bir takı olarak takılacaktır." ³

"Ey iman edenler, Allah'ın sizin için helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın." ⁴

"Gücü olan kimse gücünden infak etsin." ⁵

"Dünyadan da nasibini unutma." ⁶

Bu deliller herkesin lüks ihtiyaçlarını karşılayabilmesinin mübah olduğuna delalet ederler. Ayrıca, cimriliği yasaklayan, temiz şeylerden faydalanmaya mani olmayı kınayan deliller de lüks ihtiyaçların karşılanabilmesinin şariat tarafından mübah kılındığına dair delillerdendir. Bu maddenin ikinci şikkının delilleri de budur.

MADDE - 122: "Mal yalnız Allah'ındır. Allah (ﷻ) maldan tasarruf yapma yetkisini insan oğluna vererek onu halife kılmıştır. Bu umumi hilafetten dolayı kişinin mülk edinme hakkı tahakkuk eder. Ferdin mal edinme iznini Allah vermiştir. Bu özel izin sebebiyle mal bilfiil ferdin mülkiyetine girmiştir."

Bu maddenin delili Allahu Teâla'nın şu ayetleridir:

"Allah'ın size verdiği maldan onlara veriniz." ⁷

Bu ayette mal Allah'a nispet edilmiştir.

"Ve sizi mallar ve oğullarla desteklesin." ¹

¹ Bakara: 57

² A'raf: 32

³ Al-i İmran: 180

⁴ Maide: 87

⁵ Talak: 7

⁶ Kasas: 77

⁷ Nur: 33

Bu ayette de insanlara malın verilmesi Allah (ﷻ)'a nispet edilmiştir.

"Sizi halife kıldığı maldan infak ediniz."² وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ

Bu ayette de Allah (ﷻ) mal hakkındaki tasarrufta insanları kendi yerine halife kıldığını beyan buyurmaktadır. Öyleyse malın mülkiyeti asıl itibariyle insanların değil Allah'ındır. Fakat Allah (ﷻ)'ın insanlara malda kullanma yetkisini vermiş olması, onlara malın mülkiyet hakkını vermiş olması demektir. Bu nedenle **istihlaf** ayeti ferdi mülk edinmesine delil değildir. Ayet, insanın insan olması hasebiyle bir malı mülk edinme hakkı olduğuna delilidir. Bilfiil ferdi mülkiyet yani bilfiil bir malı mülk edinebilmesi hususu başka bir delilden anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda ferdi bilfiil mülk edinmesini mübah kılan sebeptir. Mesela Rasul (ﷺ)'in şu sözü gibi:

"Bir yere duvar çeken kimse o yerin sahibidir."³ مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

"Kim ölü/işletilmeyen bir yeri ihya ederse o yer ona aittir."⁴ مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ

Yine Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından erkekler için bir nasip vardır; kadınlar için de ana, baba ve akrabanın bıraktığından bir nasip vardır."⁵ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

"Deniz avı size helal kılındı"⁶ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ

Bunu gibi bir çok nass, ferdi mülkiyete delalet eder: Böylece mülkiyet hakkı, Allah'ın yarattığı eşyada her insan için sabittir. Bilfiil mülkiyet, mülkün keyfiyeti ve mülk edinilmek istenen mal hususunda Şari'nin iznine bağlıdır. Yani bu, mülkiyeti mübah kılan şer'î bir delile muhtaçtır. Bu durumda ilgili madde üç hususu ihtiva etmektedir:

1- Mülkiyet Allah'a aittir. Bunun delili ise; şu ayettir:

"Allah'ın size verdiği maldan veriniz."⁷ وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ

¹ Nuh: 12

² Hadid: 7

³ Ahmed b. Hanbel, Müs. Basriyyin, 19271

⁴ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Mükessirin, 14310

⁵ Nisa: 7

⁶ Maide: 96

⁷ Nur: 33

2- Malda insanın mülkiyet hakkı vardır. Bunun delili ise yukarıda geçe **istihlaf** ayetidir. (Hadid:7, Nur 12)

3- Ferdin fiili mülkiyeti Şari'nin iznine bağlıdır, yani fiilen mülkiyete cevaz veren bir delile muhtaçtır. Bunun delilleri ise bilfiil mülk edinmenin mübah olduğuna delalet eden nasslardır. Böylece, bu maddenin delili de meydana çıkmış bulunuyor.

MADDE - 123: “Mülkiyet üç kısımdır:

1. Ferdi mülkiyet,
2. Kamu mülkiyeti.
3. Devlet mülkiyeti.”

Bu üç mülkiyetin tarifini yapan delil Kitap ve Sünnet'den çıkarılmıştır/istinbat edilmiştir. Şer’î delillerden istinbat edilen mülkiyetin bütün çeşitleri araştırma ile meydana çıkmıştır. Şer’î delilden istinbat edilen mülkiyetin tarifiyle beraber, mülkiyete delalet eden şer’î delilleri araştırdığımız zaman, mülkiyet çeşitlerinin bu maddede zikredilen üç çeşit mülkiyetten ibaret olduğu anlaşılır.

MADDE - 124: “Ferdi mülkiyet; mal veya menfaat yoluyla takdir edilen şer’î bir hükümdür. Bu hüküm mülkiyetin ait olduğu kimsenin ondan yararlanmasını ve ondan karşılık alabilmesini gerektirir.”

Bu maddenin delili, malın bizzat kendisinden yararlanma ile ilgili olarak Şari'in izninden ibaret olan ferdi mülkiyetin tarifine delalet eden şer’î delillerdir. Bu aynı zamanda mülkiyetten faydalanmaya ait Şari'in iznini de kapsar. Maldan faydalanma da bir delile muhtaçtır. Çünkü mülkiyetten yararlanma işi kulun fiilidir. Bunun için onunla ilgili Şari'in hitabı lazımdır. Şari'in bu izni malın bizzat kendisini de kapsar. Yani maldan yararlanılabilip yararlanılamayacağı hususundaki Şari'nin hitabını da kapsar. Ancak her mal için bir delile lüzum yoktur. Her malla ilgili olarak asıl önemlidir. Bu **asıl** da Allahu Teâla'nın:

سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ "Yerde olan her şeyi size boyun büktürdü"¹ ayeti gereğince genel bir delille mülk edinme iznin verilmiş olmasıdır.

Bu ayetle yer yüzünde bulunan her şeyi insanların mülk edinebilecekleri açıklanmıştır. Dolaysı ile bir malı mülk edinmenin yasaklanması için bir nassın olması lazımdır. Maldan yararlanmaya izin veren deliller o şeye sahip olmayı da mübah kılmaktadır. Bütün eşyanın insanlar için mübah olduğuna delalet eden deliller, insanın mutlak olarak her şeyi mülk edinebileceğini de ifade eder. İşte bu iki noktadan istinbatla mülkiyet tarif edilerek; **mülkiyet; bizzat malın kendisinden faydalanabileceği hususunda Şari'nin iznidir** şeklinde tarif edilmiştir.

Bu maddede zikredilen mülkiyetin tarifinden kastedilen mana budur. Bir ekmeğin mülkiyetini misal olarak verelim: Ekmek bir maldır. Bu konuda takdir edilen şer'î hüküm; insanın tüketme, yararlanma ve mübadele yolları ile ekmekten yararlanmasına dair Şari'nin iznidir. Yararlanma ile ilgili Şari'nin izini, malikin ona kadir olmasını gerektirir. Bu da malikin, o ekmeği satabileceği gibi onu yeme hususunda da Şari'nin izin verdiği kimse olması demektir. Buna göre ekmeğe takdir olunan şer'î hüküm; ekmeği tüketme ve mübadele iznidir. Bu madde de zikredilen tarifi kaynağı da budur. Bu da, mallardan yararlanabilme ile ilgili Şari'in iznidir. Bu esasa göre bu madde konuldu.

MADDE - 125: "Kamu mülkiyeti; toplumun ortak olarak maldan yararlanma hususundaki Şari'in iznidir."

Bu maddenin delili; Ortak olarak maldan yararlanma hususunda Şari'nin izni olduğuna dair kamu mülkiyeti tarifine delalet eden şer'î delillerdir. Bu tarifi delilleri **kamu mülkiyeti** hususunda gelen nasslardır. Rasul (ﷺ)'in şu sözü gibi:

الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْكَلَاءِ وَالْمَاءِ وَالنَّارِ "Müslümanlar üç şeyde ortaklırlar; su, mera/otlak ve ateş."²

Ebyad b. Hammal'dan rivayet edilen bir habere göre; "Ebyad, Rasulullah (ﷺ)'den Me'rab denilen yerdeki tuzlayı kendisine ikta

¹ Hacc: 65

² Ebu Davud, K. Buyu', 3016

etmesini istedi Rasul (ﷺ) ona tuzlayı verince kendisine Ya Rasulallah! Ebyad'a verdiğin tuzlamanın ne kadar olduğunu biliyor musunuz? Ona bitmeyen ve tükenmeyen bir maden vermiş bulunuyorsunuz dediler. Bunun üzerine Rasul (ﷺ) o madeni ondan geri aldı."

Bir hadiste Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

مِنِّي مُنَاحٌ مِّنْ سَبَقٍ **"Mina önce gelenlerin develerini çökertecekleri yerdir."**¹

Bilindiği gibi Mina hacıların Arafat'taki vakfelerinden sonra konakladıkları yerdir. Orası önden gelen herkesin devesini çökerteceği yerdir. Rasul (ﷺ) umumi yoldan insanların ortaklaşa o yolu kullandıklarını görmüş ve tasvip etmiştir. İşte bütün bunlardan **kamu mülkiyetinin** tarifi istinbat edilmektedir. Zira bütün bu nasslar, adı geçen mallardan herkesin ortak olarak tasarruf etmelerine Şari'nin izin verdiğini gösterir. Bundan da **kamu mülkiyetinin** tarifi istinbat edilir. İşte bu madde bu esasa göre konulmuştur.

MADDE - 126: "Tasarrufu Devlet Reisinin rey ve içtihadına bağlı olan her mal Devlet mülkü olarak kabul edilir. Vergiler, harac ve cizye gibi mallar bu türden mallardır."

Bunun delili; Halifenin rey ve içtihadı ile malda istediği tasarrufu yapabilme iznini Şari'den aldığı malın **Devlet mülkiyeti** olduğuna delalet eden şer'î delillerdir. Zira Rasul (ﷺ) cizye malını kendi reyî ile infak etmiştir. Yine çeşitli beldelelerden gelen harac malını reyî ile harcamıştır. Şer'î nass, bu konudaki davranışı yani istediği gibi infak etmesini Rasul (ﷺ)'e bırakmıştır. Rasul (ﷺ)'in bu hareketi şer'î bir delildir. Bu, aynı zamanda rey ve içtihadı ile bu nevi mallarda istediği gibi tasarruf yapma hususunda imam (Devlet Reisi) için de bir izin ve yetki olduğuna dair bir delildir.

İşte **devlet mülkiyetinin** tarifi budur. Bunun için zekat malları ve ona ait harcama, halifenin rey ve içtihadına bırakılmamış, ancak onun rey ve içtihadına göre sarf edeceği yerleri şariat tayin etmiştir. Bunun için zekat malları devlet malı değildir. Devlet ancak onun harcanmasında bir idareci pozisyonundadır.

¹ Daremi, K. Menasık, 1856

Buna göre Şari'nin rey ve içtihadına göre tasarruf yetkisini imama veren şey, aynı zamanda onu harcamak hususunda Şari'nin imama verdiği iznin nassıdır. Bu izin nereye sarf edileceği mutlak olarak tayin ve belirtilmemiş mallar hakkında imamın rey ve içtihadına göre sarf edeceğine delalet eder. Ganimet, harac, cizye ve benzeri vergi mallarının hepsi devlet mallarıdır. Bu mallara, Rasulullah (ﷺ)'in fiilinden ve bu malları sarf etmeyi emreden umumi nasslardan istinbat edilen tarif tatbik edilir. Bu madde, bu esas üzerine vazedilmiştir.

Bu, mülkiyetin her çeşidiyle ilgili bir tarif olur. Bu tarifin istinbat edildiği deliller de belirlenmiştir. Mülkiyet için vazedilen bu tariflerin istinbat edildiği nassların incelenmesi sonucunda, mülkiyetin üç çeşitten başka olmadığı meydana çıkacaktır:

1. Ferdi mülkiyet,
2. Kamu mülkiyeti,
3. Devlet mülkiyeti.

Zekat malları muayyen bir kimsenin mülkü değildir. Zekat, muayyen bazı yönleriyle mülk olması bakımından ferdi mülkiyete girer. Çünkü Şari; zekatı, veren kimsenin veya imamın vermesiyle mülk edinilebileceği hususunda izin vermiştir. Onun için, zekat mülkiyetin dördüncü bir nevi olarak sayılmaz. Buna göre, mülkiyet çeşitleri ancak bu üç neviden ibarettir. Böylelikle mülkiyet nevilerini beyan eden maddenin delili detaylarıyla açıklanmış olmaktadır..

MADDE - 127: “Menkul ve gayri menkullerdeki ferdi mülkiyet, beş şer’î sebebe dayanır. Bunlar:

1. Çalışmak
2. Miras.
3. Yaşamak için mala olan ihtiyaç,
4. Mal ve gayret karşılığı olmadan fertlerin edindikleri mallar.
5. Devletin malından tebaaya vermesi.”

Bu madde, mülkiyetin şer’î sebeplerini yani maldan yararlanma hususunda Şari'nin izin verdiği halleri beyan ediyor. Bunların mülkiyeti çoğaltma nedenleri değil, bilfiil mülk edinme sebepleri

olduğunun bilinmesi lazımdır. Şari, mülkiyet sebeplerini yani malın aslını edinebilme sebeplerini beyan etmiştir. Daha mülk edinmeden kişinin mülk edinmesinin kendisiyle tamamlandığı sebepleri açıklamıştır.

Ayrıca Şari mülkü çoğaltma, artırma sebeplerini de beyan etmiştir. Şariat her çeşit mülk ve mülk sahibi ile ilgili hükümler getirmiştir. Mesela malın çoğaltılması ile ilgili olarak alış-veriş ve icareyi ilgilendiren sözleşmeler v.b. hükümleri, mülk sahibi olmakla ilgili olarak da avlanma, ortaklıklar kurma konuları ile ilgili hükümler getirmiştir.

Bu madde ise, mülkiyetin çoğaltma sebeplerini değil, mülk edinme sebeplerini beyan eder.

Bu madde, maldan yararlanma konusunda Şari'nin bilfiil iznini beyan eden, mülkiyet delillerinin bütün incelikleriyle araştırılması neticesinde meydana çıkmıştır. Tüm mülk edinme sebepleri, bu beş sebepten birinin kapsamına girer. Bu beş sebebe delalet eden deliller şunlardır:

1. Sebep çalışmadır. Bunlunla ilgili deliller, ferdin içerisinde çalışmakla mal edinebileceğine delalet eden delillerdir. İçerisinde çalışmakla mülkiyetin elde edildiği haller şunlardır:

a) Ölü yerleri imar ederek ihya etmek. Bunun delili Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"Ölü bir yeri imar ve ihya eden kimse o yerin sahibidir."¹

"Hiç bir kimseye ait olmayan bir yeri imar eden kimse oraya sahip olmaya daha layıktır."²

"Kim bir yere duvar çekmişse o yer ona aittir."³

Ölü yer hiç kimsenin mülkü olmayan yer demektir. Üzerinde duvar, çit, ekin, imar ve benzeri herhangi bir şeyin izine rastlanılmadığı yerdir. Burayı ihya ise, buranın imarını gösteren ekin, ağaçlandırma ve bina gibi şeylerden birinin yapılmasıdır. Ayrıca

¹ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Mükessirin, 14310

² Buhari, K. Mezariat, 2167

³ Ebu Davud, K. Harac, 2673

duvar, kazık veya benzeri bir takım işaretlerle oranın imar edildiği sabit ise, bu da ihya ve imar gibidir.

b-) Mal edinme hallerinden biri de avdır. Bu hususta Allah (ﷻ) şu sözü delildir:

"İhramdan çıktığınız zaman avlanın."¹

"Size deniz avı helal kılındı."²

c-) Simsarlık ve Danışmanlık: Bununla ilgili delil Kays b. Garze Kenani'den gelen şu rivayettir. *"Biz Medine sokaklarında ölçeklerle alış-veriş yapıyorduk. Kendimize simsarlar diyorduk. Rasul (ﷺ) yanıma geldi ve bize daha güzel bir isim vererek şöyle buyurdu:*

"Ey tüccarlar topluluğu, şüphe yok ki alış verişe boş lakırdı ve yeminler karışabilir. Bu hatayı, vereceğiniz sadaka ile temizleyiniz."³

d-) Mudarebe ile ortak iş yapmak: Bunun delili ise Abbas b. Abdulmuttalib ile ilgili şu rivayettir. Abbas b. Abdulmuttalib ortağına satmak üzere bir mal verdiği zaman ortağına; malı deniz yolu ile sevk etmemesi, vadide konaklamaması ve mal ile canlı mal almamasını, şayet bu şartlar yerine getirilmezse tazmin ettireceğini şart koşmuş. Bu husus Rasul (ﷺ)e ulaşınca onun bu davranışını tasvip etti.

e-) Sulama: Bununla ilgili delil Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği şu hadistir: *"Rasulullah (ﷺ) çıkacak ekin ve meyve karşılığında Hayber ahalisi ile sulama hususunda muamele yapmıştır."*

f-) Başkasının yanında ücretle çalışmak: Bunun delili Allah'ın (ﷻ) şu sözüdür:

"Eğer onlar çocuklarınızı emzirirlerse o kadınların ücretlerini verin."⁴

Aişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre: *"Rasul (ﷺ) Beni Deyl kabilesinden gayri müslim olan bir kılavuzla hicret ettiklerinden üç gün sonra Sevr Mağarasında kendilerine teslim edilmek üzere iki deve vererek, ücret karşılığında sözleşme yaptılar."*

¹ Maide: 2

² Maide: 96

³ Ebu Davud, K. Buyu', 2890

⁴ Talak: 6

g-) Gömülü bulunan hazine/define: Bunun delili Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"Gömülü bulunan hazineden defineden beşte bir alınır."

İşte bu yedi duruma delalet eden deliller mülk edinebilmenin birinci sebebine ait delillerdir. Bu **birinci sebep çalışmak** idi.

2. Sebep mirastır: Bunu delili Allah (ﷻ)'ın şu sözüdür:

"Allah çocuklarınız hakkında erkeler için kadınların iki hissesi vardır. Eğer kadınlar ikiden fazla iseler terekenin üçte ikisi onlara aittir."¹

Ve mirasla ilgili diğer ayet ve hadislerdir.

3. Sebep hayat içi mala olan ihtiyaçtır: Bunun delili kazanmakta bilfiil aciz veya çalışmaya gücü yetmeyen kimsenin nafakasının temin edilmesinin ilgililere vacib oluşudur. Mesela çocuk, kazanç temin etmekten bilfiil aciz bulunuyor. Bunu nafakası ilgili kimselere vacibtir. Hükmen kazanç temin etmekten aciz olan kimseler, mesela; çalışmaya gücü olduğu halde iş bulamayanlar da böyledir. Şeriat böyle kimsenin nafakasının teminini akrabasına farz kılmıştır. Eğer yakınları nafakasını temin edemezlerse Beytülmal bu vazifeyi yerine getirir. Buna ait deliler, hayat ve geçim için aciz olan kimsenin nafaka olarak aldığı mala sahip olacağına dair delillerdir.

4. Sebep ikta/devletin kendi malından tebaasına vermesi: Mesela araziye tebaasından olan kimselere vermesi, borcunu ödemesi için Devletin şahıslara mal vermesi, veya çiftçilere yardımda bulunması gibi hususlar. Arazinin fertlere verilmesiyle ilgili olarak Bilal El-Müzenni'den rivayet edilen hadis delil olarak verilebilir:

"Rasul (ﷺ) kendisine -Bilal'e- Akik arazisinin hepsini vermiştir." Amr b. Şuayb'den gelen rivayette ise: *"Allah Rasulü Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bazı kimselere bir arazi verdi."*

Borç ödemek için borçlulara verilen mala gelince: Bilindiği gibi Cenabı Allah zekat ayetinde borçlulara da bir hisse ayırmış ve **"ve borçlulara"** tabiriyle ifade etmiştir Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

"Kim bir borç bırakarak ölürse borcunu ödemek bana aittir. Kim de bir mal bırakırsa o mal varislerine aittir."²

¹ Nisa: 11

² Ahmed b. Hanbel, Baki Mūs. Mükessirin, 7558

"Bana aittir" ifadesiyle Devlete ve Beytülmal'a ait olduğu işaret edilmektedir. Çiftçilere ekim için mal vererek yardımda bulunma Ömer (ؓ)'in bir tatbikatından kaynaklanmaktadır. Ömer (ؓ) arazilerini ekebilmek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için, onlardan geri almamak şartıyla Irak'taki çiftçilere Beytûlmaldan yardımda bulunmuştur. Bu tatbikatına hiç bir kimse karşı çıkmamıştır. Bundan dolayı bu, bir icma niteliğini kazanmıştır.

İşte arazi vermek, borç ödemek veya ekin/ziraat için yardım olarak mal almak, mülk edinmenin sebeplerindendir. Mübah olan her şeyde, imamın tasarrufu altında bulunan mallarda imam, kendi rey ve içtihadıyla istediği şekilde tasarruf yapabilir. Malda tasarruf sahibi olan onu başkasına da verebilir.

5. Sebebe gelince; bu da beş durumu kapsar:

- a.) Akranın birbirine hediye, hibe, vasiyet gibi yardımı,
- b.) Bir zarar karşılığı olarak alınan mal,
- c.) Mehir ve ona bağlı olarak verilen mal,
- d.) Buluntu olarak bulunan mal
- e.) Halifeye, yardımcılara, valilere ve diğer yöneticilere verilen ödenekler.

a-) Akranın birbirine hediye, hibe, vasiyet gibi yardımı:

Ebu Hamid Es-Saidi'den rivayet edildiğine göre O, diyor ki: *"Biz Tebük savaşında Rasul (ﷺ) ile birlikte bulunduk. Eyle Meliki Peygambere (ﷺ)'e beyaz bir katır hediye etti ve ona hırka giydirdi."*

Bu hadis hediye'nin caiz olduğuna delildir. Yine Allah Rasulü (ﷺ) şöyle buyurmaktadır: *"Birbirinize hediye verin ki sevişesiniz."*¹

Bu hadis de hediye'nin mübah olduğuna delalet etmektedir. Başka bir hadiste Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Bağış yapan kimse kendi hissesinden (bağışından) geri dönmez. Ancak babanın oğluna verdiği hediye müstesnadır."

Başka bir hadiste; de şöyle dedi:

*"Hibesini geri alan kimse kusmuğuna dönen kimse gibidir."*²

¹ Malik, K. Camia, 1413

² Buhari, K. Hibe, 2428

Bu hadislerin hepsi hibenin mübahlığına delalet etmektedir.

Rasul (ﷺ) Saad b. Malik'e şöyle dedi:

"أَوْصِ بِالثُّلُثِ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ أَوْ كَبِيرٌ ***Üçte birini vasiyet et, üçte bir az değil, çoktur.***"¹

Bu hadis ise vasiyetin mübah olduğuna delildir.

b-) Bir zarar karşılığı alınan mal:

Öldürülenin diyeti ve yaralanmalarda alınan diyetler bu nevidendir. Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Bir kimse bir mü'mini hata ile öldürse bir mümin köle azad etmek ve öldürülenin ehline verilmek üzere bir diyet vermesi gereklidir."²

Rasul (ﷺ) de şöyle dedi:

*"Diş kırılması karşılığı olarak beş deve."*³
*"El ve ayak parmaklarının her biri için on deve diyet verilir."*⁴

Öldürülen kimsenin diyetine onun ehli malik olur. organın diyetini ise bizzat organı zayi olan kimse alır.

c-) Mehir ve ona bağlı olarak verilen mal:

Nitekim Allah (ﷻ) şöyle dedi:

"Kadınlara bir bağış (farz) olarak mehirlerini veriniz."⁵

Kadın mücerret olarak yapılan akid neticesinde mehire malik olur.

d-) Buluntu bulunan mal:

Rasul (ﷺ)'e bulunan mala ne yapılacağı hakkında sordular. O da şöyle dedi:

"Herkesin geçtiği bir yolda bulunan malı, bir sene bekletir ve ilan edersin. Eğer sahibi gelirse verirsin. Sahibi gelmezse o, sana ait olur."

¹ Nisai, K. Vesayat, 3571

² Nisa: 92

³ İbni Mace, K. Diyet, 2641

⁴ Tirmizi, K. Diyet, 1311

⁵ Nisa: 4

İyad b. Hammar'dan rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

مَنْ وَجَدَ لِقِطَةً فَلْيَشْهَدْ ذَوِي عَدْلٍ وَلْيَحْفَظْ عِفَاصَهَا وَوَكَاةَهَا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا فَلَا يَكْتُمُ وَهُوَ أَحَقُّ بِهَا وَإِنْ لَمْ يَجِئْ صَاحِبُهَا فَإِنَّهُ مَالُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ **"Kim yitik bir malı bulursa iki adil kimseyi şahid kılсын veya o bulunan malın ipini ve bağını muhafaza etsin. Eğer sahibi gelirse onu saklamadan sahibine versin. Eğer sahibi gelmezse o, Allah'ın bir malıdır. İsteddiğine onu verir."**¹

Buluntu malı bulan kimse şartlarına riayet ederek ona malik olur.

e-) Halifeye, yardımcılara, valilere ve diğer yöneticilere verilen ödenekler:

Rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) Attab b. Üseydi Mekke'ye vali olarak görevlendirdiği zaman ona her gün için bir dirhem mal vermişti. Yine rivayet edildiğine göre Attab, Mekke'de halka hitab ederken şöyle demiştir: *"Ey insanlar, bir dirhem aldığı halde aç olduğunu iddia eden kimseyi Allah aç bıraksın. Allah bana her gün bir dirhem veriyor. Benim hiç bir kimseye ihtiyacım yoktur."*

Anlatıldığına göre biat edilerek Hilafete geçen Ebu Bekir (رضي الله عنه), ikinci gün halife olmadan önceki adeti üzere elbise satmak üzere evinden çıktı. Yolda Ömer (رضي الله عنه) ile karşılaşınca Ömer ona: *"Nereye ya Ebu Bekir?"* dedi. Ebu Bekir *"Pazara gidiyorum"* dedi. Ömer *"Ya Müslümanların işleri ne oluyor?"* dedi. Ebu Bekir: *"Ne yapayım ailemin rızkını nereden temin edeyim?"* deyince Ömer (رضي الله عنه) *"Sana Beytülmal'dan bir ödenek bağlayalım"* dedi ve geri dönerek Beytülmal'dan O'na ödenek bağlandı. İşte bu olay Halifenin ödenek alabileceğine delalet eden bir sahabe icmasıdır. Bu durum hem Halife hem Vali hem de amiller için aynıdır. Bu da mülkün sebeplerinden biridir. Bu bir ücret değildir ve ücretlinin alacağı ücret grubuna girmez.

İşte mülk edinme sebeplerini oluşturan bu beş durum bunlardır. Mülk edinme sebeplerini oluşturan beş sebebe delalet eden deliller derin bir araştırma neticesinde tespit edilmiş olup, mülkün başka sebepleri yoktur. Bunlar mülk edinme hususunda Şari'nin iznidir. Bu beş sebepten başka sebepler ise mülkün çoğaltılması ile ilgili

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 16834

sebeplerdir. Ticaret, sanayi Ziraat gibi hususlar ise mülk edinmeye sebep değildir. Böylece bu maddenin delileri açıklanmış olmaktadır.

MADDE - 128: “İster infak için olsun, ister malı çoğaltma gayesiyle olsun Mülkiyette tasarruf, Şari'nin iznine bağlıdır. İsrâf, mal ile azgınlık ve cimrilik yasaklanacağı gibi, kapitalist şirketler, kooperatifler ve Şeriata muhalif tüm muameleler yasaklanır. Faiz, aldatma, ihtikar (stokçuluk), kumar ve benzeri şeyler yasaklanır.”

Mal infakı ile ilgili delil aynı zamanda bu maddenin delili olarak da kabul edilebilir. İnfak ile ilgili delil Allahu Teâla'nın şu sözüdür:

"Gücü olan kendi mali gücünden infak etsin."¹

İsrafi yasaklarken de şöyle dedi:

"Şüphesiz ki Allah, israf edenleri sevmez."²

"Saçıp savurmayın. Çünkü saçıp savuran israfçılar şeytanların kardeşleridirler."³

Cimriliği nehyederken de şöyle dedi:

"Onlar infak edecekleri zaman ne israf ederler, ne de cimrilik yaparlar, ikisinin arasında bir yol izlerler."⁴

Sözlü tasarruflara gelince, onu da Şari muayyen ve belli muamelelerle sınırlandırmıştır. Alış-veriş, icare şirket ve benzeri tasarrufları ve onların keyfiyetlerini tahdid etmiştir. Bunlardan başka sözlü tasarrufları haram kılmıştır. Allah Rasulü (ﷺ) şöyle buyurmaktadır:

"Bizim bu emrimize uymayan her iş kabul olunmayarak sahibine reddedilir."⁵

¹ Talak: 7

² En'am: 41

³ İsrâ: 26-27

⁴ Furkan: 67

⁵ Müslim, K. Akdiyyeh, 3243

Özel keyfiyetle muamelelerin sınırlandırılması ve belirli muamelelerden açıkça nehyedilmesi, mülkün çoğaltılmasıyla ilgili tasarrufun Şari'nin iznine bağlı olarak sınırlandırmaktır.

Burada bir çok tasarruflar vardır ki onlara ait emir, sınırlı ve özel bir şekilde varid olmuştur. Şer'î nasslar yapılan muamelenin inikad ve sıhhat şartlarını kesin bir şekilde belirlemiştir. Şer'î nassın belirttiği şekilde onları yerine getirmek farz olduğu gibi yerine getirilen tasarruflar da, şer'î nass ile sabit olan inikad/oluşum ve sıhhat şartlarının hep birilikte bulunması lazımdır. Eğer nassın getirdiğine muhalif olur veya inikad ve sıhhat şartlarının tamamı bulunmazsa, o tasarruf şeriata muhalif olur. Eğer şariat tarafından getirilen bir emre veya yasağa muhalif olarak inikad şartlarının tamamına haiz değilse **batıl**, sıhhat şartlarını bulundurmuyorsa **fasid** olur. Böylesi bir durum şeriata yani Allah'ın emir ve yasaklarına muhalif olmak demektir. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet ise bir günahı irtikab etmek demektir. Mesela şer'î bir akdi ele alalım: Şari, akdin iki kişi arasından yapılmasını emretmektedir. Nitekim Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ "Alış veriş eden iki kişi muhayyerdirler."¹

Hadisi Kudsi'de Allah şöyle dedi:

أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ "Ortak olan iki kişinin üçüncüsü benim."²

Yine Şari', alış-verişin kabul ve icab ile olmasını emretmiştir. Bundan dolayı yapılan akid eğer akid yapan iki kişi ile icab ve kabul şartlarını taşımıyorsa yapılan muamelelerde akid batıl olacağı için sözleşme geçersiz sayılır. Böyle bir muamelede meydana gelen tasarruf bir günahın irtikabı, veya bir haramın işlenmesinden başka bir şey olmaz. Çünkü böylesi bir işlem şariatın yasakladığı bir muameledir. Bir başka örnek de Anonim şirketlerden verelim. Anonim şirketlerde akid tek taraflı olduğu için caiz değildir. Çünkü, kişinin sadece şirket şartlarını kabul edip imzalamakla ve şirketin bir hissesini satın almakla şirkete ortak sayılır. Kapitalistlerce yapılan bu muamele, İslâm'daki vakıf, vasiyet gibi, tek taraflı irade ile gerçekleşen muameleler kabilindendir. Halbuki Anonim şirketlerde karşılıklı olarak akitleşen iki taraf yoktur. Tek yönlü bir tasarruf vardır. Aynı zamanda bu şirketlerde kabul ve icab denilen iki unsur da yoktur. Bunlardan yalnızca icab vardır. Halbuki şer'î olan şirkette akdi

¹ Buhari, K. Buyu', 1937

² Ebu Davud, K. Buyu', 2936

yapan iki kişi arasında, alış veriş, icare, nikah ve benzeri muamelelerde olduğu gibi kabul ve icab akdiyle bir anlaşmanın yapılması lazımdır. Bundan dolayı Anonim şirket akidleri şer'î olarak tahakkuk etmediklerinden batıl ve haramdır. Çünkü Allahu Teâla'nın şirketin oluşumu için emrettiği şartları terk ve nehyettiği fiili yapmak vardır. Onun için bunda Allah'ın emirlerine muhalefetin varlığı söz konusudur. Zira Allahu Teâla şöyle buyurmaktadır:

"Onun emrine muhalefet edenler sakınsınlar."¹ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ

Böyle bir işi yapmaya kalkışmak bir günahı ve haram bir işi yapmaya kalkışmak olur. Böyle bir muamele şer'an haram kılınmıştır. Çünkü her batıl akid haramdır. Mesela Hayat sigortası, mülk ve eşya sigortaları da böyledir. Zira mal ve mülk sigortası üyesine, kaybettiği ve zarar ettiği mal ve mülkün aynısını veya değerinin belli bir kısmını vermeyi veya hayat sigortası yapılmasına karşılık sigorta yaptırılan organın göreceği zarar karşılığında belli bir miktar para vermeyi taahhüt eder. Dolaysı ile sigorta müddeti içerisinde herhangi bir olay vuku bulduğu zaman sigortacı sigortalının zararını tazmin eder. Sigorta anlaşmasında kendisine kefil olunan bulunmadığı gibi herhangi bir zimmetin/yükümlülüğün başka bir zimmete eklenmesi de yoktur. Çünkü şirketin kefil kabul ettiği herhangi bir kimse olmadığı gibi, yükümlülüğü altına alınan bir kimse de yoktur. Zira bu sigorta işleminde sigortalının, onunla sigorta şirketini zorlayacağı herhangi bir kimsede bulunan mali hakkı yoktur. Çünkü sigortalının herhangi bir kimseden alacağı mali bir hakkı yokken sigorta şirketi gelerek onu sigortalamıştır. Sigorta bir kefalettir. Kefalet ise şer'an, "zaminin" (sigortalayanın) zimmetinin "mazmununun anhu" (sigorta altına alınanın) zimmetine bir hakkın iltizamında/yerine getirilmesinde zammedilmesi/ eklenmesidir. Yani bir zimmetin bir başka zimmete eklenmesi şarttır. Dolayısıyla sahih bir kefalet işleminde aşağıdaki unsurların bulunması lazımdır:

A. Bir zimmet bir başka zimmete eklenmelidir.

B. Damin (kefil), madmunun anhu (kefalet altına alınan) ve madmunun lehu (kefil olunanın) bulunmalıdır.

C. Kefalet sabit bir hakkın zimmetinde olmalıdır.

¹ Nur: 63

Akdin gerçekleşme şartları ile kefalettteki sıhhat şartları bunlardır. Sigorta akdi, bu şer'î şartları taşımadığına göre şer'an batıl ve haramdır. Böyle bir muameleyi icraya koymak ise bir günahı işlemek olacağından haram işlenmiş olur. Neticede yapılan iş şer'an haram kılınan muamelelerden biri olarak ortaya çıkar. Zira her batıl muamele haramdır. Şirketler ve sigorta gibi iş ve tasarruflar, şer'î nasslar ölçüsü içerisinde belli bir keyfiyet ve belli şartlar ile tahdid edilmiş olup bu şartlara bağlı kalmak ve ona göre hareket etmek vacibtir. İşte bu, mülkün çoğaltılması ve işletilmesi konusundaki tasarrufun da şari'nin iznine bağlı olduğuna bir delildir. Beri tarafta **gabni fahiş** (eksik vermek, aldatmak) gibi bir takım tasarruflar da sarîh olarak yasaklanmıştır.

Abdullah b. Ömer'den (رضي الله عنه) rivayet edildiğine göre Nebî (ﷺ)'in yanında bir adamın alış verişte hile yaptığını anlattılar. Bunun üzerine Nebî (ﷺ) şöyle dedi:

"Alış-veriş yaptığın zaman hile yoktur de."

Yine Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Yığın halinde alış-veriş hiledir. Hile ise Müslümana helâl olmaz."¹

Yanılıcı ile alış veriş de böyledir. İhtikar ise Rasul (ﷺ)'in şu sözü ile yasaktır.

"Mal stok eden günahkardır."²

Kumar hakkında da Allahu Teâla şöyle dedi;

"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytanın pis işindendir. Ondan çekinin ki kurtuluşa eresiniz."³

Faiz hakkında da şöyle demiştir;

"Allah alış veriş helal, faizi de haram kıldı."⁴

Bunun gibi sarîh nasslar ile bu ve benzeri tasarruflar nehyedilmişlerdir. Bu deliller mülkü geliştirme tasarrufunun şari'nin izni ile kayıtlı olduğuna dair delillerdir.

¹ İbni Mace, K. Ticaret, 2232

² Müslim, K. Mesakat, 3012

³ Maide: 90

⁴ Bakara: 275

MADDE - 129: “Öşrü arazi: Üzerinde halkının Müslüman olduğu arazidir. Ayrıca Arap Yarımadası'nın arazisi de öşridir. Haraci arazi: Arap Yarımadasının dışında sulh veya harb neticesinde fethedilen arazidir. Öşri arazinin aslı ve sağladığı menfaati fertlere aittir. Fertler buna malik olurlar. Haraci arazi ise aslı devlete ait bir mülk olup fertler bundan elde edilen menfaate sahip olurlar. Şer’î akidler çerçevesinde olmak kaydıyla her fert, öşri araziye mübadele/değiştirme yapabileceği gibi, haraci arazinin de menfaatini mübadele/değiştirme hakkına sahiptir. Diğer mallar gibi bu arazilerin de miras yolu ile intikali olur.”

Bu maddenin delili:

Arazi mal mesabesindedir. Harb neticesinde fethedilerek alınan arazi diğer ganimet malları gibi Müslümanlara ait bir ganimettir. **Haraci arazinin** aslı ve idaresi Beytülmal aittir. Fakat, bir arazinin üzerinde yaşayanlar Müslüman olurlarsa, diğer mallar gibi o da Müslümanların malı olur. İdaresi Müslümanlara geçer. Ve onlara ait bir mülk olmuş olur. Bu da **öşri arazidir**.

Arazinin diğer mallar gibi bir ganimet oluşuna gelince; Hafs b. Gıyas'ın Ebu Zî'b yoluyla Zühriden rivayet edilen bir hadise göre: *"Rasulullah (ﷺ) Bahreyn halkından Müslüman olanlar hakkında arazinin dışında mallarını ve canlarını koruyacağına dair hükmetti. Halkının hepsi Müslüman olmak istemedikleri için oranın arazisini Müslümanlara bir ganimet olarak kabul etmiştir."*

Diğer ganimetler gibi muhariplere arazinin dağıtılmaması hakkında verilen hüküm ile ilgili olarak, Bilal ve Zübeyr ile Ömer arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bu hususta Ömer'in delili kuvvetli gelmiştir. Ayrıca Ömer'i, ensar ve muhacirlerden on kişi de teyid etmiştir. Zübeyr, Mısır fethedildiği zaman arazisinin diğer menkul mallar gibi muhariplere dağıtılmasını istiyordu. Fakat Amr b. El-As, Zübeyr'in bu görüşünü Ömer'e yazdığı zaman Ömer bu görüşü kabul etmeyerek ona bir mektup yazdı. Ona yazdığı mektupta *"Bırak o araziye. Müslümanlar orada yaşadıkça onların mülkü olsun"* demiştir Bilal (رضي الله عنه) da Irak arazisi hakkında Zübeyr gibi düşünüyordu. Bu mevzu da Sa'd (رضي الله عنه), Ömer'e (رضي الله عنه) yazmıştı. Ömer (رضي الله عنه) ona verdiği cevapta ise şöyle diyordu; *"Araziye ve nehirleri çalışan ve işletenlere*

bırak ki bütün Müslümanlar istifade etsinler. Eğer biz o araziyi savaşa gidenler arasında taksim edersek onlardan sonra gelenlere bir şey kalmaz." Bu konuda Ömer'in delili Allahu Teâla'nın şu sözüdür:

"Allah'ın onlardan Rasulüne verdiği ganimetlere gelince ki siz onun üzerine ne at ne de deve sürmediniz."¹

"Allah'ın o kent hakkında Rasulüne verdiği ganimetler. Allah'ın Rasulünün, yakınlarına, yetimlere miskinlere ve yolda kalanlara aittir."² ifadesinden sonra ayette:

"Hicret eden fakirlere aittir."³ ifadesi geçmektedir. Daha bu ayetlerle de yetinmeyerek başka bir ayette de Ensar'a ait olmak üzere de şöyle dedi;

"Ve onlardan nice o yurda yerleşen, imana sarılmışlar, kendilerine göç edip gelenleri severler."⁴ Bu ayet Ensar'a hastır. Daha sonra onlara başkalarını da kattı:

"Onların arkasından gelenler."⁵

Böylece fey' bu gruplar arasında dağıtılan bir mülk haline gelmiş oldu. Bu ayetler: Ömer'in üzerindeki halkın Müslüman olmadığı yerlerin fethi neticesinde, o yerlerin kıyamete kadar Müslümanlara mülk olması ve imamın o yerin gelirlerini halka temlik etmesi hususundaki rey ve içtihadının delilleridir. Ömer, bu hususu Müslümanlara danıştı. Fakat Müslümanlar ihtilafa düşerek bir neticeye varamayınca Ömer, bu kere muhacirlerden on, Evs Kabilesinden beş ve Hazreç'ten de beş kişiyi yanına çağırdı. Bunlar bağlı bulundukları kabilelerin ileri gelenleriydi. Bu yirmi kişi bir araya geldikten sonra Ömer onlara şu sözleri söyledi: *"İstiyorum ki arazileri, üzerindeki bitkileriyle Devlete mal edineyim. Orada yaşayanlara arazi harac vergisini koyayım. Ayrıca ödemeleri için fertlere cizye vergisini emredebeyim. Arazileri savaşan Müslümanlara ve onlardan sonra gelecek nesillere bir ganimet olarak bırakayım. Görüyorsunuz ki bir çok kale ve gedikleri bekleyecek ve koruyacak*

¹ Haşr: 6

² Haşr: 7

³ Haşr: 8

⁴ Haşr: 9

⁵ Haşr: 10

insanlara ihtiyacımız var. Basra ve Mısır gibi büyük şehirlerimiz var. Bu orduların nafakasını ve bakımını sağlamak gerekiyor. Eğer bu arazileri sadece muharipler arasında taksim etsek bu kadar yerleri ve orduyu beslemek için maddi imkanlar nereden temin edilecektir." Ömer'in (رضي الله عنه) bu konuşmasını dinleyen seçkin kişilerin hepsi "Ya Ömer rey ve görüş sana aittir. Sen nasıl uygun görürsen o, iyidir." dediler. Ömer'in ayeti delil göstererek arazinin Beytülmal'a ait daimi bir gelir kaynağı olması hususunda getirdiği illet kuvvetli bir delildir. Bunun için fethedilen yerlerin arazisi haraci arazi olarak kalmaya başladı. Böylesi arazinin idaresi Beytülmal'a, intifa (yararlanma) hakkı ise o arazi üzerinde yaşayan kimselere ait oldu. Bu hüküm, ister Irak arazisi gibi zorla fethedilmiş olsun, ister Kudüs arazisi gibi sulh yolu ile fethedilmiş bulunsun aynen tatbik edilir. Ancak belli bir vergi vermek şartıyla sulh yolu ile fethedilmiş bulunan yerler, üzerinde sulh ve anlaşma yaptıkları prensiplere göre muamele yapılır. Zira Rasul (ﷺ) şöyle buyurdu;

لَعَلَّكُمْ تَقَاتِلُونَ قَوْمًا فَيُظْهِرُونَ عَلَيْهِمْ فَيَتَّقُونَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ دُونَ أَنْفُسِهِمْ وَأَبْنَائِهِمْ قَالَ سَعِيدٌ فِي
 "Siz öyle bir kavim ile savaşa girerseniz ki onlar canlarını feda etmek yerine mallarıyla sizden korunmaya ve sizinle mal karşılığında bir sulha yanaşmış olabilirler. Üzerinde anlaşmaya vardığınızdan daha fazlasını almayın. Çünkü o, size helal olmaz."¹

Bu hadis konusunda Ebu Ubeyde şöyle diyor: "Sulh ile fethedilen arazide sünnet; üzerinde anlaşma yapıldığı miktardan fazlasının alınmamasıdır. İsterse daha fazla ödemeye güçleri olsa bile. Çünkü Rasul (ﷺ) şöyle buyurdu:

"Onlardan bundan fazlasını almayın çünkü o size helal olmaz."

Bu hadiste herhangi bir istisna yapılmamıştır. Bu, eğer sulh akidlerinde arazi ile ilgili bir şart belirtilmişse böyledir. Fakat Kudüs arazisi gibi herhangi bir şart belirtilmemiş ise, o zaman zorla fethedilen arazinin statüsü tatbik edilir. O zaman orası bütün Müslümanlara ganimet olur. Tabii ki bütün bunlar Arap Yarımadası'nın dışındaki araziler için söz konusudur. Arap Yarımadasının tamamının arazisi **öşri arazidir**. Çünkü Rasul (ﷺ) Mekke'yi zor kullanarak fethetmiş, arazisini de orada yaşayanlara terk

¹ Ebu Davud, K. Harac, 2653

etmiştir. Oraya haraç vergisini koymamıştır. Zira yere konulan harac başa konulan cizye mesabesindedir. Arap Yarımadasında cizye sabit olmadığı gibi harac da sabit olmuş değildir. Çünkü Arap müşriklerinden ya Müslüman olmaları yahut ta kılıçtan geçirilmekten başka bir şey istenmiyordu. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle dedi.

تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُوا "Ya onlarla savaşırsınız, yahut onlar Müslüman olurlar."¹

İşte bundan dolayı onların arazileri **öşri arazidir** haraç arazisi değildir. Aynen üzerindeki halkın Müslümanlığı kabul ettiği arazi gibidir.

Haraci arazinin üzerine konan haraca gelince. **Harac** kira ve gelir anlamına gelen bir isimdir. Rasul (ﷺ) şöyle dedi: **"Harac kefalettir."**

Buradaki arazi Beytülmalın mülküdür. Geliri yararlanmaları için insanlara verilir. Araziye senelik belli bir miktar vergi konur. Bu bir bakıma kira mesabesindedir. Bu husustaki vergi tespiti, Halifenin takdirine terk edilmiştir. Ancak Halife yerin taşıyabileceği miktardan fazla bir vergi koymaz.

Öşri araziye **öşür** koyma hususuna gelince, bilindiği gibi **öşür** zekattır, ve Müslümanlara farzdır. Zekat Müslümana farzdır. Fakat öşür araziye ait bir farzadır. Onun için sahibine göre değil arazinin durumuna göre alınır. Eğer Müslüman haraci bir araziye malik bulunursa ondan öşür değil harac alınır. Eğer bir kafir öşri bir araziye malik bulunursa, ondan da harac değil, öşür alınır. Çünkü mal her ne kadar aslı itibariyle araziye farz kılınmış ise de arazinin kendilerinde fethedildiği kimselere aidiyeti noktasından hareketle araziye ait bir farz olmasını gerektirir. Bu statü bundan sonra maliki kim olursa olsun kıyamete kadar devam eder. Çünkü vucubiyet, arazinin İslâm Devleti'nin otoritesine girmesinden sonra tahakkuk eder. Bu durumda arazi ya bir Müslümana ait bir mülk olur ya da bütün Müslümanlara ait bir ganimet niteliğini taşır. Buna ait hüküm kesinleşince sabit olarak devam eder hiç bir zaman bozulmaz.

Öşri ve haraci arazilerin değiştirilmesi ve malikinden miras olarak intikalinin caiz olduğu hususuna gelince: Bilindiği gibi bu araziler sahiplerinin hakiki mülküdür. Bundan dolayı mülk ile ilgili

¹ Feth: 16

bütün hükümler buna da tatbik edilir. Öşri arazide bu husus belirgindir.

Haraci araziye gelince, bunun mülkiyeti aynen mülk olma bakımında öşri arazi gibidir. Aralarında iki husustan başka herhangi bir fark yoktur. Birincisi mülk olunan şeyin bizzat kendisine ait durum. İkincisi araziye vacib olan şeyin miktar ve keyfiyetine ait durumdur.

Mülk olunan arazinin durumuna gelince: Öşri araziye sahip olan kimse, arazinin hem kendisine hem de ondan elde edilen gelir ve menfaatine sahiptir. Haraci araziye sahip olan kimse ise, sadece ondan elde edilen gelire ve menfaate maliktir. Arazinin kendisine malik değildir. Bundan dolayı öşri araziye sahip bir kimse, sahip olduğu araziye vakfetmek isterse istediği zaman onu vakfedebilir. Çünkü o, bizzat arazinin kendisine maliktir. Fakat haraci araziye sahip olan kimse, malik bulunduğu araziye vakfetmek isterse buna gücü yetmez. Çünkü vakıf için, vakfeden kimsenin vakfetmek istediği malın bizzat kendisine malik olması şarttır. Halbuki haraci arazinin aynı mülkiyeti Beytülmalaya aittir.

Araziye ait olmak üzere farz kılınan miktara gelince: Öşri arazide öşür vacibtir. Yani öşri araziden çıkan mahsul nisap miktarına ulaşırsa zekat vermek vacib olur. Haraci arazide ise harac vacib olur. Yani Devletin senelik olarak üzerinde tespit edeceği belli bir miktarı ödemek vacib olur. İster arazi ekilsin ister ekilmesin, ister mahsul yetişsin ister yetişmesin, ister yer verimli olsun ister olmasın.

İşte bu iki husustan dolayı **haraci araziye** ait hüküm **öşri araziye** ait hükümden farklıdır. Bu iki hususun dışında, aralarında herhangi bir fark yoktur. Malın mülkiyeti ile ilgili hükümler aynıdır. Bunun için ister öşri ister haraci olsun, şer'î bütün tasarruflarıyla birlikte diğer mallar gibi sahibinden miras olarak intikal edebilir.

MADDE - 130: “Ölü arazi imar ve etrafına taş çevirmekle mülk edinilir. Fakat ölü olmayan imarlı arazi miras, satış ve ikta gibi şer'î herhangi bir sebep olmadıkça mülk edinilemez.”

Buna ait deliller şu hadisi şeriflerdir.

*"Ölü bir yeri ihya eden kimse o yerin maliki olur."*¹

*"Bir kimse bir yere bir duvar ve çit çekerse o yer ona aittir."*²

"Araziden bir kısmını ihya ede herhangi bir kavim, o yere sahip olmaya daha layıktır."

"Yer Allah ve Rasulü'nündür. Sonra sizindir. Kim ölü bir yeri ihya ederse orası onundur. Araziyi üç sene ekmeden bırakan kimsenin bir hakkı yoktur."

Bu hadislerin hepsi, ölü bir araziye imar ve ihya eden veya etrafına taş veya çit çeken, veyahut bir duvar çeken kimsenin, imar ettiği yere malik olduğuna delalet ederler. Bunun mefhumu ise orası ekili olmasa, yahut ekime belli bir çalışmadan sonra tarıma elverişli hale gelebilse veya sahibi bilinmese dahi, ölü arazi olmadığı sürece ihya etme veya taşla çevirme ile malik olunamayacağını ifade etmektedir. Zira toprak ölü arazi değilse ve sahibi de varsa mülk edinme sebeplerinden başka hiç bir şekilde mülk olunamaz. Eğer imarlı yerin belirli bir sahibi yoksa o zaman onun mülk edinilmesi ancak Halifenin ikta'ı ile mümkündür. Eğer arazi ölü ise, onu imar ve ihya etmekle veya ona el koymakla sahip olunabilir.

Ölü arazi; üzerinde herhangi kimsenin malı olduğunu gösteren, duvar, ekin, imaret ve benzeri işaretlerin olmadığı, sahibi bulunmayan ve hiç kimsenin faydalanmadığı arazidir. İşte ölü arazi budur. Bu kayıtların dışındaki yerlerin sahibi olmasa, ondan hiç bir kimse yaralanmasa bile ölü arazi sayılmaz.

MADDE - 131: "İster haraci, ister öşri arazi olsun mahsulün bir kısmı ya da para karşılığı ekmek üzere araziye icare (kiraya) vermek kesinlikle yasaklanır. Fakat musakat, yani mahsulün bir kısmı karşılığında ekini sulamak ise caizdir."

Bu madde ile ilgili deliller çoktur. Hepsi de arazinin icar edilmesini yasaklayan nasslardır. Rafi b. Hudeyc'in rivayetine göre o şöyle diyor: Rasulullah (ﷺ) zamanında biz ortak olarak ekin

¹ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Mükessirin, 14310

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Basriyyin, 19271

yapardık. Amcalarından bir kimse ona gelerek demişler ki Rasulullah bize faydalı bir şeyden bizi nehyetti. Fakat Rasulullah'a (ﷺ) itaat daha faydalıdır demişlerdir. Rafi: Rasulullah'ın size yasakladığı o şey nedir dedi? Amcası: Allah Rasulü (ﷺ) şöyle dedi:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا أَوْ لِيُزْرِعْهَا أَخَاهُ وَلَا يُكَارِبَهَا بَنُوتٌ وَلَا رُبْعٌ وَلَا بَطْعَامٌ مُسَمًّى
"Kimin bir arazisi varsa onu éksin. Orayı üçte bir dörtte bir, ve belli bir mahsul karşılığı kiraya vermesin."¹

İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: "Biz Rafi b. Hudeyc'in rivayet ettiği hadisi işitmeden önce ortaklaşarak ziraat yapmak hususunda herhangi bir sakınca görmüyorduk." Cabir'den rivayet edildiğine göre; Rasul (ﷺ) ortaklaşarak çiftçilik yapmaktan nehyetti Buhari'nin Cabir'den rivayet ettiğine göre Cabir şöyle dedi: "Ziraatı üçte bir, dörtte bir ve yarı yarıya yapıyorlardı. Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا أَوْ لِيُزْرِعْهَا فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيُمْسِكْ أَرْضَهُ
"Kimin bir arazisi varsa onu ya eksin, yahut onu kardeşine versin. Eğer böyle yapmayacaksa, arazisini elinde tutsun."²

Ebu Davud'un Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettiğine göre Muhabire'den nehyetmiştir. Muhabire'nin ne olduğunu sordum. Zeyd b. Sabit Muhabire'yi: "Araziyi yarı, üçte bir veya dörtte bir karşılığında işletmektir" dedi Rafi'in rivayetine göre Rasul (ﷺ); "Mezraların kiraya verilmesini nehyetmiştir."

Zahir b. Rafi'den rivayet edildiğine göre Zahir der ki: Rasulullah (ﷺ) beni çağırdı ve siz tarlalarınızı ne yapıyorsunuz dedi. Ben dörtte biri karşılığında veya hurma veya arpanın belli miktarları karşılığında icara veriyoruz dedim. Bunun üzerine Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

لَا تَفْعَلُوا أَرْضَ غَوَا أَوْ أَرْضَ غَوَا أَوْ أَرْضَ غَوَا
"Hayır öyle yapmayın. Araziyi kendiniz ekin veya onu elinizde tutun."³

Ebu Said'den rivayet edildiğine göre; "Rasulullah (ﷺ) buğday karşılığında arazinin kiraya verilmesini nehyetmiştir."

Sahihi Buhari'de rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 16881

² Buhari, K. Mezariat, 2172

³ Buhari, K. Mezariat, 2171

"Kimin bir arazisi varsa onu ya kendisi eksin veya başkasına versin. Araziyi başkasına vermek istemezse arazisini elinde tutsun."¹

Sahih-i Müslim'de şu hadis yer almaktadır: "Rasul (ﷺ) arazi için herhangi bir ücret ve bir payın alınmasını yasakladı."

Nesei Süneninde ise: "Allah Rasulü arazi kiralamayı nehy etti. Biz, ya Rasulullah o taktirde bir miktar hububat karşılığında kiraya versek olmaz mı dedik. Allah Rasulü: Hayır olmaz dedi. Biz: Saman karşılığı kiraya versek dedik. O, yine hayır olmaz dedi. Peki onu suya yakın bulunan bir kısmını sulama karşılığında kiraya versek dedik. Yine Allah Rasulü: Hayır, onu ya kendin ek yahut kardeşine ver buyurdu."

Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre; "O, bir gün Rafi b. Hudeyc'e rastlamış ve ona bu meseleyi sormuştu. Rafi şöyle demiştir: Ben Bedir'de şahit olan iki amcamın şöyle konuştuklarını işitmiştim; Rasul (ﷺ) araziye kiraya vermeyi yasaklamıştır" cevabını verdikten sonra ilgili hadisi anlatmış, bunun üzerine Abdullah ibni Ömer araziye kiraya vermekten vazgeçmiştir.

İşte bütün bu hadisler Rasul (ﷺ)'in araziye icara vermeyi nehyettiğine açıkça delalet ederler. Bu nehyetme metnindeki karine bu nehyin kesin olduğunu ifade eder.

Ziraat ortaklığının haram olduğunu ifade eden delile gelince: Ebu Davud'un Cabir'den rivayet ettiği hadis şöyledir:

"Ziraat ortaklığını terk etmeyen kimse Allah ve Rasulü'ne karşı harb ilan etsin."²

Arazinin kiraya verilmesiyle ilgili olarak da yukarıda Nesei'nin Süneninde zikredilen hadis delalet etmektedir. Önce hububat karşılığı kiraya vermeyi nehyettikten sonra saman ve sulama karşılığı olarak kiraya vermeyi de yasaklaması ve hiçbir istisna yapmaması nehyinde ısrar ettiğini ifade eder. Çeşitli durumlar içerisinde mesele Rasul (ﷺ)'e takdim edilmiş ve ondan müspet bir cevap beklenmiştir. Ancak Rasul (ﷺ) bütün bu hallerde çeşitli tekrara rağmen kesinlikle nehyetmiştir. Bu da nehyin kesin olduğunu ifade eder. Sonunda: "Onu ek veya kardeşine ver" demesi hasır ifade ediyor.

¹ Buhari, K. Mezariat, 2172

² Buhari, K. Mezariat, 2172

Nehyin kesin olarak ifade ettiğine dair yine Rafi'den rivayet edilen şu haberi verelim: *"Ben bir araziye ekiyordum Nebî (ﷺ) bana uğradı. Ben o anda orayı suluyordum, Bana ziraatın ve arazinin kime ait olduğunu sordu. Ben de; ekim, tohum ve emek benim, bunun karşılığında burada elde edilecek mahsulün yarısı benim, yarısı da falan kimsenin dedim. Bunun üzerine Nebî (ﷺ) şöyle dedi: أَرَيْتُمَا فَرْدُ الْأَرْضِ عَلَى أَهْلِهَا وَخَذُ نَفَقَتِكَ Demek ki ikiniz faiz ile iştiğal ediyorsunuz. Yeri sahibine geri ver ve masrafını al dedi."*¹

Böylece Nebi (ﷺ) muameleyi bir **faiz** olarak görmüştür. Faiz ise kati nass ile haram kılınmıştır. Anlaşıldığına göre Nebî (ﷺ) Rafi'den araziye sahibine içindeki ekiniyle geri vermesini, bunun karşılığında harcadıklarını almasını istemiştir. Yani yapılan muamelenin feshini istemiştir. Bu hareket nehyin kesin bir nehiy olduğuna delalet eder.

İşte ziraat ortaklığı ile ilgili, Cabir'in hadisi, çeşitli hallerle takdim edilen Nesei hadisi ve Rafi'in faiz kabul edilen davranışı arazi icarıyla ilgili rivayet edilen hadislerden meydana gelen üç delil bu nehyin kesinlik ifade ettiğine delalet eden kesin karineler olup, araziye icara vermenin kesinlikle haram olduğuna delalet ederler.

Bu hadislerin hem mantukunun hem de mefhumunun araziye kiraya vermenin kesin olarak haramlığına delalet ettiği konusunda en ufak bir şüphe yoktur. Tüm şer'î hükümler içerisinde bu delillerden daha açık, daha kuvvetli ve daha çok delille ortaya konulmuş bir şer'î hükmün bulunduğunu sanmıyoruz. Bu nedenle, bu kadar açık delilden sonra bırak Müslümanı, herhangi bir insanın arazi icarının caiz olduğunu söylemesi insanın garibine gitmektedir. Ancak imamlar arasında arazi icarına cevaz veren bazı kimseler vardır. Bu nedenle Müslümanda arazinin icara verilmesinin haramlığı hakkında en ufak bir şüphe kalmaması için yukarıda geçen delillere ilave olarak arazi icarını caiz olduğunu söyleyen imamların dayandıkları delilleri sadece eleştirmek için değil, çürütmek için onların delillerini de beyan edeceğiz.

Arazinin kiraya vermenin caiz olduğunu iddia edenler şöyle diyorlar: *"Arazi bir ayndır. Durduğu yerde ondan menfaat sağlamak mübahtır. Bundan dolayı ev ve binalar gibi onu para ve benzeri şeyler*

¹ Ebu Davud, K. Buyu', 2953

karşılığında kiraya vermek caizdir. Eşya ve mal hakkındaki hüküm para ve değerler için de aynıdır."

Bu sözün yanlışlığı apaçık ortadadır. Çünkü her ne kadar arazi, binalar gibi menfaatinden yararlanılabilecek bir mal ise de, arazinin kiraya verilmesinin haram olduğuna dair açık deliller varid olmuştur. Her ne kadar icarenin tarifi buna uygun gelse de nass bunun haram olduğu hususunda varid olmuştur. Bundan dolayı araziye kiraya vermek haramdır. Her ne kadar icara delili her türlü icareye şamil ise de arazinin icare verilmesini haram kılan delil varid olmuş ve bu genel olan icare tarifinin dışında olmak üzere onu tahsis etmiş ve arazi icarını istisna kılarak haram kılmıştır. Bundan dolayı onun icaresi haram olmuştur.

"Yerdekilerden temiz helal olarak yiyeceğiniz."¹

Allahu Teâlâ'nın bu emri her şeye şamil olacak şekilde genel olarak varid olmuştur

"Size ölü, kan ve domuz eti haram kılındı."²

Bu ayetle, yukarıdaki genel hükümden ikinci ayette geçen hususlar tahsis edilmiş oldu. Böylece onların arazinin icarı ile ilgili cevaza delalet eden delilleri bozulmuş bulunuyor.

Arazinin kiraya verilmesini caiz görenlerden bir kısmı da şöyle iddia ediyor: "*Araziye delalet eden delil Hanzala b. Kays'dan rivayet ettikleri delildir. Arazinin kiraya verilmesiyle ilgili olarak hanzala Rafi b. Hudeyc'den sormuştur. Rafi şöyle demiştir: Rasul (ﷺ) arazinin kiraya verilmesini yasaklamıştır. Ben, altın ve gümüş karşılığında verilmesini de mi yasakladı? dedim. Rafi şöyle dedi: Rasul (ﷺ) oradan elde edilen bir kısım mahsul karşılığında arazi kirasını yasakladı. Altın ve gümüş karşılığında araziye kiraya vermekte herhangi bir sakınca yoktur.*"

Bu iddiaya ait delile cevabımız şudur: Her şeyden önce, "*Fakat Altın ve gümüş karşılığında olursa herhangi bir sakıncası yoktur*" sözü Rasul (ﷺ)'in değildir. Bu söz Rafi'ye ait bir sözdür Zira Hanzale, Rasul (ﷺ) altın ve gümüş karşılığında mı yasakladı? diye sorunca o da: "*Altın ve gümüş karşılığında kiraya verilirse sakınca*

¹ Bakara: 168

² Maide: 3

yoktur" cevabını vermiştir. Bu cevap tamamen Rafi'ye aittir. Nitekim bu hususu Buhari şu şekilde rivayet ediyor: *"Ben Rafi'ye araziye kiraya vermek dinar ve dirhem ile olursa durum nasıl olur diye sordum. Rafi; Bunlarla yapılırsa herhangi bir sakıncası yoktur" dedi.* Açık olarak anlaşılıyor ki bu sözü söyleyen Rafi'nin kendisidir. Peygambere ait bir söz değildir. Rafi'nin sözü şer'î bir delil olmadığı gibi reyî de şer'î delil değildir. Özellikle hilafına sarîh ve açık nass bulunursa, bunun karşısında Rafi'nin sözü hiç bir zaman delil olmaz. Rafi o gün elde edilen bir kısım mahsul karşılığında kiraya verilmeyeceğini arazinin altın ve gümüş karşılığında kiraya verilebileceğinde bir sakıncanın olmadığını zannetmiştir. Bu hükmün Rafi'ye ait olduğu Buhari'nin Rafi'den rivayet ettiği haberin bizzat metninden anlaşılıyor. Altın ve kağıt para o gün mevcut değildi. Müslim, Ebu Davut ve Nesei aynı hadisi Rafi'den rivayet ederken şu kayda rastlıyoruz: *"Ancak belli bir değer karşılığında olursa bir sakıncası yoktur."* Bunların hepsi Rafi'nin kendi anlayışıdır. Onun anlayışı ise hiç bir zaman şer'î delil kabul edilmez. Ona ters düşen bir delil bulunduğu zaman böylesi görüşler reddedilir.

Yine arazi icarını caiz görenler diyorlar ki; "Arazinin icarını nehyeden deliller o gün mevcut olan icar sistemini yasaklıyor. O gün arazi icarı şöyle oluyordu; *"Kişi yapacağı ekinlerden elde edilen bir kısım mahsul karşılığında araziye sahibinden icar ediyordu Mesela araziye icara alan kimse, mal sahibi için araziden belli bir kısmını eker. İşte bu ektiği kısım, araziden kalan kısımları kendisi için ekmesini sağlayan bir ücret oluyor. Başka bir icare usulü ise: Belli bir mahsul karşılığı veya oranın gelirinden bir cüz karşılığı arazi icar ediliyordu. Bu hadislerin yasakladığı icare bu iki çeşit icaredir. Bu nevi arazi icarı haram kılınmıştır. Bunlardan başka olan arazi icarı caizdir. Bundan dolayı altın ve gümüş karşılığında araziye icara verme caiz olur."*

Buna karşı cevabımız şudur: Bu deliller bu nevi icare çeşitleriyle arazinin icara verilip verilmeyeceği hususunda varid olan bir sorunun cevabı olarak gelmiş değiller ki suale verilen özel bir cevap olsun da sualin taşıdığı konuya has kılınmış olsun. Hadis muayyen bir mevzu has değil umumi olarak varid olmuştur, Bundan dolayı hadisin konusu hususi değil umumidir. Çünkü bir olayın meydana geldiği konuda nassın tahsis edilmesi, ancak olayı beyan etmek üzere bir nass varid olduğu zaman olur.. Yahut ortada bir sual varid olur da ona cevap

olarak nass varid olursa o zaman nass mevzua has kılınabilir. İşte bu iki durumdan dolayı nass konularına tahsis edilir. Fakat ne bir soruya cevap ne de belli bir olay için varid olmayıp umumi olarak gelen nass, nassı tahsis edecek bir başka şer'î nass bulunmadıkça genelliği ile olduğu gibi kalır. Mesela insanlar kat kat faiz işleriyle işlerini yürütüyor diye umumi ribanın haramlılığı o teamüle tahsis edilemez. Bilakis ribanın genelliği devam eder. Bu sebeple faizin her türlü haramdır. Arazi icarını haram kılan hadisler her hangi bir olay olmadan varid oldukları gibi, herhangi bir suale cevap olarak da varid olmuş değillerdir. Onunu için bu nevi nasslar umumi olup herhangi bir şeyle kesinlikle tahsis edilemezler.. Yasak geldiğinde arazi icarı ile ilgili halkın üzerinde olduğu teamül bu türlü nassları tahsis etmez. Nasslar, arazinin her türlü icarını nehyetmekle umumiliklerini ifade ederler. Bundan dolayı arazi icarı her türlü şey karşılığında haram olur. Bu şey Altın, gümüş ve daha başka şeyler olabilir. Yasaklama geldiği zaman halkın arazi ile ilgili teamülü yasaklanmıştır diyerek nassları tahsis etmeğe kalkışanların da istidlalleri böylece çürütülür.

Ebu Davud ve Nesei'nin tahrir ettikleri hadislere dayanarak arazi icarının caiz olduğunu iddia edenlerin ileri sürdükleri hadis şudur:

*"Rasulullah (ﷺ) arazi ortaklığını ve kabala alış verişi nehyetti. Şöyle dedi: **Ancak üç kişi ziraat yapar: 1. Arazisi olan 2. Kendisine bir arazi verilen, 3. Altın ve gümüş karşılığında bir araziyi kiralayan adam.**"*

Ebu Davud'un Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayetine göre: Arazi sahipleri ekinlerini sulamak karşılığında arazilerini kiraya veriyorlardı. Bu hususta anlaşmazlığa düştüler. Rasul (ﷺ) de bu şekilde bir kirayı yasakladı. Ve Sa'd b. Ebu Vakkas şöyle dedi: *"Altın ve gümüş karşılığında kiraya verin."*

Bu iki hadis arazinin altın ve gümüş karşılığında kiraya verileceğinin cevazına delalet ederler.

Yine bu iddiaya cevap olarak deriz ki: Altın ve gümüş karşılığı arazinin kiraya verilebileceği hususundaki bu iki hadis ile istidlal doğru olmaz. Çünkü birinci hadisteki: *"Ancak üç kişi ekebilir"* cümlesi Rasul (ﷺ)'in sözü değil Said b. El-Müseyyeb'in sözüdür. Yine ikinci hadisteki: Altın ve gümüş karşılığında kiraya verin cümlesi de Peygamberin sözü değil Sa'ad'ın sözü olduğu anlaşılıyor. Birinci

hadisi rivayet eden Nesei bu hadis ile Rasulullah *"Arazi ortaklığını ve kabala satışı"* men ettiğini açıkça ifade ediyor. Diğer geri kalan kısmı ise Said b. el-Müseyyebi'nin sözüdür. İkinci hadise gelince: Cümlelerin gelişinden onun Sa'd b. Vakkas'ın sözü olduğu anlaşılıyor. Zira Ebu Davud kendince bunu haber sırası içerisinde vermiştir. Nitekim: *"Toprak sahipleri arazilerini kiraya veriyorlardı) şeklinde verdikten sonra diyor ki: Nebî (ﷺ) onları bundan yasakladı."* Görüldüğü gibi bunların hepsi kendisi tarafından haber sigasıyla ifade edilmiştir. Nass rivayet sigasıyla yapılmamıştır. Sonra sözü başka bir üsluba sokarak *"Araziyi altın ve gümüş karşılığında kiraya veriniz"* şeklinde vermiştir. Nitekim cümlede "dedi" tabirinden Sa'd anlaşılıyor. Bu onun görüşü demektir. Binaenaleyh bu iki hadisten biri Said b. el-Müseyyeb'in diğeri ise Sa'd b. Ebi vakkas'ın görüşlerini yansıtıyor. Bunlar Rasul (ﷺ)'den rivayet edilmiş değillerdir. Bunların görüş ve reyleri ise şer'î delil değildir. Onun için bu iki hadis ile istidlal yapılamaz.

Arazinin altın ve gümüş karşılığında kiraya verilmesi Rasul (ﷺ) zamanında yok idi. Nitekim Buhari'nin Rafi'den rivayetinde şöyle dediğini görüyoruz: *"O gün araziye altın ve gümüş karşılığında kiraya vermek yoktu yani böyle bir muamelede altın ve gümüş karşılığında arazi kiraya verilmiyordu."*

Altın ve gümüş o gün mevcut olmasına rağmen arazi kiralamalarında böyle bir işe müracaat etmiş değillerdi. Eğer Rasulullah (ﷺ) altın ve gümüş karşılığında araziye kiraya vermeyi emretmiş olsaydı muamele bu şekilde olurdu ve bu husus rivayet edilirdi. Fakat böyle bir rivayet yoktur. Kaldı ki arazi kiralamaları Altın ve gümüş ile olmuş değildir.

Arazi icarı ile ilgili olarak halkın teamülü ile sahabenin icmasını böyle bir işlemin caiz olduğuna delil gösterenlere gelince: Onların teamül delilleri; Abdullah b. Ömer'in Rasulullah (ﷺ) Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Muaviye devrinin başlarına kadar kendi tarlalarını kiraya verdiğinin rivayet edilmesidir. İbnü'l Arabi el-Maliki'nin: *"Arazinin kiraya verilmesinin cevazı hakkında Sahabenin icması vardır"* diyor.

Bu iddiaya da cevabımız: İnsanların teamül ve örfü, onu caiz olduğuna delalet etmez. Ancak Kitap ve sünnetten bir nass delil olabilir. Üstelik onların ibni Ömer'in arazi kiraladığı yönündeki

rivayetleri delil olarak kullanılamaz. Çünkü İbni Ömer hadisi duyduktan sonra bunu terk etmiştir. Bu husus, yani onun hadisi işittikten sonra araziyi kiraya verme işini terk etmiş olduğu, kendisinden gelen iki rivayet ile sabittir. Bizzat kendisinden nakledilen başka bir rivayette ise şöyle diyor: *"Biz arazi ortaklığı hakkında herhangi bir sakınca görmüyorduk. Ne zaman ki Rafi b. Hudeyc'in söylediği hadisi işittik, o zaman bu işi bıraktık."* Bunun mefhumundan Abdullah b. Ömer'in daha sonra ziraat ortaklığının sakıncalı olduğuna kanaat sahibi olduğu anlaşılmaktadır. "Muzara" arazinin icara ve kiraya verilmesidir. İnsanlar arasındaki örf ve teamül ile istidlal edilmesi reddedildiği gibi, Abdullah b. Ömer'in fiili ile istidlal de kabul olunamaz.

Araziyi kiraya vermenin caiz olduğuna dair sahabe icmasının olduğuna gelince: Bu icmaa Allah Rasülü'nün Hayber arazisini sulamak üzere Yahudilere icara verilmesiyle ilgilidir. Bu icmaa, arazinin icare verilmesi ile ilgili değildir. Zira bu icmanın ravilerinden biri olan İbn'ül Arabi, Ömer'in hadisini şerh ederken bu icmayı da zikreder. Onun izahatına göre, Rasulullah (ﷺ) Hayberlilerle böyle bir muamele yapılmış sahabe de böyle bir icarenin caiz olduğu üzerinde icmaa etmiştir. Bunların naklettikleri icmaa sulama ile ilgili icmadır. Arazi icarı ile ilgili bir icmaa değildir. Bunun için bununla istidlal yapılamayacağı gibi, arazi icarının cevazına dair bir delil olmaya da uygun değildir.

Altın ve gümüş karşılığında araziyi icare vermenin caiz olduğu ve bu hususta sahabe icmasının olduğunu iddia edenler arasında el-Fetih sahibi şu şekilde bir nakil yapıyor; *"İbnü'l Münzir mutlak olarak şöyle diyor: Altın ve gümüş karşılığında arazinin icare verilebileceğinin cevazı üzerinde sahabe icmaı vardır."* İşte bu icmaa Altın ve gümüş karşılığında arazinin kiraya verilebileceğine delildir."

Buna karşı cevabımız şudur: Arazinin icarının nehyi konusunda varid olan hadisler bu icmayı bozmaktadır. Çünkü varid olan hadisler umumi bir nehiy şeklinde nehyetmiştir. Nitekim Rasulullah (ﷺ) şöyle demiştir:

"Kimin bir arazisi varsa onu kendisi eksin. Yahut kardeşine versin. Eğer böyle yapmayacaksa araziyi terk etsin."

Ebu Hureyre'den rivayet edilen başka bir rivayette ise:

"Kimin bir arazisi varsa onu kendisi eksin, yahut kardeşine versin. Eğer kabul etmezse yerini elinde tutsun."¹

Sahihi Müslim'de ise şöyle geçmektedir: *"Rasulullah (ﷺ) arazi için bir ücret veya payın alınmasını nehyetmiştir."*

Umumi olarak gelen bu hadisler gümüş ve altın olmak üzere herhangi bir şey karşılığında arazinin icare verilmesini yasaklamaktadır. Bu hadisler icmayı bozmaktadır. Eğer bu icmaa sahih olsa veya mezkur icma nazarı dikkat alınsa o takdirde hadisi tahsis eder ki hiç bir zaman icma hadisi tahsis edemez. O takdirde hadis umumiliği üzerinde baki kalır ve icma reddedilir. Kaldı ki hadisler, mutlak olarak nehyetmeye delalet ediyorlar *"yoksa onu terk etsin"* *"Eğer kardeşi almak istemezse elinde tutsun"* gibi kayıtlar arazinin altın ve gümüş karşılığında icaresinin caiz olmadığına delildir. Başka bir rivayetdeki kayıt ise bu hususu teyid ediyor; *"Onu kendine ek, yahut kardeşine ver."* Bu hadis arazi sahibini iki husus arasında muhayyer bırakmıştır. Bir üçüncü alternatif mevcut değildir. Rasul (ﷺ)'in şu sözü de bu hususu teyid eder;

"Arazinin geliri Allah ve Rasulü'ne aittir. Sonra sizindir. Kim ki bir ölü araziye imar ederek diriltirse o yer ona aittir. Üç seneden sonra araziye ekmeden elinde bulunduranın her hangi bir hakkı yoktur."

Hadiste geçen "hak" kelimesi nefiyden sonra nekre olarak geldiği için umumilik ifade eder. Bu her hakkın nefyine şamildir. Eğer arazi altın ve gümüş karşılığında icar edilebilseydi, üç sene sonra elinden alınmazdı. Kaldı ki bu icmayı bozan şu hususu zikretmede fayda mülahaza ediyoruz; Bilindiği gibi, icma mevcut olan bir mesele üzerinde olur. O meselenin caiz olup olmadığı hususunda cereyan eder. Daha henüz mevcut olmayan bir mesele üzerinde icma meydana gelmez. Altın ve gümüş karşılığında araziye icare vermek işi halkın üzerinde muamele icra ettiği bir şey değildi. Bu konuda halk böyle bir şey bilmiyordu. Buhari'nin Rafi'den rivayet ettiğine göre; *"O gün altın ve gümüş muamelesi mevcut değildi."* Kays oğlu Hanzela'nın rivayetine göre o diyor ki:

"Ben Rafi'b. Hudey'ce altın ve gümüş karşılığı yerin kiraya verilmesini sordum. O, herhangi bir sakıncası yoktur dedi. Ancak

¹ Buhari, K. Mezariat, 2172

Rasul (ﷺ) zamanında halk, araziye dere ve su kenarlarında gelişen otlaklar ve çayır ile ekin karşılığında icare veriyorlardı. Halkın arazi için vermesi bundan ibarettir" dedi."

Bu iki hadis altın ve gümüş karşılığında arazinin kira ve icara verildiği hususunda herhangi bir muamelenin olmadığına delalet ederler. Aynı zamanda herhangi bir icmanın olmadığını da ifade ediyor.

Sahabenin icması bir delilin keşfinden ibarettir. Yoksa toplanıp münakaşa edip üzerinde ittifak ettikleri bir şey değildir. Onların icması, şu işin hükmü şudur, biz Rasul (ﷺ)'den bu işin hükmünü böyle işittik veya böyle yaptığını, yahut bu hususta sükut ettiğini gördük diyerek o iş hakkındaki delili rivayet etmek değil, hükmü haber vermektir. Bu da ancak meydana gelmiş bir hususta olabilir. Zira şariat meydana gelmiş olanlara iner. Şariat farazi ve nazari şeyler değildir. Bundan dolayı sahabe icması, ancak mevcut bir şey üzerinde varid olan icmadır. Sahih hadisler, arazi icarı ile ilgili muamelenin mevcut olmadığını meydana çıkarınca, bu husus üzerinde sahabe icması da olmuş olmaz.

İbni Abbas'tan rivayet ettikleri bir hadis ile arazinin icara verilebileceğini iddia edenlerin ileri sürdükleri delil şudur: İbni Abbas dedi ki; *"Allah (ﷻ) ziraat ortakçılığını yasaklamamıştır. Fakat Allah - birinizin elindeki arazisini, karşılığında bir şey almak yerine karşılıksız kardeşine vermesi daha hayırlıdır, demiştir."* Bunu, İbni-i Mace şöyle zikreder: *"İbni Abbas halkın araziye kiraya verme hususundaki isteklerini görünce: Sübhanallah! Rasulullah (ﷺ), arazisini ekmeyen kimse onu kardeşine versin demiştir. Onu kiraya vermekten nehyetmiştir."* Başka bir rivayette ise İbni Abbas şöyle demiştir Rasulullah (ﷺ) ziraat ortaklığını haram kılmamıştır. Fakat Müslümanların birbirine acımalarını ve yardım etmelerini istemiştir. Nitekim şöyle demiştir.

"Kimin bir arazisi varsa onu kendisi eksin, yahut onu kardeşine versin. Eğer kabul etmezse yerini elinde tutsun."¹

Sabit'ten rivayet edilen bir hadis ise şöyledir; *"Rasulullah (ﷺ) Ziraat ortaklığını nehyetmiştir. Ücretle verilmesini yani icare*

¹ Buhari, K. Mezariat, 2172

verilmesini emretmiştir. Bunda herhangi bir sakınca yoktur demiştir." İşte bu hadisler icarenin caiz olduğuna delalet eder.

Buna cevabımız şudur: İbni Abbas'ın bütün rivayetleri Rasulullah (ﷺ)'in sözlerinden anladıkların haber vermektir. Rasulullah'ın hadislerini rivayet değildir. Onun rivayet ettiği Rasulullah (ﷺ)'in araziyi kiraya vermeyi nehyinden, bu nehyin haram kılmak manasına gelmediğini beyan anlayışından ibarettir. Nitekim hadisten anladığını **"yasaklamadı"** tabiriyle ifade etmiştir. İbni Abbas, ikinci hadisten anladığını ise şu şekilde ifade ediyor: *"O, ziraat ortaklığını haram kılmadı. Fakat o, Müslümanların birbirine yardım etmelerini ve acımalarını emretmiştir."* İbni Abbas'ın hadisten anladıkları hadis olmadığına göre hiç bir zaman hüccet olmayacağı için onunla istidlal de edilemez. Sabit'in: *"Araziyi icare vermeyi emretti"* sözü, Rasulullah (ﷺ) araziyi icare vermeyi yasakladı" anlamındaki hadisi ve aynı zamanda: *"Allah Rasulü yerden bir icar alınmasını veya başka bir karşılık alınmasını yasakladı"* hadisleriyle çelişmektedir. **"İcare verilmesini emretti"** tabiri bütün icareleri şamil olacak şekilde umumi bir ifadedir. Bunun için yasak ifade eden hadis tercih edilir. Zira iki nass çatıştığı zaman nehyeden nass emreden nassa tercih edilir. Çünkü Rasulullah (ﷺ) şöyle dedi;

دَعُ مَا يَرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ **"Seni şüpheye düşüreni bırak, şüpheye düşürmeyen ile amel et."**¹

Binaenaleyh bu hadislerle istidlal edilmesi geçersizdir.

Yine Ebu Davud ve Eşram'ın *"Ben arazi icarını daha iyi bilirim"* diyen Ziyad b. Sabitten, onun da Rafi'den rivayet ettikleri hadise dayanarak, arazi icarının caiz olduğunu iddia edenler şöyle diyorlar: Rasul (ﷺ) iki kişinin birbiriyle kavgasını işitiyor ve şöyle diyor:

إِنْ كَانَ هَذَا شَأْنَكُمْ فَلَا تُكْرُوا الْمَزَارِعَ **"Eğer durumunuz bu ise arazileri kiraya vermeyin."**²

Buhari'nin Amr b. Dinar'dan rivayetine göre Amr diyor ki: *"Ben Tavus'a dedim ki: Eğer ben belli bir gelir karşılığı yeri icare versem Rasulullah'ın bu muameleyi yasakladığını iddia edecekler."* Tavus: *"Bu konuda onların en bilgin olanı İbni Abbas bana haber verdi ki Rasul (ﷺ) bunu nehyetmemiş, Ancak birinizin o araziyi kardeşine*

¹ Nesei, K. Adab, 5302

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Ensar, 20606

vermesi daha hayırlıdır" demiştir. İşte bu iki hadis, araziyi kiraya vermenin caiz olduğuna delalet eder. Buna cevabımız; Zeyd'in hadise cevazına değil, yasaklılığına delalet eder. Rasul'ün *"Eğer durumunuz bu ise"* sözü münakaşa ve ihtilaftan men etmek değildir. Münakaşa ve ihtilafları, Peygamberin bu konudaki sözünü söylemeğe sebep olmuştur. *"Değer ve itibar, hususi sebebe değil, lafzın umumuna aittir"* Umumi kaide geçerliliğini muhafaza ediyor. Burada sebep ile mevzu arasında büyük fark vardır. Bunun için varid olan nehy, ihtilaf ve çekişmeye bağlı olmayıp, umumi bir nehiydir. "Şu ayette geçen;

وَلَا تُكْرِهُوا قِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ نَحْصًا **"Eğer cariyeleriniz namuslu kalmak isterlerse onları fuhşa zorlamayın."**¹

Fuhşa zorlamadan nehyetmek, onların namuslu kalmalarını murat etmelerine bağlı değildir. Bu, bir olayın vasfıdır. Bunun gibi ziraat ortaklığından nehiy de iki ortağın aralarındaki husumet ve çekişmeye bağlı değildir. Ki husumet bulunursa haram, çekişme bulunmazsa helal kılınsın. Bu da yine bir olay vasfı olup hükme bağlı değildir.

Amr b. Dinar'dan rivayet edilen ikinci hadise gelince; bu da arazi icarını caiz görmemektedir. Bilakis, onu yasaklamaktadır. Çünkü haber kipi cümleler, talep ve isteği kapsarlar. Nitekim: *"Arazi icarından bir şey almasından daha hayırlıdır."* Bu ifade, almayı nehyediyor. Ancak bu nehy kesin olmadığı için, kesinliğine delalet eden başka bir karineye muhtaçtır. Arazi icarını yasaklayan ve bu yasak üzerinde ısrar eden Rasul (ﷺ)'in çeşitli hadisleri varid olmuştur. Çeşitli müracaatlara verdiği cevaplarda onu tekrar tekrar men etmiş ve böyle bir işe tevessül edenlerin faizle uğraştıklarını ifade etmiştir.

İşte bütün bu hadisler, icarın yasağına delalet ederler. Bu iki hadis açık olarak icarenin cevazına değil, aksine men edildiğine delalet ederler. Ne gariptir ki, icarenin caiz olduğunu iddia edenler bu iki hadisle istidlal etmek istemişlerdir. İbni Ömer'in rivayet ettiği Rasulullah (ﷺ)'in; *"Arazisinin mahsullüden ekin ve hurma nevinde elde edilecek şeyin bir kısmı karşılığında, Hayber halkıyla yaptığı anlaşmayı"* ve Ebu Cafer'in *"Çıkan mahsulün bir kısmı Rasul (ﷺ) daha sonra Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali Hayber halkı ile Hayber arazisini ziraat ortaklığına verdiler. Sonra gelenler*

¹ Nur: 33

de aynı yolu takip ederek bu güne kadar bu muamele devam etti. Bunlar Hayber arazisinden çıkan mahsulün üçte ve dörtte birini veriyorlardı." Buhari'nin İbni Ömer'den rivayet ettiği: "Peygamber (ﷺ) Hayber arazisinden çıkan ekin ve meyvenin bir kısmını onlara vermek üzere anlaşma yapmıştı. Hayber arazisinden elde edilen mahsulün bir kısmını da kendi zevcelerine verdi. Nitekim onlara yüz vasak (yani 100 yük) kadarını verirdi. Ki bu 80 vasak hurma, yirmi vasak arpa olarak tahakkuk ederdi. Ömer (رضي الله عنه), Hilâfete geçince Rasul (ﷺ)'in eşlerine belli bir arazi ve o araziye ait su ile, eskisi gibi 100 vasak olmaları hususunda mukayyet bıraktı. O eşlerden bir kısmı araziye, bir kısmı ise eskisi gibi mahsulden kendilerine ayrılan payı tercih etti. Aişe (r.anha) ise araziye tercih etti." Hadis arazinin bir kısmını çıkan mahsulün bir kısmıyla icare verilebileceğine delalet ettiğine göre, arazi icarının mutlak caiz olduğu açığa çıkar."

Bu iddiaya cevabımız iki şekilde olacaktır:

a- Hayber arazisi ağaçlık idi ve su ile sulanıyordu. Ağaçlar arasında kalan arazi düz ve ağaçlık yerden az idi. Ekiliyordu. Gelen bazı haber bu hususu teyid eder: Rasul (ﷺ) arazide bulunan bir kısım ağaç ve hurma karşılığında Hayber halkıyla anlaşma yapmıştı". İbni Abbas'tan gelen bir hadiste ise: "Yeri ve hurması karşılığında" tabiri yer almaktadır. Bu hadislerden anlaşılan husus Rasul (ﷺ)'in Hayber halkıyla yapmış olduğu icar anlaşması, ziraat ortaklığı değil, sulama anlaşmasıdır. Yani ağaçlık olan yerin icarı olup, yalnız yerin icarı değildir. Ağaçları icara verirken, beraberinde yer de söz konusu edilmiştir. Bu, musakat yani sulama karşılığında oradan elde edilecek mahsulün bir kısmıyla yapılan bir ortaklıktır ki bu muamele hilafsız olarak caizdir. Ağacın sulanması ve bakımı karşılığında ondan elde edilen meyvenin bir kısmı ile onu icare vermek caizdir. Tabiatıyla buna bağlı olarak yer de icar edilmiş olur. Ancak böyle bir muamele için orada bulunan ağacın boş araziden daha çok olması lazımdır ki icar ağaçlar için olmuş olsun. Böyle bir icar, yer için olmamıştır. Bu tür sulama ortaklığı caizdir. Yasaklanan, yerin icarıdır, sulama ortaklığı değildir. Buhari'deki hadise tetkik gözü ile bakıldığında görülür ki yer ağaçlıktır. Ağaçlı olan kısım ağaçtan hali olan kısımdan fazladır. Oradaki su da ağaçları sulamak içindir. Bunun için bu, bir sulama ortaklığıdır. Rasul (ﷺ) kendi zevcelerine yüz vesak veriyordu. Seksen vesak hurma, yirmi vesak arpa idi" hadisi ile Ömer (رضي الله عنه) Rasulullah'ın zevcelerine Hayber arazisinden bir bölümü ile suyu

onlara vermek istedi hadislerinde onlara verilmek istenen Hayber arazisinden maksat, ağaçlık olan yerdı. Böyle bir yerin icarı ise sulama ortaklığı olur. O, ne bir ziraat ortaklığı ve ne de bir yer icarıdır.

b- Hayber arazisi Rasul (ﷺ)'in şahsi mülkü değildi. Orası Hayber'in fethinden sonra Yahudilerden ganimet olarak alınan Devlete ait bir mülktür. Rasulullah (ﷺ) buranın fethinden sonra Yahudileri o topraklar üzerinde bırakmış ağaçlarını sulamak üzere aralarında anlaşma yapmıştır. Buna arazi icarı hükmü tatbik edilemez. Rasulullah (ﷺ)'den sonra gelen Ebu Bekir aynı statükoyu devam ettirdiği gibi, Ömer de aynı yolu takip etmiştir. Devletin mülkü olan arazinin hükmü, ferde ve şahsa ait arazinin hükmünden farklı olur. Fetih yolu ile düşmandan alınan arazinin bir ganimet olduğunda hiç bir ihtilaf yoktur. ihtilaf konusu olan şey, ganimet olan arazideki tasarruftur. Bilal ve Zübeyr gibi bazı sahabe fetih yolu ile elde edilen ganimet arazinin diğer ganimetler gibi muhariplere taksim ve dağıtılması görüşündedirler. Ömer el-Hattab gibi sahabe ise böylesi arazinin idare ve mülkiyetini devlete verip intifa hakkının ise insanlara ait olmasını istemişlerdir. Her iki halde de insanlara ait olan arazinin hükmü, bu nevi araziye tatbik edilemez Rasulullah'ın yapmış olduğu bu icraat ile arazinin icarının cevazına istidlal olunamaz. Bundan dolayı bununla istidlal yapılamaz.

Arazi icarını caiz görenlerin bütün delilleri zayıf deliller olup, kendileriyle istidlal yapılacak nitelikleri haiz değildirler. Arazi icarını yasaklama hususunda varid olan hadisleri kabul ettikleri halde yine de arazi icarının caiz olduğunu iddia edenler, garip bir çelişki içindedirler. Zira onlar, hem yasaklayan hadisleri sahih, hem de caiz gören hadisi ve sahabe icmasını kabul ederler. Bunu neticesinde nassların bir kısmı diğer bir kısmını ya nesh etmiş olabilir, yahut biri diğerine tercih edilir. Neshin var olduğuna delalet eden hiç bir şey yoktur. Nehyeden hadisler o kadar çok ki, büyük bir hadde ulaşmıştır. Bunun için tercihten başka bir yol yoktur. İddia ettikleri sahabe icmasına gelince: Sünnet her zaman icmaya tercih edilir. icma reddedilir ve hadisle amel edilir. İleri sürdükleri hadislere gelince; Şer'î bir kaide olan; **"İki hadis birbiriyle tearuz ederse biri emr, diğeri nehyi ifade ediyorsa, nehyeden emreden hadise tercih edilir."** Böylece haram olan, mübaha tercih edilmiş olur. Böyle bir tercihe bizi götüren Rasulullah (ﷺ)'in şu sözüdür:

ذَغْ مَا يَرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ "Sana şüphe vereni terk et, şüphe vermeyene sarıl."¹

Bundan dolayı eğer nehyeden hadis ile emreden hadis çelişirse, nehyeden hadis tercih edilir. Yine eğer haram kılan deliller ile mübah kılan deliller çelişirse şer'î kaide ile ve onun şer'î olan delili ile amel ederek haram kılan deliller mübah kılan delillere tercih edilir. Buna göre Rasul'den nehyeden bir delil sabit olduğu müddetçe ve Ebu Davud'un rivayet ettiği hadiste belirtilen "Demek siz riba ile uğraşıyorsunuz" tabirinde nehyin kesin karine ile sabit olduğu, yine Nesei'nin rivayet ettiği ve arazi icarının saman ve benzeri şeyler karşılığında yapılması teklif ve ısrarlarına rağmen Rasul (ﷺ) bu ısrar ve tekrarları kabul etmediğini gördüğümüz için arazi icarının kesin olarak haram olduğu hususunda en ufak bir şüpheye yer yoktur.

MÜSAKAT ortaklığına gelince: Bu, meyvesinin bir cüzü karşılığında veya ağaç ile beraber ağaca tabi olan o araziye elde ederek meyve ve ekinini bir cüzü karşılığında ağaç ve araziye icare vermektir. Bu durumda ağacın araziden fazla olması lazımdır. Buhari'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre "Ensar Rasul (ﷺ)'e gelip ya Rasulullah hurmalıkları bizimle kardeşlerimiz arasında taksim et" dediler Rasul (ﷺ); "Hayır olmaz" dedi. Onlar: "Biz geçimimizi temin ettik sizi de meyvede ortak kabul ediyoruz" dediler, Muhacirun: "peki dinledik ve kabul ettik" dediler.

Buhari'nin Nafi'den rivayete ettiğine göre Abdullah b. Ömer kendisine haber vermiş ki: Rasulullah (ﷺ) Hayber halkıyla elde edilecek meyve ve ekinin yarısı karşılığında bir anlaşma yapmıştır. Seksen vesak hurma, yirmi vesak da arpa olmak üzere Allah Rasulü kendi hanımlarına yüz vesak veriyordu. Ömer (رضي الله عنه) de sudan ve araziden onlara ikta verilmesi veya belli vesak almaları hususunda Hayber'in taksiminde onları muhayyer bıraktı. Zevcelerinin bir kısmı araziye, bir kısmı ise vesakları tercih ettiler. Aişe (r.anha) yeri tercih etmişti:

Müslim, Ebu Davut ve Nesei'nin rivayetlerine göre: "Rasul Hayber'in taksiminde onları meyvesinin yarısı kendisinin olmak şartıyla Hayber Yahudilerine, mallarında çalışmalarını karşılığında Hayber hurmalıklarını ve yerini vermiştir."

¹ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Mükessirin, 12092

Ahmed ve İbni Mace'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiklerine göre; *"Peygamber (ﷺ) Hayber Yahudilerine yarıya olmak şartıyla oranın hurmalarını ve yerini verdi."*

İşte bütün bu hadislerden anlaşılıyor ki, MÜSAKAT, bir kısım meyve karşılığında yalnız olarak ağaçları icare vermektir. Bu husus Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis ve Ensar'ın fiilinden anlaşılıyor. Bu, ağaçlarla beraber, ağaçlara tabi olarak yerin de aynı zamanda icare verildiğine delalet eder. Bu husus Nafi'nin Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği hadisten; Aynı zamanda Müslim, Ebu Davud ve Nesei'nin rivayetlerinden *"Hayber'in hurmalığı yerinin"* İbni Abbas'ın rivayet ettiğinden de *"Yerini ve hurmalıkları"* anlaşılıyor. Bütün bu hadisler, icarenin, ya sadece ağaçlara, yahut hem ağaca ve ağaçlara tabi olan ve ağaçlara göre az olan yere şamil olduğuna delalet eder. Nitekim bu husus Nafi'nin İbni Ömer'den rivayet ettiği hadiste açıktır: Rasul (ﷺ) kendi zevcelerine yüz vesakı; seksen vesakı hurma yirmi vesak da arpa olmak üzere ayırdı. Binaenaleyh **Musakat**; meyvesinin cüzi bir miktarı karşılığında ağacı icare vermek, veya ağaçtan elde edilen cüzi bir miktar meyve ile yerden elde edilen cüzi bir mahsul karşılığında ağaçları ve yeri icare vermektir. Ancak bu durumda ağacın yerden fazla ve çok olması lazımdır. Hadisler musakatın caiz olduğuna delalet etmektedirler.

MADDE - 132: “Arazisi olan herkes arazisini işletmeğe icbar edilir. Arazisini işletme hususunda muhtaç olanlara Beytülmal'dan yardım yapılır. Üç yıl ardı ardına işletmeyen kimsenin elinden arazisi alınır başkasına verilir.”

Bu maddenin delili Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"Sahibi olmayan yer Allah'a ve Rasulü'ne ve sonra da size aittir. Kim bir ölü araziye ihya ve imar ederse o yer ona aittir. Araziyi işletmeden üç sene bekletenin, herhangi bir hakkı yoktur."

Bu hadise göre; herhangi bir kimse bir araziye imar eder veya etrafına taş ve çitler çekerse, yahut onu kendi elinde tutarsa, o kimse oraya sahip olur. Fakat orayı üç yıl ardı ardına işletmezse elinden alınır. Hadis arazi mülkiyetini ihya edene verirken araziye işletmeyenden de mülkiyetinin alınmasını ifade ediyor. Nitekim Hadiste geçen "kim ihya ederse" tabiri ile daha önce bir şahsın sahip

olup işletmediği eski arazi yani ölü arazi anlamına gelir. İşte üç yıl böyle kalan arazi sahibinden alınır. İhya ve imar olmadan bir kimsenin araziye sahip olması satın alma, miras veya hibe yolu ile mümkün olur. Bu yollarla da insan arazi mülkiyetini elde edebilir. Sahibi tarafından üç yıl ardı ardına işletilmeyen arazi sahibinin elinden alınır. Bununla ilgili delil Amr b. Şuayb tarikiyle Yahya b. Adem'in tahric ettiği hadistir: *"Allah Rasulü Mezine veya Cüheyne kabilesine bir arazi vermişti. Onlar bu araziye işletmeyip atıl bıraktılar. Başka bir kavim gelip onu ihya ve imar etti. Ömer (ﷺ) eğer bu araziye ben veya Ebu Bekir vermiş olsaydı onu onlardan geri alırdım. Fakat bu araziye onlara Allah Rasulü vermiştir."*

Yani eğer o arazi Ömer'in veya Ebu Bekir'in verdikleri bir arazi olmuş olsaydı işletilmemesinin üzerinden üç sene geçtiği zaman onu geri alacaktı. Yani Ömer (ﷺ) eğer bu araziye bunlara Peygamber (ﷺ) vermemiş olsaydı "geri alırdım" diyor. Bu hususa Ömer'in şu sözü de delalet ediyor: *"Üç sene ardı ardına bir yeri (araziye) işletmeden geri bırakan kimsenin yerine bir başkası gelip onu imar ederse, o yer, imar edene aittir."* Ömer'in; *"Fakat oranın iktia, yani Peygamber tarafından verilmiş olduğu için"* sözü Peygamber onu verdiğinden geri dönülmez demek değildir. Çünkü Peygamber onu bir Devlet Reisi olarak vermiş araziye alan da Peygamber (ﷺ) onu verdiği için almıştır. Bunun için arazinin onun elinden alınmayışının, Allah Rasulü tarafından verildiğine değil başka bir sebebe bağlamak lazımdır. Ömer'in sözü bu hususu tefsir ediyor. Emval kitabından Ebu Ubeyde'nin Bilal b. el- Haris el-Müzenniden tahrir ettiği hadise geçince: Ömer Bilal'a *"Ey Bilal Peygamber (ﷺ) sana bu araziye işletmeden elinde tutman için vermiş değildir. Peygamber (ﷺ) sana bu araziye işletmek için vermiştir. İmar edebileceğin kadarını al diğerini geri ver"* dedi.

İşte bu olay imar ve ihya etmeden araziye sahip olunamayacağını ifade ediyor. Mesela ikta yolu ile sahip olunan arazi ardı ardına üç yıl işletilmezse sahibinin elinden alınır. Bu hususu Ömer (ﷺ)'in Amr b. Şuayb olayındaki tatbikatı ile: *"Kim bizim araziye işletmez boş bırakırsa"* sözü ile Bilal ile ilgili olaya delalet eder. Ömer'in bu tatbikatına, karşı çıkılabilir olmasına rağmen sahabelerden hiç birinin karşı çıktığı da işitilmemiş ve görülmemiştir. Ömer'in yaptığı iş, karşı çıkılabilir bir olaydır. Çünkü Halife bu olayda imar edilmiş bulunan bir araziye, karşılıksız olarak sahibinden alıyor. Bunu

alan da Halifedir. İşte bu, Halifenin tatbikatına karşı çıkan olmadığı için "sahabe icmaıdır". Çünkü sükutu icma, karşı çıkılması söz konusu olabilen herhangi bir fiilin işlenmesinde hiç bir kimsenin ona karşı çıkmamasıdır. Bu, şer'î bir delidir.

Binaenaleyh bir şahsa ait imar edilmiş herhangi bir araziyi, sahibi, üç yıl ardı ardına, işletmez ve imar etmezse, Devlet o araziyi, cebren, karşılıksız olarak sahibinin elinden alır. *"Bu hüküm ikta olunmuş arazilerde söz konusudur, başka arazilerde cari olamaz"* denilemez. Çünkü konu bir soruya karşılık veya meydana gelmiş bir olay meselesinde verilmiş bir cevap niteliğini taşıyor. Nass yalnızca bu konuya hastır. Hüküm umumdur. Dolayısıyla sahipli her araziye bu arazi; ister miras, ister satın alma gibi yollarla, isterse devletin vermesi demek olan "ikta" ile elde edilmiş olsun, şamildir Ömer'in: *"Bizim arazimizi üç sene imar etmeyerek atıl bırakan"* anlamadaki sözü, ister ikta yolu ile, ister miras veya satın alma yolu ile mülk edinilmiş her araziye, şamildir. Binaenaleyh, üç sene işletilmeyerek atıl bırakılan her araziye, devlet, herhangi bir karşılık ödemedi sahibinin elinden alır. Ardı ardına üç yıl meselesi nassın kendisinden anlaşılıyor. Çünkü yerin işletilmesi ve elinden alınışı üç yıla talik ediliyor. Nitekim Peygamber (ﷺ) şöyle dedi:

"Araziyi işletmeyen kimsenin üç seneden sonra herhangi bir hakkı yoktur."

Burada hakkın olmayışı üç yıl sonraya bağlı kılınmıştır. Nitekim Ömer de: *"Üç yıl arazilerini işletmeyen"* diyerek tatil ve hali bırakmayı üç yıl ile kayıtlamıştır. Arka arkaya üç yıl oluşu bu nasslardan anlaşılıyor.

Arazilerini ekebilme imkanını, sağlamak için Beytûlmaldan yardım edilmesine gelince: Buna ait delil Ömer'in Irak'taki tatbikatıdır. Bilindiği gibi Irak fethedilince oranın arazisi ganimet statüsünde olduğu halde Ömer onu muhariplere taksim etmeyip, araziye sahibinin elinde bırakmış ve arazilerini ekilebilmeleri için de Ömer onlara Beytûlmaldan mali yardımda bulunmuştur. Halbuki onlar henüz Müslüman olmuş değillerdi. Ayrıca çiftçilerin, çiftçi olarak arazi sahibi olmalarından dolayı, Beytûlmalda herhangi bir hakları yoktur. Onlar fakirler statüsüne girmezler. Görüldüğü gibi bu iki husus hem ganimetler, hem de Beytûlmal ahkamına ters ve muhalif oldukları için ilk planda karşı çıkılması gerekli olan işlerdendir. Bu iki

husustan biri: Ganimet olarak alınan arazi, muharipler arasında taksim edilmemiş, oradaki halkın elinde bırakılmıştır. Sahabeler arasında Ömer'e karşı bu hususta çıkanlar olmuştur. Hatta onlarla Ömer arasında münakaşalar da olmuştur. Kimisi ise Irak'taki çiftçilere ekinlerini ekebilmeleri için Beytülmal'dan mali yardımda bulunmuş, buna hiç bir sahabe karşı çıkmamıştır. İşte sahabelerin bu sukutu bir icmadır.

MADDE - 133: “Kamu mülkiyeti üç şeyde tahakkuk eder:

- a.) Toplumun yararına olan her şey; Şehirdeki meydanlar gibi,**
- b.) Bitmeyen/tükenmeyen madenler; Petrol kaynakları gibi,**
- c.) Tabiatı gereği mülkiyeti ferde ait olmayacak şeyler: Nehirler gibi.”**

Bu Maddenin delili yukarıda geçen 125. Maddenin delilidir.

(c) fıkrasına ait delil ise kamuya ait yolların mülkiyeti hususunda sahabenin ortaklaşa hareketlerini gören Peygamberin, bu hareketleri hoşgörü ile karşılamış olmasıdır. Ayrıca Peygamber (ﷺ)'in şu sözüdür:

*"Mina, ilk gelenlerin ikamet edecekleri yerdir."*¹

Yani oraya kim önce gelirse orası onun olur. Mina Hicazda belli bir yer olup, bütün insanların malıdır. Kim önce gelip oraya yerleşirse orası onundur.

(b) fıkrasına gelince: Bunun delili; Amr b. Kays el-Me'rabi'den rivayet edildiğine göre Amr diyor ki: "Me'rib denilen yerdeki tuz madeninin bana verilmesini Peygamberden istedim. O da orayı bana verdi. Bundan haberdar olanlar; *"Ya Rasulullah orası tükenmez bir madendir dediler. Bunun üzerine Peygamber (ﷺ): O halde orayı sana vermeyeceğim dedi."*

Tükenmeyen su da aynen tükenmeyen tuz madeni mesabesindedir. Burada maksat tuz değil, madendir. Tabi ki tuz da bir madendir. Peygamber onu Amr b. Kays'a verdiği halde, sonradan onun bitmeyen bir maden olduğunu anlayınca geri almıştır. Ebu Ubeyde diyor ki Peygamber onu tükenmeyen bir maden olduğunu

¹ Tirmizi, K. Hac, 807

anlayınca ondan onu geri almıştır." Çünkü Peygamber (ﷺ)'in yeşillik ateş ve su konusundaki sünneti budur. Bütün insanlar bu üç maddede ortaklırlar. Peygamber (ﷺ) bu üç maddeden birine tek bir kişinin sahip olup, diğerlerini mahrum bırakmasını istememiştir. binaenaleyh bitmeyen ve tükenmeyen, yani az bir kemmiyetle miktarı sınırlandırılmayan her maden, kamu mülkiyetidir. Buna ait delil ise ilgili hadistir.

(a) Fıkrasına gelince; bunun delili: şu hadisi şeriflerdir:

"İnsanlar üç şeyde ortaklırlar: Su, mera/otlak ve ateş."

Başka bir hadiste ise şöyle burulur:

"Suya, ateşe ve otlak/mera engel olunamaz."¹

Bu hadis, toplumun ihtiyacı olanın men olunmayacağı, illetine yer veriyor. Rasul (ﷺ) Hayber ve Taif'de fertlerin suyu mülk edinmelerini mübah kılmıştır. Onlar ekin ve bostanlarını sulamak için bilfiil su mülkiyetini ellerinde bulundurmışlardır. Eğer mutlak olarak suda bir ortaklık söz konusu olmuş olsaydı fertlerin onu mülk edinmelerine müsaade edilmezdi.

Peygamberin şu sözü: **"İnsanlar üç şey de ortaklırlar"** ve yine Peygamberin bazı insanları suyu mülk edinmelerine izin ve serbestiyet vermesi ile su, mera ve ateş gibi maddelerde bütün toplumun ondan müstağni kalmadığı ve cemaatin bütününü ilgilendiren bir öneme haiz oldukları zaman, ortaklık illeti istinbat edilir. Bu illetten hareket ederek şehir meydanları, korular, yayla ve meralar gibi bütün toplumun ihtiyacı olan şey **kamu mülkiyeti** olur. İşte kamu mülkiyetinin delilleri bunlardır. Bu üç maddenin dışında bir şeyin kamu mülkiyeti olup olmayacağı hususu tetkike bağlıdır. Kamu mülkiyetine delalet eden delilleri tetkik ettiğimiz zaman sadece bu üç maddenin kamu mülkiyeti olduğu anlaşılır. İşte bu maddenin delili böylece meydana çıkmış oluyor.

MADDE - 134: "Fabrikalar mücerret olarak fert mülkiyetindendir. Ancak; fabrikalar ürettikleri maddenin hükmünü alırlar. Ürettikleri mallar eğer ferdi mülkiyete ait mallardan ise fabrika da ferdi mülkiyete girer. Dokuma

¹ İbni Mace, K. Ahkam, 2464

fabrikaları gibi. Eğer ürettiği mallar kamu mülkiyetinden olan mallar ise fabrika da kamu mülkiyetine girer. Demir çıkarma fabrikaları gibi.”

Bu madde iki şıktır:

(a) Fabrikalarda asl olanın ferdi mülkiyetten oluşları.

(b) Fabrikalar yaptıkları ve ürettikleri malların hükmünü almaları,

Birinci şıkkın delili. Peygamberin (ﷺ) bir yüzük yaptırması bir minber yaptırmasıdır. Bu işleri iş yeri olan birilerine yaptırması, ferdi mülkiyeti ifade eder. Peygamberin (ﷺ) döneminde halk, çeşitli işleri böylesi yerlerde yaptırırlardı Peygamber (ﷺ) onlara bir şey demezdi Peygamber, silah yapmasını öğrenmek için iki kişiyi Yemen tarafına göndermiştir. Bu tatbikatlar, onun iş yerlerinin (fabrikaların) ferdi mülkiyete ait olduğunu kabul ettiğini gösteriyor. İster bu iş yerleri silah fabrikaları, ister maden işleyen fabrikalar olsun fark etmez. Bunların Devlet mülkiyeti olduğuna dair herhangi bir nass varid olmadığı gibi bunların kamu mülkiyeti olduğuna dair de herhangi bir nass varid olmuş değildir. Böylece genel olarak fabrikaların ferdi mülkiyet olduğu sabit olmuş bulunuyor.

İkinci şıkka gelince: Bunun delili: **fabrika ürettiği malın hükmünü alır** şer’î kaidesidir. Bu kaide aşağıdaki hadisi şeriften istinbat edilmiştir. Rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

"Allah içki içene, onu sıkana ve sıktırana lanet etsin."

Bu hadiste zikredilen yasak üzüm sıkıp şıra yapmak değil, şarap için üzüm sıkmaya aittir. Sıkmak ve sıktırmak fiilleri, şarap haram olduğu için haram kılınmışlardır. Bu iki fiil, üretecekleri maddenin hükmünü alırlar. İçki için yapılan üzüm sıkma işi ve imali haram olduğu gibi onun aletini kullanmak da haram olur. Böylece iş yeri (Fabrika) yapıp ürettiği şeyin hükmünü alır. Bu, iş **“Fabrika ürettiği şeyin hükmünü alır”** kaidesinin delilidir.

Bir iş yerinin haram olması o yerin ürettiği şeyin haramlığına bağlıdır. Hadis, fabrikaların ve iş yerlerinin kamu mülkiyetine dahil olduğuna delil değildir. Hadis yalnız olarak iş yerinin ürettiği maddenin hükmünü alacağına delildir. İşte bu da ikinci şıkkın delilidir.

Bu esasa göre iş yerine bakılır; Eğer orada üretilen ve yapılan maddeler kamu mülkiyetine dahil maddeler değil ise iş yerleri ferdi mülkiyete dahil olur; dokuma fabrikaları gibi. Çünkü Rasul (ﷺ) kılıç yapımını ayakkabı yapımını tasvip etmiştir. Bunların hepsi ferdi mülkiyete dahildir. Eğer fabrika ve iş yerleri petrol çıkartma, demir madenlerini işleyen iş yerleri gibi kamu mülkiyetine dahil maddeler üretiyorsa, bu gibi yerler kamu mülkü olur. Hiç bir zaman ferdi mülkiyete girmezler. Çünkü ürettikleri mal kamu mülkiyetindendir.

MADDE - 135: “Devletin ferdi mülkiyeti kamu mülkiyetine çevirmesi caiz olmaz. Çünkü kamu mülkiyeti, Devletin rey ve içtihadına göre değil, malın tabiat ve sıfatına göre sabittir.”

Bu maddenin delili: Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

*"لا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ مِنْهُ" Rıza ve hoşnutluğu olmadan Müslümanın malı helal olmaz.*¹

Bu hadis her insana şamildir; Müslüman olmasa da insanlardan herhangi birinin malını almak haramdır. Ancak meşru bir sebep olursa başkadır. Meşru bir sebep olmadan devletin, herhangi bir ferdin malını alması haram olur. Bunun için halkın yararı vardır veya ümmetin bunda maslahatı vardır diyerek devletin ferdi mülkiyet olan bir malı devlet malı yapması haramdır. Hiç bir zaman maslahat ve yarar bunu helal kılamaz. Bunun helal olması şer'î bir delile muhtaçtır.

Halkın ve Müslümanların yararı olduğu için böyle bir işi İmam veya Halife yapar denemez. Halkın yararını gözetmek ancak şer'î hükümlere göre olur. Halifenin reyine göre insanların yararını sağlaması söz konusu olmaz. Allah'ın haram kıldığı herhangi bir şeyi Halife kesinlikle helal kılamaz. Eğer böyle bir icraata yönelirse mahkemeyi gerektiren bir zulüm işlemiş olur. Böyle durumda mal sahibine iade edilir.

Binaenaleyh halkın malını devletleştirmek de şer'î değildir. Çünkü eğer bir malın tabiatı ve sıfatı kamu mülkü ise devlet onu kamu mülkiyeti haline getirmesi farzdır. Burada devlet serbest değildir. Bu durumda devlet onu devletleştirmiş değil, malın tabiatı ve vasıfları bunu gerektirmiştir. Tabiatı ve sıfatı gereği kamu malı olan bir malı

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Basriyyin, 19774

devletin ferdi mülkiyet haline getirmesi ve onu devletin kamulaştırması da haram olur. Eğer İmam böyle bir fiili işlerse mahkemeye baş vurulur ve o mülk sahibine geri verilir. Çünkü Rasul (ﷺ) Ebyad b. Himal'e tuz bölgesi olan bir yeri verdikten sonra, o madenin bitmez ve tükenmez bir maden olduğunu anlayınca onu geri almıştır.

MADDE - 136: “Ümmetin her ferdi kamu mülkiyetine dahil mallardan yararlanma hakkına sahiptir. Kamu mülkiyetine dahil mallardan Devletin diğerlerine vermeyerek sadece bir kimseye ya da bir zümreye mülk edinme veya faydalanma izni vermesi caiz olmaz.”

MADDE - 137: “Devletin ölü araziye ve kamu mülkiyetine dahil olan malları ümmet yararına kullanmak için koruması caizdir.”

Bu iki maddenin delili Rasul (ﷺ)'den rivayet edilen şu sözdür:

لا حِمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ *"Korumak ancak Allah ve Rasulü içindir."*¹

Hadiste geçen **el-Hima** kelimesi bütün Müslümanlara ait olan bir malı koruyarak insanların orayı tahrip etmesine, onu kendi mülkiyetine almasına engel olmak demektir. Rasul (ﷺ) halka ait olan malı belli kişilerin müdahalesinden korumuştur. Böyle bir müdahaleyi haram kılmıştır.

Kamu mülkiyeti olan malı herhangi bir şahıs kendi mülkiyetine alması helal olmadığı gibi, Halife de böyle bir işi kendi nefsi için yapamaz. Çünkü o, Allah'ın haram kıldığını helal yapamaz. Bundan dolayı devletin kamu mülkiyetine dahil herhangi bir şeyi herkesin istifadesinden ayırarak bir kişiye vermesi caiz olmaz. Ancak devletin yani Halifenin, ölü arazi ve kamu mülkiyetinden sayılan herhangi bir şeyi kendi nefsine değil, Müslümanların yararına tahsis etmesi caizdir. Buna delalet eden delil ise İbni Ömer'in rivayet ettiği şu husustur: *"Peygamber (ﷺ) Müslümanların atlarının sulanması için sulak ve otlak bir yeri koruluğa aldı."* Ebu Ubeyde Amir b. Abdullah b. ez-Zübeyr onun da babasından rivayet ettiğine göre şöyle demiştir; *"Bir*

¹ Buhari, K. Mesakat, 2197

bedevi Ömer'e gelerek: Ey Emir el-Müminin cahiliyede beldelerimiz ve arazimiz üzerinde çok savaş verdik. O araziler üzerinde Müslüman olduk. Fakat sen o arazilerimizi koruluk haline getirdin" dedi. Ömer başını kaldırdı bıyığını bükerek homurdandı, Ömer kederlenip öfkelenildiği zaman ellerini bıyıklarına atar onları bükerek ve homurdanırdı-Bedevinin bu sözlerindeki ısrarını görünce Ömer öfkeli bir biçimde: "Mal Allah'ın malıdır kullar da Allah'ın kullarıdır. Vallahi eğer ben Allah yolunda sevk ediyor olmasaydım yeryüzünden bir karış yeri koruluk haline getirmezdin" dedi.

Hadis, Devletin uygun gördüğü şeyleri koruma sahasına alabileceğine sahih olarak delalet etmektedir. Yani halife kamu mülkiyetine dahil bazı yerleri Müslümanların yararına hizmet etmek üzere korumaya alabilir. Otlaklar ve meralar gibi. Peygamber (ﷺ)'den sonra sahabeler aynı yolu takip etmişlerdir. Konu umumi olduğu için her Halife böyle yapabilir.

MADDE - 138: “Zekatı verilse de malın yığılıp saklanması yasaklanır.”

Bu maddenin delili Allah'ın şu sözüdür;

"Allah yolunda harcamayıp altın ve gümüş biriktirenleri elem verici bir azap ile müjdele."¹

Bu ayet malın biriktirilmesinin kesinlikle haram olduğuna delalet eden delildir. Ayet her ne kadar kitap ehli olanlar hakkında indirilmiş ise de lafzı ve ibaresi umumidir. Zaten ayetin baş tarafında da görüldüğü gibi bu ayetle biz muhatabız. Ayet bize şöyle hitap etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ **"Ey iman edenler. Bir çok bilge ve rahipler halkın mallarını batıl bir şekilde yiyorlar. İnsanları Allah yolundan saptırıyorlar. Altın ve gümüş biriktiren ve onu Allah yolunda harcamayanları elem verici bir azapla müjdele."**²

¹ Tevbe: 34

² Tevbe: 34

Ayet altın ve gümüş biriktirmeyi genel olarak haram kılmıştır. İster zekatı verilsin ister verilmesin yine de haram kılmıştır. Şöyle ki:

a.) Ayet geneldir. Ayetin hem mantuk hem de mefhum yönünden metni altın ve gümüş nevinden olan malı biriktirmenin kesin olarak yasaklandığına bir delildir. Zekatı verildikten sonra altın ve gümüş biriktirmenin mübah olduğunu ileri sürmek kesin bir delalet ile haram olduğuna delalet eden ayetin hükmünü terk etmek olur. Bu mübahlık iddiası ancak, ayeti ifade ettiği manasından ayırıp başka bir manaya sevk eden veya nesheden başka bir delille mümkün olabilir. Ayeti manasından ayıracak herhangi başka bir delil yoktur. Geriye onu neshedebilecek bir delil kalıyor ki, onu nesheden herhangi bir delil olmadığına göre ayetin hükmü sabit kalmış bulunuyor. Yani zekatı verilmiş olsa bile mal biriktirmenin haram olduğu sabittir.

b.) Taberi'nin Ebu Emame el-Bahili'ye isnad ettiği bir haber şöyledir: "Sofa ehlinde bir sahabe vefat eder. Üzerindeki elbisesinde bir dinar para bulunur. Peygamber (ﷺ); كية **"Bir dağlamalık"** dediler. Yine Safa ehlinden başka bir sahabe vefat eder. Bu defa onun elbisesinde iki dinar bulunur. Bunu gören Peygamber (ﷺ); كيان **"İki dağlamalık"** buyurur. Peygamberin bu sözleri altın ve gümüşün kesin haram olduğunu ifade eder. Biriktirme olduktan sonra, bir dinar, iki dinar da olsa fark etmez. Peygamberin zekat ile geçinen bu iki kişi hakkında "bir dağlamalık" ve "iki dağlamalık" tabirleri Cenabı Allah'ın şu sözüne işaret ediyor:

"O gün o mal, cehennemin ateşinde kızdırılacak, onunla onların alınları ve yanları dağlanacaktır."¹

Zaten bu ayet bir önceki kenz Ayetinin bir kısmıdır. Yani Peygamberin sözleri, bu ayete işaret ediyordu. İster nisaba bağlı olsun, ister zekatı verilmiş olsun, ister olmasın malı biriktirmenin kesin olarak haram olduğuna bu ayet delildir.

c.) Allahu Teâla'nın **"Onu Allah yolunda harcamazlar"** sözündeki **"altın ve gümüş biriktirenler"** sözüne mugayirdir. Bu sebepten dolayı ayet iki hususu ifade ediyor:

1. Mal biriktirmek,
2. Allah Yolunda harcamamak

¹ Tevbe: 35

Ayetin nassı, elem verici azabın bu iki hususa ait olduğuna delalet eder: Yani *“altın ve gümüşü biriktiren”* ve *“onu Allah yolunda harcamayanları elemli azapla müjdele.”* Bundan anlaşılıyor ki, altın ve gümüş biriktirmediği halde onu Allah yolunda harcamayana yine azap söz konusudur. Bunun gibi Allah yolunda harcadığı halde biriktirenlere de yine azap vardır. Kurtubi diyor ki; *"Biriktirmediği halde onu Allah yolunda harcamayan kimsenin de azap ile müjdelenenlerden olması lazımdır."*

Ayetteki **"Allah yolunda"** tabirinden murat cihaddır. Çünkü bu tabir infak ile geldiği için cihad anlamını ifade eder "Allah yolunda" kelimesi infak ile birlikte zikredildiği zaman, başka bir karine olup onu başka bir manaya sevk etmedikçe, cihad manasını ifade eder. Buna göre *"Allah yolunda harcamayan"* ifadesi *"mal biriktirip onu Allah yolunda harcamayanlara azap terettüb etmez"* görüşüne delil teşkil etmez. Çünkü ayeti şöyle yorumlamak yanlıştır; *"Allah yolunda harcamayarak mal biriktiren kimseyi azapla müjdele"* yani buradaki atıf, tefsir atfıdır. Bu durumda biriktirilen malın sahibi eğer onu Allah yolunda harcarsa Allah'ın azabına uğramaz.

Ayetin manası böyle olmayıp bilakis şudur. Malı biriktiren kimseyi azapla müjdele, Allah yolunda harcamayanı da azap ile müjdele demektir. Zira buradaki atıf tefsir atfı değil, mugayyeret atfıdır.

Böylece mal biriktirme fiili kesin olarak haram kılınmıştır. İster onu Allah yolunda harcasın, ister harcamasın, Mal biriktirmenin haramlığı başka şey, onu Allah yolunda harcamamanın haramlığı daha başka şeydir. Bundan açık olarak şu anlaşılıyor: Ayet; zekatı verilse de, Allah yolunda harcarsa da mal biriktirmeyi haram kılıyor.

b.) Buhari'nin Zeyd b. Vehb'den rivayet ettiğine göre, Zeyd şöyle diyor: *"Ben, Rebzeye uğramıştım, orada Ebu Zer ile karşılaştım, Ona, sen buraya niçin geldin dedim. Ebu Zer; Ben Şam'da bulunuyordum, Muaviye ile benim aramda "altın ve gümüş biriktiren ve onu Allah yolunda harcamayanları elemli bir azapla müjdele" mealindeki ayet üzerinde ihtilaf çıktı. Muaviye bu ayetin ehli kitap hakkında indiğini iddia etti. Ben ise; hayır bu ayet hem bizim hem de onların hakkında inmiştir dedim. Bu ihtilafımız üzerine Muaviye, Halife Osman'a beni şikayet eden bir mektup yazdı. Osman da Medine'ye gelmemi isteyen bir mektubu bana gönderdi. Ben de bu*

mektup üzerine kalkıp Medine'ye gittim. Beni gören halk sanki beni daha önce görmemiş gibi başıma yığıldı. Ben bu hususu Osman'a anlattım. Osman da bana; istersen bir köşeye çekil bana yakın olursun dedi. İşte burada bulunmamın sebebi budur. Bana bir Habeşiyi de emir tayin etseler onu dinler ve itaat ederim" dedi.

Ebu Zer ile Muaviye'nin ihtilafları ayetin manası hakkında değil, ayetin kimin hakkında inmiş olabileceği hakkındadır. Eğer Muaviye'nin veya Osman'ın elinde, zekatı verildikten sonra biriktirilen malın ayette belirtilen biriktirme olmadığı hakkında sahih bir hadis olmuş olsaydı bu hadisi delil olarak gösterir ve Ebu Zerr'i sustururdu. Keza Osman da bu hadisi delil gösterebilirdi. Böylece ne Muaviye ile Ebu Zerr arasında, ne de Muaviye ile Osman arasında ayetin umumiliği ve mutlaklığı hususunda herhangi bir ihtilaf kalmamış olurdu. Bu hususta onların elinde her hangi bir hadisin olmadığını görüyoruz.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; ayet altın ve gümüşün her çeşidine şamil olacak şekilde varid olmuştur. İster külçe halinde olsun ister işlenmiş halde bulunsun, ister zekatı verilmiş olsun, ister nisaba balığ olsun, ister olmasın, biriktirmenin her türlü haramdır.

Zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin helal olduğunu söyleyenler, bu iddiaları için sahih bir delil bulamazlar. Onların delil diye getirdikleri bütün hadisler zayıf ve senetleri de çürük olduğu için itibar derecesinde düşüktürler. Hatta Buhari bile bu konuda "*Zekatı verilen malın kenz olmayacağı*" ismi altında bir bab açtığı halde burada bu hususa delalet eden hiç bir hadis getirmemiştir. Çünkü kendisi bu hususta sahih bir hadis bulamamıştır. Zekatı verilen malın kenz "biriktirme" yapılabileceğini ifade eden ve kendileriyle istidlal edilen hadislerden bir tanesi hariç diğerlerinin hepsi sahih değildir. Bu hadis de ziynetlerle ilgili Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği hadistir. Bundan başka rivayet edilen hadislerin hapsi hem rivayet hem de dirayet, yani senet ve metin yönünden yalanlanmış ve ta'n edilmiştir. Ümmü Seleme'nin hadisi sadece süs ve ziynet ile ilgilidir. Mutlak olarak mal biriktirmenin haram olduğunda hiçbir şüphenin kalmaması için yukarıdaki delillere ilave olarak ümmi Seleme'nin hadisini de beyan edelim ve zekatı verilen malın biriktirme statüsüne girmeyeceğini ve haram olmayacağını iddia edenlerin dayandıkları delilleri de açıklayalım:

Zekatı verilen altın ve gümüş biriktirmenin caiz olduğuna delil getirdikleri Ümmi Seleme hadisi şöyledir: Ebu Davud'un Sabit b. Aclan'dan, Onun da Ümmü Seleme'den rivayet ettiklerine göre: *"Ümmi Seleme diyor ki: Ben altından ziynet eşyaları takıyordum. Ya Rasulullah bu bir kenz midir? dedim Peygamber ise şöyle dedi: مَا بَلَغَ أَنْ تُزَيَّنَ زَكَاتُهُ فَرُكْنِي فَلَيْسَ بِكَزْزٍ Zekatını verdiğin mal kenz, yani biriktirme değildir, dedi"*¹

Kamus el-Muhit, hadiste geçin (الوضاح) kelimesini açıklarken *"Vedh, gümüş nevinden süstür. Çoğulu evdah'tır. Halhal onlardandır"* diyor. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere bu kadının kullandığı süslerdir. Bu süsler nasba bağlı olup zekatı verilirse biriktirme sayılmaz. Bu hadis ayetin umumiliğini tahsis etmektedir, Yani ister külçe halinde bulunsun, ister işlenmiş halde olsun **kenzin** her türlü haramdır. Ancak **süs** olarak kullanılan malın zekatı verilirse bunun biriktirilmesi caizdir. Bu aynı zamanda **süs eşyasını** kenzin umumi manasından istisna ederek onun da zekatının verilmesine bir delil olduğu halde, zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin caiz olduğuna delil olmaz. Şöyle ki:

A. Bu hadis bir suale cevap olarak varid olmuştur. Bir suale cevap olarak gelen veya muayyen bir konu için varid olan her nassın, سوال üzerine vaki olduğu muayyen mevzu tahsisi ve hasr edilmesi vacibtir. Bu vasıftaki bir nass, hiç bir zaman umumi olmaz. Çünkü verilen cevap, suali ve muayyen konuyu ilgilendirir. Binaenaleyh cevap olarak gelen her nass, o سوال ile mahdud muayyen mevzu tahsis kılınır. Bunun dışına çıkıp genelleştirilmez. Bunun için **süs ve ziyneti** ilgilendiren bu hadis, **ziynete** hasır. Ziynetin zekatı verilirse onu biriktirmek caizdir. Ziynet dışındakilerin biriktirilmeleri ise haram olur. Burada **"İtibar, hususi sebebe değil lafzın umumunadır"** anlamındaki şer'î kaide ileri sürülemez. Buradaki lafız umumidir. Ziynetlere tahsis edilemez. Lafız hem ziynete hem de diğer şeylere şamildir, diyerek bu kaide ileri sürülemez. Çünkü bu kaide sebep içindir. Bir سوالın cevabı için olmadığı gibi, muayyen bir konu için de değildir. Bu sahih bir kaide olup, nassın yalnız sebebin kaidesine dayandığını ifade eder. Kaidenin bir kısmı **"Sebebin hususiliğini değil"** anlamını ifade eder. Muayyen bir mevzu ile sebep arasında fark olduğu gibi, sebep ile suallin cevabı arasında da bir fark

¹ Ebu Davud, K. Zekat, 1337

vardır. Sebep, hakkında şer'î hükmün indiği bir işin meydana gelmesidir. Mesela:

"Allah ve Rasulü'nün herhangi bir işe hükmetmesi o iş hakkında mümin erkek ve mümine kadın için herhangi bir seçenek yoktur."¹

Bu ayetin nüzul sebebi şudur: Peygamber kölesi Zeyd için halasının kızı Zeyneb'i istemişti. Zeyneb'in kardeşi Abdullah b. Caşş bu teklifi kabul etmedi. İşte Allah (ﷺ) bu ayeti indirdi. Bu ayetin nüzul sebebi anlatılan vakıdır. Bu nüzul sebebine **"İtibar hususi sebebe değil, lafzını umumunadır"** kaidesi tatbik edilir. Miras ayetinin nüzul sebebi de bunun gibidir. Cabir b. Abdullah hasta olduğu bir sırada Peygamber (ﷺ) kendisini ziyarete gelir. Cabir Peygambere nasıl bir icraat yapayım diye sordu Peygamber ona miras ayeti ininceye kadar cevap vermedi. İşte bütün nüzul sebepleri bu nevidendir. Bunlara adı geçen şer'î kaide tatbik edilir. Nüzul sebepleri suale verilen rivayetler nevinden olmadıkları gibi, muayyen mevzu gibi de değildir. Çünkü muayyen ve belli bir mevzua ait olmak üzere söylenen söz, o mevzuya aittir. Bahis yeri orası olduğu için hüküm de oraya aittir. Önceden bir hüküm mevcut olmadığı için gelen hüküm sadece o muayyen mevzua hasredilir.

Aynı şekilde Rasul'ün muayyen bir suale cevap olarak söylediği sözleri de ancak o sualin cevabına aittir. O cevap sadece o suale ait olmuş olur. Mesela: Rivayet edildiğine göre bir bedevi Peygambere gelerek: *"Ya Rasulullah helak ettim ve helak oldum"* dedi. Peygamber; **"Sen ne yaptın"** dedi. Bedevi: *"Ben Ramazanda bilerek hanımuma gittim"* dedi. Peygamber ona; **"Bir köle azad et"** dedi. İşte Peygamber'in adamın sorduğu suale özel olarak cevap vermesi ve ona **"bir köle azad et"** demesi bedevinin sorduğu suale bağlıdır.

Yine bir gün Rasul'e yaş hurma ile kuru hurmanın alış verişinden sordular Peygamber; **"Yaş hurma kuruduğu zaman eksilir mi?"** dedi. Onlar: **"Evet"** dediler. Bunun üzerine Peygamber: **"O halde olmaz"** dedi.²

Peygamberin cevabı sorulan şeye hasır, bu da: yaş hurma ile kuru hurmanın alış verişidir. Bundan dolayı Peygamberin **"o halde olmaz"** cevabı sorulan suale bağlıdır. Bu, hükmün sebebi değildir. Bu,

¹ Ahzab: 36

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Aşeretü'l Mübeşşirin bi'l Cennet, 1470

sorulan sualin cevabıdır. Sorulan soruya verilen cevap ile hükmün sebebi arasında büyük bir fark vardır. Umumi olan bir lafız ve cümle bir suale cevap olarak gelirse, o hükmün sebebi olmaz. Ancak o, hakkında sual sorulan şeyi beyandan ibaret olur. Umumi bir lafız ve cümle, eğer vuku bulan bir hususla ilgili olarak yeni bir hükmün teşrii için gelmiş ve sarf edilmiş ise, o takdirde hükmün teşrii umumi olur. O zaman o hususun meydana gelmesi için sebep olur.

Bu izahtan sonra **sebeb** ile **sualin cevabı** arasındaki fark bariz bir şekilde meydana çıkmış bulunuyor. **Sebebin** meydana getirdiği hüküm, hem kendisine hem de başkasına şamil olmak üzere **umumi** olur. Fakat **suale cevap** olarak gelen cümle, ancak suale **has** bir cevap olmuş olur. Çünkü Peygamberin sözü ancak sorulan o suale ait olmuş olur. Deniz suyu ile ilgili Peygambere sorulan soruya Peygamber (ﷺ)'in; *"هُوَ الطَّهُّورُ مَاؤُهُ الْحَلُّ مَيْتُهُ"* **"Onun suyu temiz, ölüsü ise helaldir."**¹ şeklindeki cevap da yine kendisine sorulan deniz suyuna hastır. Fakat Peygamber (ﷺ) suali soranın sorduğundan daha fazla cevap vermiştir. Buna rağmen yine Peygamber (ﷺ)'in cevabı sorulan deniz suyuna mahsus kılınmıştır. Başka bir zamanda Peygamber (ﷺ)'e Bidaa kuyusunu sordukları zaman Allah Rasulü (ﷺ); **"Su temizdir."** cevabı da yine soruyu ilgilendirmektedir. Peygamber (ﷺ) soran kişinin sualinde daha fazla bir şekilde cevap vermiştir. Buna rağmen onun verdiği cevap suale bağlıdır. Deniz suyundan abdest alınıp alınmayacağı sorulduğunda o, abdest, gusül ve diğer temizliklerin yapılabileceğini ifade edecek şekilde umumi bir cevap vermiştir.

El-İmâm şerhi'l-İmâm kitabında yazar diyor ki: Peygamber (ﷺ) onların: *"Biz deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?"* suallerine karşılık **"evet"** ile cevap vermemiştir, daha fazlasıyla cevap vermiştir. *Deniz suyu ve Bidaa kuyusu suyu ile abdest almak ancak zaruret halinde caiz olabilir dememiz doğru değildir. Eğer sadece "evet" cevabıyla suale karşılık verilmiş olsaydı o zaman bu sulara yalnız abdest alınabileceği, başka nevi veya abdestsizliğini bu sular ile giderilemeyeceği hususu anlaşılırdı."*

O zaman Peygamber (ﷺ) cevabı umumi olmuş olmaz "sadece deniz suyunda ve Bidaa kuyusundan abdest alınabilir" hükmü ortaya çıkardı. Halbuki Peygamber (ﷺ) sorulan suale karşı daha geniş ve umumi bir cevap vermiştir. Bu verdiği cevap yine sualin konusu ile

¹ Nesei, K. Taharet, 59

ilgilidir. Yoksa Peygamber (ﷺ) sorulan suale uygun bir cevap vermemiş değildir. Verilen cevap, sorulan سوالın konusunu ilgilendirmekle beraber, soal kapsamından daha fazla cevaplandırılmış bulunuyor. Yine verilen cevap, سوالın konusu hakkındadır. Sualin sınırını aşmış başka şeylere ait bir cevap değildir.

Neylu'l Evtar'da Şevkani şöyle diyor: *"Hadisin faydalarından biri de soru soran kimsenin sualine verilen cevaptan bir ziyadeliğin meşru olabileceğini ifade etmesidir. Bu da özel bir faydayı temin ve soruya mota mot cevap verilmeyebileceğini ifade eder."* Buhari bu konuda bir bab açarak; *"Soru soran kimsenin sorusundan daha fazlasıyla cevap veren hadisle ilgili bab"* der ve İbni Ömer'in rivayet ettiği hadisi zikreder: *"Bir adam Peygambere ihrama giren kimsenin ne giyebileceğini sordu. Rasul (ﷺ) şöyle dedi: لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرُتْسَ وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرُسُ أَوْ الرِّعْفَرَانُ فَإِنْ لَمْ يَجِدِ الثَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونََا تَحْتَ الْكَتْبَيْنِ"* **Gömlek, sarık, kilot, bornoz, zaferin sürülmüş elbise giyemez. Eğer nalin bulamazsa mestleri giysin. Ancak topuklardan aşağıda olması için onları kesin."**¹ Soruyu soran kimse Peygambere seçenek hususunu sormuş, O da onu sualinden fazla olarak ıztırar ve sıkıntılı durumlarda nasıl yapılacağını da cevaplandırmıştır. Cevap sualden ayrı bir hususu ifade etmiyor. Çünkü yolculuk hali bu hususları iktiza ediyor." Neylu'l Evtar'ın söyledikleri buraya kadardır.

Bütün bunlar verilen cevabın sorulan سوالın içerisinde olduğuna delalet ediyor. Şevkani şunu demek istiyor: Verilen cevap soruyu soranın sualine ister tam mutabık olsun, ister sualden daha fazla olsun hepsi suale has ve ona ait cevap olur. İşte bunun için Ümmü Seleme'nin Peygamber (ﷺ)'den süs ve ziynet eşyalarını sorması ve Peygamber (ﷺ)'in de cevabı sadece süs eşyasına ait ve sadece ona tahsis edilmiş olduğundan sorulan سوالın sınırlarını aşıp başka hususlara bir cevap olmuş değildir. Peygamber (ﷺ)'in sözü, hükmün nüzul sebebi değil bir سوالın cevabıdır. Bu hadis ile zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin cevazına dair getirilen delil düşmüş oluyor.

B. İkinci sebep; Zekat ayeti biriktirilen bütün mallara şamil olmak üzere umumdur. Ümmi Seleme hadisi ise sadece süs ve ziynet mallarına hastır. Hadis; ayetin umumiyetini tahsis edici olarak varid olmuştur. Zira yasaklanan biriktirmeler ziynet ve süs mallarından başkadır. Ziynet ve süs mallarının zekatı verildikten sonra

¹ Buhari, K. İlm, 131

biriktirilmeleri yasak değildir. Hadisin biriktirilen bütün mallara şamil ve umumi olması asla mümkün değildir. Bunun en basit delili şudur; Eğer bu hadis umumi olarak kabul edilirse o takdirde ayeti neshetmiş olur. Çünkü hem ayet umumi, hem de hadis umumi olursa hadis ayeti nesheder. Hadis ise ahad haberidir, bundan dolayı zannidir. Ayet ise katidir. Mütevatir de olsa hadis, Kur'an'ı neshedemez. Çünkü Kur'an lafzı ve manası itibariyle kat'idir. Biz onu hem lafzı hem de manasıyla ibadet ediyoruz. Mütevatir hadis böyle değildir. O, mana bakımından sübutu kati olmakla beraber lafzı itibariyle mütevatir değildir. Biz onun lafzıyla ibadet yapıyoruz. Bundan dolayı hiç bir zaman hadis, Kur'an'ı neshedemez. Ahad hadislerin bu konuda sözü bile edilemez. Binaenaleyh, Kur'an'ın hadis ile neshi caiz olmayacağı hükmünden hareketle, bu hadisle zekatı verilen malın biriktirilmesinin caiz olacağı deliller denilemez.

Zekatı verildikten sonra altın ve gümüşün biriktirilmesinin caiz olduğuna delil getirenler, kenzi haram kılan ayetin, zekatı farz kılan diğer ayetlerle mensuh olduğunu iddia ediyorlar. Çünkü bu ayetler zekatı farz kılan, biriktirmeyi haram kılan ayeti neshetmişlerdir. Bu iddiaya cevabımız şudur:

Zekat Hicretin ikinci senesinde farz kılınmıştır. Mal biriktirmenin haram olduğunu ifade eden ayet ise hicretin dokuzuncu senesinde nazil olmuştur. Hiç bir zaman önce inen ayet sonra inen ayeti neshedemez. Bundan başka, bir ayetin diğer bir ayetle neshetmesi için, nesheden ayetin nesih olduğunu gösteren başka bir delil lazımdır. Ancak böylece nesh meydana gelmiş olur. Eğer neshine delalet eden herhangi delil bulunmazsa, bu söz konusu değildir. Nesh; sonradan gelen bir nass ile önceki nassdan çıkarılan bir hükmü iptal ve kaldırmaktan ibarettir. Sonradan gelen bir nass ile önceki hükmün iptal edilmesi için, sonradan gelenin öncekinin hükmünün kaldırıldığına dair bir nassın bulunması şarttır. Peygamberin (ﷺ)'in şu sözü gibi:

"Ben sizi kabirleri ziyaret etmektен nehyetmiştim. Dikkat edin, onları ziyaret edin."¹

Allah (ﷻ)'in şu sözü gibi;

"Ey iman edenler! Rasul ile hususi olarak

¹ Ahmed b. Hanbel, Baki Mûs. Ensar, 21974

konusmak istediğiniz zaman, konuşmadan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer verecek sadaka bulamazsanız Allah Gafur ve Rahimdir."¹

Bu ayet bulunabilirse bir sadakanın verilmesini kesin olarak emrediyor. Başka bir ayet geliyor ve bunu nesh ediyor. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle diyor:

أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ "Hususi olarak konuşmadan önce sadaka vermekten çekindiniz değil mi? Sadaka vermeseniz de Allah sizin tövbenizi kabul etmiştir. O halde namazı kılın ve zekatı verin. Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin."²

İşte bu ayetle, hususi konuşmadan önce sadaka verme hükmü kaldırılmıştır. Böylece gerek hadis, gerekse ayetle neshin olduğu sarîh olarak belirlenmiştir. Neshin olabilmesi için onun sarahaten veya delaleten bir önceki nassı neshettiğine delalet eden bir nassın bulunması lazımdır. Nesh hususunda sadece iki nass arasında bir tenakuzun var olduğu zannı yeterli değildir. Çünkü Kur'an ayetleri arasında bir çelişki mevcut değildir. Bazı alimlerin, aralarında çelişki var sayarak bir çok ayetin mensuh olduğunu iddia etmeleri de tutarlı değildir. Çünkü mensuhtur diye ileri sürdükleri ayetlerin nasslarında herhangi bir çelişki mevcut değildir. Onları bir anlamda toplamak mümkündür. Bunlarda neshin varlığına delalet eden herhangi bir ayet yoktur. Bundan dolayı kendisinden önceki nassı neshettiği iddia edilen sonraki nassta, delaleten veya sarahaten neshe delalet edecek bir delilin olması lazımdır.

Zekat ayetlerine bakıldığı zaman onların, ne sarahaten, ne delaleten ne uzaktan ne de yakından mal biriktirme hakkındaki ayeti neshettiklerine dair hiç bir delilin olmadığı görülür. Hatta ayetler arasında görülen çelişkiler sonucu, son inen nassın önceki nassı neshedeceğini iddia edenlerce de zekat ayetleri kenz ayetini neshetmiyor. Çünkü kenz ayetiyle zekat ayetleri arasında herhangi bir tenakuz yoktur. Zekat ayetlerinde hitap zekat vermek hususuna ait iken, mal biriktirme ayetinde hitap mal biriktirmemeyi ifade ediyor. Her iki husus arasında herhangi bir çelişki yoktur. Mal biriktirme ile birlikte zekatta verilir. Aynı şekilde mal biriktirmeksizin de zekat

¹ Mücadele: 12

² Mücadele: 13

verilir. Yine hem mal biriktirmez hem de zekat verilmez. Bundan dolayı arada herhangi bir tenakuz bulunmadığı için nesih de bulunmaz. Bunun için zekat ayetinin hicretin ikinci senesinde, kenz ayetinin ise hicretin dokuzuncu senesinde inmiş olması, yani ondan yedi sene sonra inmiş bulunması, ne sarahaten ne de delaleten zekat ayetinin **kenz** "mal biriktirme" ayetini neshettiğine delalet eden herhangi bir şeye sahip olmadığını, ayrıca zekat ayetleri ile kenz ayeti arasında herhangi bir çelişkinin de bulunmamasından dolayı kenz ayetinin zekat ayetleriyle neshedilmiş olduğu iddiası batıl bir iddia olup reddi gerekir.

Zekatı verildikten sonra altın ve gümüş biriktirmenin caiz olduğunu iddia edenler, bunun cevazına ait Buhari'deki bir nassı delil olarak göstermeye çalışıyorlar. *"Altın ve gümüşü biriktirme" ayetini bir bedevi İbni Ömer'den sordu. İbni Ömer: Altın ve gümüşü biriktirip onun zekatını vermeyenlere veyl olsun. Bu tehdit zekat ayeti inmeden önce idi. Cenabı Allah, zekatı malları temizleyen bir şey olarak emretmişti."*

İbni Ömer'in bu haberinin; *"Sünnetle Kur'an'ın tahsisi veya sünnetle Kur'an hükmünün neshedildiğini ifade eden bir delildir"* denemez. Fakat bu haber Kur'an'ın Kur'an ile nesh edileceği konusunda sahih bir haberdur. Zira Kur'an ancak Kur'an ile neshedilebilir. Çünkü zekat sünnetle değil, Kur'an ile farz kılınmıştır. *"İbni Ömer'in bu haberi ile amel etmek vacib olur. Çünkü bu bir ayetin diğer bir ayetle nesh olduğunu rivayet eden sahih bir haberdur. Buna göre mal biriktirmenin haram olduğu mensuktur. Malın zekatı verilirse biriktirilmesi caizdir."* Bu iddiaya cevabımız dört şekilde olacaktır:

1. Bu haber, ayetin nesh olduğunu anlatan bir ahad haberdur. Herhangi bir ahad habere tatbik edilen hüküm bu habere de tatbik edilir. Ahad haber her zaman zannidir. Ayet ise, katidir. Kati olan her zaman zanni olana tercih edilir. Nesh olmadığı hususundaki ayet nassı nesh olmuş diğer bir habere tercih edilir. Böylece mensuh olmadığına hükmedilerek ona göre amel olunur. Çünkü o, tercih mevkiindedir. Nesh olmuş iddiası reddedilir.

2. Ayetin neshiyle ilgili olarak Kur'an ayetindeki bir hükmü neshederken başka bir hükmü taşıyan hadisin var olduğu iddiasına gelince: Hadis; ayeti nesheden bir hükmü tazammun etse de, o, hiç bir

zaman Kur'an'dan herhangi bir ayeti nesh edemez. İbni Ömer'in hadisi muhtevasında ayeti neshettiğine dair bir haber bulunsa da bu, böyledir.

3. İbni Ömer, ayetin neshedildiğini Peygamberden gelen bir haber ile söylemiyor. Yani İbni Ömer, Peygamberden "Bu ayet neshedilmiştir" diye herhangi bir rivayeti haber vermemiştir. İbni Ömer, ayetin neshedildiğini kendi reyine dayanarak söylüyor. Zira bedevi, kendisinden bu ayeti soruyor. O da bu ayetin neshedildiğini söylüyor. Bunu söylerken de neshedildiğine dair peygamberden gelen herhangi bir senede dayanmıyor. Bu ayetin zekat ayetleriyle neshedildiği iddiası, sadece İbni Ömer'in bir reyinden ibarettir. Yani İbni Ömer'in kendi anlayışından kaynaklanıyor. Yani Peygamberden gelen bir hadis ile bunu iddia etmiş değildir. İbni Ömer'in rey ve anlayışı ise şer'î bir delil kabul edilmez. Çünkü bir sahabenin reyî, şer'î hükmün delili olamaz. Kaldı ki, Kur'an'ı neshetmektedir. Bu ise imkansızdır.

4. Bilindiği gibi zekat hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Halbuki kenzi haram kılan ayet hicretin dokuzuncu senesinde nazil olmuştur. Peki, yedi sene sonra inen ayeti, daha önce inen zekat hükmü nasıl neshedebilir. Bu sebepten dolayı dirayeten bu haberin reddi gerekir.

Şüphesiz bu dört husus bu hadis ile istidlal yapma imkanını ortadan kaldırdığı gibi, ayetin mensuh olduğu iddiasını da çürütüyor. Binaenaleyh zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin caiz olduğunu ifade eden bu hadisin, delil olması yetersizdir.

Zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin caiz olduğunu iddia edenler diyorlar ki; "Müslümanın zekattan başka herhangi bir mali mükellefiyeti yoktur. Bu hususa ait bir çok delil mevcuttur. Bu delillerden birisi Peygamberin bedeviye dediği şu sözdür:

"Sana bundan başka herhangi bir mali yükümlülük yoktur. Ancak sadaka verebilirsin."

Peygamberin: şu sözü:

"لَيْسَ فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ "Malda zekattan başka herhangi bir hak yoktur."¹

¹ İbni Mace, K. Zekat, 1779

Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadiste Peygamber (ﷺ) şöyle diyor:

*"Malının zekatını verirken 'İذَا أَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ' "Malının zekatını verirken üzerindeki hakkı ödemiş olursun."*¹

Bu hadisler, zekattan başka Müslümanların malından herhangi bir hakkın olmadığına delalet eder. *"Senin üzerinde yoktur" "Malda herhangi bir hak yoktur"* yine *"Üzerindeki hakkı ifa etmiş olursun"* sözleri mala taalluken her şeye şamildir. İşte bunların hepsi Müslümanların üzerine vacib olan zekat verildikten sonra mal biriktirmenin caiz olduğuna delalet ediyor iddiasına gelince:

Buna cevabımız şöyledir: Mal biriktirmenin haram olması, zekattan ayrı, müstakil bir husustur. Mezkur haberler zekata ilave olarak başka hakların vacib olmadığını ifade ediyor. Bu, aynı zamanda mala taalluk eden hükümlerin varlığını ortadan kaldırmaz. Mal biriktirme (kenz) işi, malda mevcut olan haklar değil, mal hükümlerindendir. Allah (ﷻ) mal olarak Müslümanın malında zekattan başka her hangi bir hakkı farz kılmamıştır. Fakat mala ait zekattan başka bir çok hükmü meşru kılmıştır. Mesela: Altın ve gümüşte faiz ahkâmını, altın ve gümüşte sarf hükümlerini, define halinde bulunan altın ve gümüş hakkındaki hükümlerin hapsi mal ile ilgili hükümlerdir. Define de diğer hükümler gibi mala ait hükümleri ihtiva ediyor. Bu hükümlere mala taalluk eden, vacib haklar değildir. Onun için bu hadislerin, mal biriktirme ile ilgili herhangi bir dahili yoktur. Binaenaleyh bu hadisler zekatı verildikten sonra, mal biriktirmenin haram olmadığına delalet etmez. Bunun için bu konuda bu hadislerle istidlal yapılmaz.

Bütün bunlar zekatı verildikten sonra mal biriktirmenin caiz olduğunu söyleyenlerin delilleridir. Bu deliller çok zayıf deliller olduğu halde bu delillerle istidlal yapma gayreti gösteriliyor. Bu delillerle istidlal yapmayı maruz gösterecek hiç bir şeyin bulunmadığını söyleyebiliriz. Kenz ayetinin, zekat farziyetinden yedi sene sonra inmiş olması, bu delillerle istidlal yapmanın batıl olduğunu beyan etmeğe kafidir. Bundan anlaşıldığı üzere ayet sarihtir, zekatı verilse bile mal biriktirmenin mutlak olarak haram olduğu meydandadır.

¹ İbni Mace, K. Zekat, 1778

Burada tek bir mesele kalıyor: Ayetteki kenz kelimesinin ifade ettiği mana nedir? Cevap şudur:

Ayette geçen KENZ kelimesinin manası: İhtiyacı olmadığı halde malı birbiri üstüne yağıp biriktirmektir. Nitekim lügatta da **kenz**, malın birbiri üzerine yığılması ve korunması demektir. "**Kenz**" tabiri, "toplanmış mal" karşılığında kullanılıyor. **Kenz**: Yerin üstünde veya altında toplanıp yığılmış bulunan her şey demektir. Kamus el-Muhit **kenzi** şöyle tarif ediyor: KENZ, gömülü mal demektir. İmam Ebu Cafer el-Taberi bu hususta şöyle diyor; "**Kenz**, ister yerin altında ister üstünde olsun üst üste yığılmış ve toplanmış bulunan her şey demektir." El-Ayn sahibi ise **kenzi**; "depolanmış stok edilmiş" şey diyerek ifade ediyor. Lügat bakımından kenzin manası budur. Kur'an ise bu kelimeyi yalnız lügat manasıyla tefsir ediyor.

Ancak o kelimelere ait şer'î bir husus varid olursa, o zaman o kelime şer'î manasıyla tefsir edilir. KENZ kelimesinin şer'î herhangi bir manası yoktur, ki ona göre tefsir edilsin. O halde bunun yalnız lügat anlamıyla izah edilmesi lazımdır. **Kenz**, malın ihtiyaç olmadığı halde sırf biriktirmek amacıyla malın üst üste yığılmasıdır. Allah'ın failine elemli azap vaad ettiği kenz de budur. İhtiyaç olmadan malı gömmek, yani elde muhafaza etmektir, ki bu; azabı gerektirir. Çünkü onu yerinde harcamak biriktirmeyi önler. Ayetteki mal kenzinden maksat, harcanması gerekli bir şey olmadığı için onu yığmak demektir ki, ihtiyaç olmadığı halde her altın ve gümüş yığımına şamil olur.

MADDE - 139: "Zekat Müslümanlardan toplanır. Şeriatın tayin ettiği para ticaret malı, hayvan ve mahsul gibi mallardan alınır. Şeriatın beyan etmediği mallardan alınmaz. Zekat, mal sahibi olan herkesten alınır. İster balığ ve akıllı gibi mükellef bulunsun, ister çocuk ve deli gibi mükellef olmayanlardan olsun alınır. Alınan zekat Kur'an-ı Kerim'in anlattığı sekiz sınıftan bir veya daha fazla kimselere verilir. Bu sınıflardan başka yere verilmez."

Bu madde beş hususu kapsıyor:

1. Zekatın Müslümanlar üzerine farz oluşu.
2. Şeriatın tayin ettiği mallardan alınıp ondan başka mallardan alınmayışı,

3. Zekatın her mal sahibinden alınacağı,
4. Alınan zekatın Beytülmal'da özel bir fona konulması,
5. Sıfat ve sayıları belirtilmiş şahıslardan başkasına verilmemesi.

Bu maddenin delili;

Birincisi; zekatın farz olduğu hususundadır. Bununla ilgili delil, Kur'an'ın: şu ayetleridir:

"Zekatı veriniz." ¹ وَأَتُوا الزَّكَاةَ

"Namazı kılın, zekatı verin." ² وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ

"O erkekler ki, onları رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ Allah'ı zikirden namazı kılmaktan ve zekatı vermekten ne bir ticaret, ne de alış veriş alıkoyabilir." ³

Bunun sünnetten deliline gelince; Bilindiği gibi Rasul (ﷺ) Muaz b. Cebel'i Yemen'e Vali olarak gönderdiği zaman Muaz'a şöyle buyurmuştu:

فَاعْلَمُوهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ
"Onlara zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere Allāh (ﷻ)'ın onlara zekatı farz kıldığını bildir." ⁴

"İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir" ⁵ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ hadisi de zekatın farziyetine delildir. Bu hadiste geçen "Ve zekatı vermektir" kısmı bu hususa delildir. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre; "Bir bedevi peygambere (ﷺ) geldi ve ona; Ya Rasulullah bana öyle bir amel söyle ki onu yaptığım zaman cennete gireyim dedi. Peygamber: ona şöyle dedi;

تَعْبُدُ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ
"Allah'a ibadet edip, ona hiç bir şeyi ortak kılmamandır, farz olan namazı kılman, farz olan zekatı vermendir, Ramazan orucunu tutmandır." ⁶

Kays'dan rivayet edildiğine göre, "Cerir b. Abdullah: Ben namazı kılmak, zekatı vermek ve her Müslümana nasihatte bulunmak üzere peygambere biatta bulundum."

¹ Bakara: 43

² Ahzab: 33

³ Nur: 37

⁴ Tirmizi, K. Zekat, 567

⁵ Buhari, K. İman, 7

⁶ Müslim, K. İman, 10

Ayrıca zekata hak kazanacak nisabı da belirtmişlerdir. Bundan başka Şari'nin nisabını ve nisaba baliğ olduğu takdirde alınacak miktarını belirtmediği mallardan zekat olarak herhangi bir şeyin alınması haram olur. Binaenaleyh evlere, arabalara ve zeytin mahsullerine zekat terettüp etmez. Çünkü Şari bunların ne nisabını, ne nisaptan alınacak miktarı beyan etmiştir. Bunun için bu mallardan zekat olmaz. O halde **zekat**; hakkında şer'î nassın bulunduğu mallardan alınır. Zekat; ancak sahih nassların hakkında varid olduğu **deve, sığır, koyun, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, kuru üzüm ve tohumdan** alınır.

Deve ve **koyun** ile ilgili olarak varid olan delile gelince: Zühri'nin Salim'den onun da babasından rivayet ettikleri bir hadiste: *"Peygamber (ﷺ) kendi sağlığında valilerine gönderilmek üzere zekat nisabını yazmıştı. Fakat kendisi bunu gönderemedi ve vefat etti Peygamberin yazdırıp da gönderemediği zekatı Ebu Bekir, Peygamberin vefatından sonra valilere gönderdi ve ölünceye kadar onunla amel edildi. Daha sonra Gelen Ömer (رضي الله عنه) de onu yine valilere gönderdi ve onunla amel etti ve şöyle dedi: 'Bu olmadığı gün Ömer ölmüştür. Bu tatbikat onun vasiyeti ile birlikte bulunuyordu' o da şöyleydi. Beş devede bir koyun zekat vardır; bu, yirmi dört oluncaya kadar devam ediyor; yirmi beş deve olunca süt emen bir deve yavrusu, otuz beş deve oluncaya kadar bu miktar verilir. otuz beş deveye geçerse, otuz beşten kırk beşe kadar bir üç yaşına girmiş deve yavrusu verilir; kırk altıdan altmışa kadar olan develerden zekat olarak bir dördüncü yaşına girmiş deve yavrusu verilir, Altmıştan yetmiş beşe kadar olan miktardan ise beş yaşına basmış bir deve alınır, yetmiş beşten doksana kadar olan miktardan iki tane üç yaşına girmiş deve yavrusu alınır; doksan birden yüz yirmi deveye kadar olandan iki tane dörder yaşına basmış deve yavrusu verilir, Bundan fazla olursa her beş deveden bir dört yaşına girmiş deve yavrusu alınır; bundan sonra her kırk deveden bir üç yaşına girmiş bir deve yavrusu verilir.*

Koyunda ise; her kırk koyundan yüz yirmi koyuna kadar bir koyun alınır; yüz yirmi birden iki yüze kadar olan koyundan iki koyun alınır; iki yüz birden üç yüz koyuna kadar olandan üç koyun üç yüz birden dört yüze kadar olandan yine üç koyun alınır; bundan fazla olan miktarlardan her yüz koyundan bir koyun zekat alınır."

Enes'ten rivayet edildiğine göre Ebu Bekir (رضي الله عنه) kendi valilerine şu şekilde bir mektup yazmıştır: *"Bunlar Rasul (ﷺ)'in Müslümanlara*

bildirdiği aynı zamanda Allah (ﷻ) ve Rasul (ﷺ)'in emrettiği farz sadakalardır" dedikten sonra Zühri'nin hadisinde beyan edildiği şekilde deve, koyun ve diğer hayvanlardan alınması lazım gelen zekat ve nisab miktarını bu mektubunda zikretmiştir.

Adı geçen hadiste zikredilen terimlerin açıklamaları:

Bint'ul Mahad: Üzerinden bir sene geçen ve ikinci yaşına giren deve yavrusu.

İbin Lebun: Üçüncü yaşına giren ve anasının kendisinden sonra doğurmasıyla sütten kesilen deve yavrusudur. Bunun dışına bint-i lebun denir.

El Hikka: Doğumundan üç yıl geçip dördüncü yaşına giren deve yavrusudur.

El Ceza'a: Doğumundan dört yıl geçip beşinci yaşına giren devedir.

Hadisin Bint-i Lebune ve onun otuz beş adetten ziyadeye delalet etmesi İbni-i Lebu'nun otuz beş adede kadar caiz olmayacağına delalet eder. Onun için, Buhari dişi deve diye bilhassa tahsis yapmıştır.

Sığırların zekatı ile ilgili delil ise: Muaz bin Cebel'den rivayet edilen şu haberdir; "*Rasul (ﷺ) beni Yemen'e gönderirken her otuz sığırdan bir adet bir yaşını doldurmuş dana (erkek veya dişi); her kırk sığırdan ise ikinci yaşına girmiş bir dana almamı emretti.*"

Yahya bin el- Hakem'den rivayet edildiğine göre Muaz şöyle demiştir: "*Rasul (ﷺ) beni Yemen halkının zekatını toplamam için göndermişti; her otuz sığırdan bir yaşında erkek veya dişi dana; her kırk sığırdan ise iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir adet almamı emretti; kırk ile elli arasında ve altmış ile yetmiş arasında; seksen ile doksan arasında ne alacağımı Yemen halkı bana sordular. Ben de Medine'ye gelip Rasul (ﷺ)'e arz ettim. Bunların aralarında bir şey almamamı emretti.*"

Hadiste geçen **tebi** ve **tebia** bir yaşında olan erkek veya dişi dana demektir. **Müsinne** ise iki yaşında olan danadır. Hadis; dişi dana ile ilgili olarak bir nass teşkil ettiği için erkek dananın geçerli olmayacağına delalet eder. Fakat Taberani'nin İbn-i Abbas'tan tahric ettiği merfu'an bir habere göre: "*ve her kırkta bir müsinne veya müsin*

verilir" ifadesi erkek dananın da zekat olarak verileceğinin cevazına delidir.

Altın ve **gümüşe** gelince: Bununla ilgili delil Ali bin Ebu Talib'in Rasul (ﷺ)'den rivayet ettiği hadistir: "200 dirhem gümüş olur da üzerinden bir sene geçerse ona beş dirhem zekat düşer, 20 dinar oluncaya kadar altına bir zekat düşmez, 20 dinarın olduğu ve üzerinden bir sene geçtiği zaman yarım dinar zekat düşer."

Dirhem altı danik; bir **danik** iki kırat; bir **kırat** iki tasucan; bir **tasucan** iki habbe; bir **habbe** dirhem sekizde altısıdır. Bu da dirhem kırk sekizde biridir. Bu hadisla murad olunan **şer'î dirhem** ölçüsüdür. **Dinar** ise bir **miskal**dır. Bir miskal bir dirhem ve yedide üçüdür. Yani bir tam üç bölü yedi (1,3/7) dirhemdir. Bu hadiste murat olunan **şer'î dinar** ölçüsüdür.

Buğday, arpa, hurma ve **kuru üzüm**den alınacak zekata gelince: Bunun delili; Hakim ve Taberani'nin rivayetine göre Ebu Musa ve Muaz, Peygamber (ﷺ) tarafından dinlerini öğretmeleri için Yemen'e gönderildikleri zaman Peygamber (ﷺ)'in onlara söylediği şu sözüdür:

"Bu dört maddeden başka olanlardan zekat almayın: Buğday, arpa kuru üzüm ve hurmadan zekat alınız."

Beyhaki bu hadisi için ravileri güvenilir muttasıl bir hadistir, diyor. Taberani'nin Ömer'den tahriç ettiğine göre Ömer şöyle dedi; "Rasul (ﷺ), Zekatı ancak şu dört maddede sınırladı: Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma."

Şa'bi'den rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) Yemen halkına yazmış olduğu bir yazıda şöyle buyurdu: **إِنَّمَا أَخَذَ الصَّدَقَةَ مِنَ الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالزَّيْتِ وَالْثَمَرِ** "Zekat ancak; buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan alınır."¹

Mısırdan zekatın alınacağına dair delil ise; İbni Mace ve Darekutni'nin Amr b. Şuayb, onun da babasından onun da ceddinden naklettiği hadistir: "Rasul (ﷺ), zekatı buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmadan, alırdı. İbni Mace ise zürrü yani **mısır** lafzını ilave etmiştir."

İşte Peygamber (ﷺ) bu maddelere zekatı emretmiştir. Beyhaki'nin Mücahid tarikiyle tahriç ettiği bir hadiste ise zekat ile ilgili şu husus naklediliyor: "Nebi (ﷺ) zamanında ancak şu beş

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Ensar, 20985

maddeden zekat alınıyordu: Buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve mısır."

Beyhaki de yine Hasan tarikiyle tahriç ettiği bir rivayetten şöyle denilmiştir: *"Rasul (ﷺ) ancak on maddede zekatı farz kılmıştır: Buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, mısır, deve, sığır, koyun, altın ve gümüşür."*

Amr b. Şuayb'ın rivayet ettiği hadiste her ne kadar rivayetleri terk edilmiş bulunan Muhammed b. Ubeydullah el-Azimi bulunuyorsa da bu hadisi Mücahid ve Hasan'ın rivayet ettiği hadisler destekliyor. Bu üç hadis **mısırdan** zekatın alınacağına delil teşkil etmektedir.

İşte bu on sınıf maddeden zekat alınır. Bunlardan başka maddelerden kesinlikle zekat alınmaz. Fakat Cabir'den rivayet edilen bir hadis şöyledir:

*"Nehir ve yağmurun suladıkları her şeyde öşür yani onda bir zekat vardır. Saka ile sulananlardan ise onda birin yarısı (yani yirmide bir) alınır."*¹

Yine İbni- Ömer'in Nebi (ﷺ)'den rivayet ettiği bir hadiste şöyle denilmektedir:

*"Göğün suladığı ve çeşmelerin suladığı veya sulanmadan kendi kökleri ile topraktan suyunu alan ağaçlardan onda bir zekat alınır, sulama ile sulanan sebzelerden yirmide bir zekat alınır."*²

Hadiste geçen "itriyyen" kelimesi, sulamadan kendi kökleri vasıtasıyla suyunu toprağın derinliklerinden alan ağaç demektir.

Cabir'den rivayet edildiğine göre kendisi Rasul (ﷺ)'den şu hadisi işitmiştir:

*"Nehirlerin ve bulutların suladığı mahsulden onda bir zekat alınır. Su ile sulanandan ise onda birin yarısı alınır."*³

Ebu Said'in Rasul (ﷺ)'den rivayet ettiği bir hadiste ise, Rasul (ﷺ); şöyle buyurmuştur:

¹ Müslim, K. Zekat, 1630

² Tirmizi, K. Zekat, 578

³ Müslim, K. Zekat, 1630

وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمُسَةٍ أَوْسُقٌ صَدَقَةٌ **“Beş vesaktan az olan şeylerde zekat yoktur.”¹**

Bunların hepsi ziraat ve meyve zekatı ile ilgili mücmel nasslardır bu mücmelleri beyan eden daha başka hadisler de gelmiştir. Bu hadisler aynı zamanda zekatın alındığı malın çeşidini de belirleyerek sınırlandırmıştır. Gelen bu hadisler özellikle malın çeşidini sınırlamak için serdedilmişlerdir.

Hakim'in, Beyhaki ve Taberani'nin tahriç ettikleri hadis şöyledir;

"Zekat ancak bu dört şeyden alınır."

Yine Taberani'nin rivayet ettiği haberde şöyle denilmektedir: **"Rasul (ﷺ) zekatı ancak bu dört malda farz kıldı."**

Mücahid'in rivayet ettiği bir haberde de şöyle geçmektedir: **"Nebi zamanında zekat ancak şu beş malda var idi."**

Yine Hasan'ın rivayet ettiği haberde ise şöyle geçmektedir: **"Nebi (ﷺ) zekatı ancak on malda farz kıldı."**

Bunun gibi hadisler malın adedini belirtmek için serd edilmiş bulunuyorlar. Hadislerdeki bir takım hasır ifade eden cümle ve edatlar zekatı verilecek malın kaç nevi olduğunu belirtmek için zikredilmişlerdir. Genel olarak bu hadisler iki temel hükmü meydana çıkartmış oluyor. Yukarıdaki hadislerin bir kısmı zekatın ancak beş maldan verilebileceğini, diğer hadis ise yani Hasan'ın rivayet ettiği hadis ise zekatın on sınıf maldan verileceğini beyan etmiş oluyor. Bunun için **"Nehirlerin suladığı, göğün suladığı"** tabirleriyle gelen hadisler yerden çıkan her ekinden zekatın alınacağına delalet eder. Bu hadisler mücmel olarak gelmişler, bunları başka hadisler beyan etmişlerdir. Bir kısım hadislerde yerin bitirdiği şeyler beş kısma hasredilmiştir. Bu hadisleri tayin eden daha başka rivayetlerde gelmiştir. Nitekim Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayet ettikleri hadiste Rasul (ﷺ) şöyle demiştir;

"Öşür ancak hurma, kuru üzüm, buğday ve arpaya taalluk eder."

Bütün bunlar ekin ve meyve ile ilgili zekatın muayyen ve belirli mallardan alınabileceğine delalet ederler. Bu belli sınıfların bazı hadisler dört sınıf olarak belirtmişlerdir. Bu sınıflarda da arpa,

¹ Buhari, K. Zekat, 1355

buğday, kuru üzüm ve hurmadan ibarettir. Bu hususu belirten hadisler oldukça çok ve bunların hepsi de sahihtir. Bir kısım hadisler de kendilerinden zekat alınacak malları beş sınıfa ayırmıştır. Bu hadisler yukarıda belirtilen dört sınıfa bir de mısırı ilave etmişlerdir. Bu konuda da iki sahih hadis mevcuttur. Bu nassların hepsi kendilerinden zekat alınan malların belli ve muayyen bir kaç sınıf olduğuna delalet eder.

Cenabı Allah'ın şu sözüne gelince:

وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ "Onu hasat ettiğiniz gün onun hakkını veriniz."¹

Bu ayet Mekki olduğu için zekat ile ilgili değildir. Zekat Medine'de ancak farz olmuştur. İlgili ayette "Narı topladığınız zaman onun hakkını verin" tefsirine yer verilmiştir. Halbuki zekatı anlatan hadislerde nara ait zekat zikredilmemiştir. Mücahid'in anlattığına göre; nar mahsulü toplandığı zaman onlara başak atılırdı. Hurma bulunduğu ve toplandığı zaman da onlara "şemarih" atılırdı.

Nehai ve Ebu Cafer yukarıda geçen ayetin mensuh olduğunu söylerler. Onlara göre bu ayetin mensuh oluşu, hasadı ileride ekinlere hamledildiği için daha sonra gelen ayetlerle neshedilmiştir. Zira nar bu ayetten sonra zikredilmiştir. Kamus El-Mühitden (حمد) kökünden gelen kelimeleri verirken (حصدته) yani, onu tırpanla biçti demektir, der Eğer narın da zekatı verilen mallar arasına girdiği farz edilirse onun da hasad edilen sınıf arasına girmesi gerekir. Halbuki nar tırpanla biçilmez. İşte bu ayet de mücmel olarak nazil olmuştur. Hadisler hasad edilen mallardan zekatın verileceğini beyan etmişlerdir, ki bu **mallar, buğday, arpa ve mısırdır**. Durum ne olursa olsun ayet Mekke'de indiğine ve zekatın da henüz farz kılınmadığına göre bu ayetle istidlal edilemez. Fakat Ebu Seyyare el-Mut'i'den rivayet edildiğine göre o: "Ya Rasulullah, benim arılarım var, dedim. Rasul (ﷺ); **O halde öşürünü ver, dedi. Bunun üzerine ben de; Ya Rasulullah onun bulunduğu dağı bana koru olarak ver, dedim, O, **Arı'nın bulunduğu dağı bana koruluk olarak verdi**" dedi.**

Yine Amr b. Şuayb'ın babasından onun da dedesinden rivayetine göre Beni Müt'an kabilesinden Hilal isminde biri Peygamber (ﷺ)'e kendi arılarının öşrünü getirdi ve Peygamberden Selebe ismindeki dağın kendisine koruluk olarak verilmesini istedi. Rasul (ﷺ)' de ona

¹ En'am: 141

istediği vadiyi koruluk olarak verdi. Ömer (ؓ) Hilafete gelince Süfyan b. Vehb bu hususla ilgili olarak Ömer'e mektup yazdı ve onun durumunu sordu. Ömer: O, Peygambere vere geldiği arısının öşürünü sana versin, sen de Selebe vadisini ona koruluk olarak ver. Çünkü onlar yağmur sinekleridir, istedikleri yerden yerler diyerek vali bulunan Süfyan b. Vehb'e mektup yazdı. Bu olay, balda zekatın olabileceğine dair bir istidlal niteliğini taşımamaktadır. Ebu Seyyare'nin hadisi Süleyman b. Musa tarafından onun da Ebu Seyyare'den rivayet ettikleri bir hadis olduğu için münkatidir. Buhari şöyle diyor: Süleyman b. Musa sahabelerden hiç bir kimseye ulaşmamıştır. Bal zekatı ile varid olan hiç bir şey sağlam değildir. Amr b. Şuayb'ın hadisi Abdurrahman b. Hars'tan rivayet edilmiştir. Abdurrahman ise herkesin üzerinde ittifak ettiği bir kimse değildir. Durum bu olunca, iki hadis ile amel edilmez. Kaldı ki, bu iki hadis balda zekatın farziyetine delalet etmez. Çünkü onlar aldıkları bal karşılığında koruluklar vermişlerdir. Ömer'in yaptığı bundan ibarettir. Nitekim Ömer, koruluğun verilmesini aldığı bal illetine bağlamıştır. Buna benzer Sa'd b. Ebu Ziyad'tan rivayet edilen bir habere göre Peygamber kendisini kavmine vali olarak tayin etmişti. Kavmine gidince onlara baldaki öşürünüzü verin demiştir. Bu haberi de yine Buhari ve Ezdi ve başka alimler görmüşlerdir. Bununla beraber Şafii şöyle diyor: Sa'd b. Ebi Ziyad'ın bu anlattıkları Peygamber'in ona herhangi bir şey emretmediğine delalet eder. Hatta onların delil olarak zikrettikleri hadisler bile balda zekatın farz olmadığını gösterir.

Bu nassların hepsi şeriatın nisabını belirtmediği mallardan zekatın alınamayacağına delalet eder. Çünkü nasslar hem nisabı, hem de nisabı belirtilen maldan ne kadar zekat verileceğini beyan ederler. Ancak o zaman, nisabı ve miktarı belirtilen maldan zekat vacib olur. Hakkında herhangi bir nassın varid olmadığı bir maldan hangi esasa göre zekat alınır veya muayyen bir miktar nasıl alınır? Özellikle nisabı ve alınacak miktarı beyan eden nasslar eğer illet belirtmeden gelmişlerse hiç bir zaman bu nasslara kıyas yapılmaz. Bundan başka diğer taraftan nasslar bir takım eşyayı aynıyle belirtip ondan zekat miktarını da belirtmiş olup, zekatın verildiği malları teker teker zikrederek bu sayıları belirtilen malları hasr ifade eden kelimeler ile gelmiş ise, o zaman nassların belirttiği mallardan başka kıyas yolu ile belirtilmiş mallara zekat emrini teşmil etmek doğru olmaz. Hatta şu hadis olmasa bile: “Nebi (ﷺ) zekatı ancak şu on mala farz kıldı;

buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, mısır, deve, sığır, koyun, altın ve gümüş, bunlardan başka hiç bir mala zekat farz kılınmamıştır." Bu hadis bile, şeriatın nisabını, ve çıkarılıp verilecek miktarını ve zekatın kendisinden verildiği malı beyan etmediği hiç bir maldan zekatın alınmayacağına delil olarak yeterlidir.

Denilebilir ki, Kur'an ve sünnette mala taalluk eden zekatın vucubiyeti ile ilgili delil, umumi olarak varid olmuştur. Mesela Kur'an'da Allah şöyle buyurmuştur:

"Onların mallarından zekatı al."¹ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

"Onların mallarında dilenen ve mahrum kimseler için bir hakkı vardır."² وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ

Hadisi şerifte ise şöyle geçmektedir:

"Allah'ın onların mallarından bir zekatı farz kıldığını onlara bildir."³ فَأَعْلَمَهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ

Gerek bu ayetler ve gerekse hadis malın her çeşidine şamildir. Buna göre şeriatın müstesna kıldığı mallar dışında bütün mallardan zekatın verilmesi lazım gelir. Şeriat ise köle ve attan zekatı istisna kılmıştır. Nitekim Peygamber (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Kölesinden ve atından dolayı Müslüman üzerine zekat farz değildir."⁴ لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ صَدَقَةٌ فِي عَبْدِهِ وَلَا فِي فَرَسِهِ

Bu varid olan iddiaya şöyle cevap verilebilir: Bu nass mücmel olup beyana muhtaçtır. Sünnet onu tamamen beyan etmek için gelmiştir. Riba da böyledir. Riba da mücmel olarak varid olmuştur. Sünnet onu beyan etmiştir. Buna göre riba ile ilgili yasak umumi olduğu halde her şeyde riba haramdır denilemez. Riba, ancak Sünnet'in beyan ettiği faizle ilgili mallarda haramdır. Bunların dışındaki mallarda faiz yoktur. Aynen bunun gibi, zekat da her şeyde vaciptir denmez, çünkü zekat ile ilgili emir, umumi olarak varid olmuştur. Zekat ancak hakkında sünnetin gelip, nisabını ve nevini beyan ettiği mallarda vaciptir. Şöyle ki, Allah (ﷻ) bir mücmel emir ile zekatı emretmiştir. Fakat mallardan alınacak zekat miktarını ve bu miktarın ne zaman alınacağını beyan etmemiştir. Hadisler gelip; verilmesi vacib olan miktarı ve bu miktarın kendisinden alınacağı

¹ Tevbe: 103

² Mearif: 24

³ Buhari, K. Zekat, 1308

⁴ Buhari, K. Zekat, 1371

Nisab miktarını ve vucubiyetin tahakkuk edeceği zamanı beyan ettiği gibi mücerret olarak meydana gelmesi ve biçilmesiyle bu vucubiyetin tahakkuk ettiği ziraat malları ile altın, gümüş gibi belli bir vaktin geçmesiyle vucubiyetin tahakkuk edeceğini beyan etmiştir.

Hangi maldan nasıl ve ne miktar zekat alınacağını sünnetin beyan ettiği mallara zekat vacib olur. Sünnet'in bildirmediği mallara zekat vacib olmaz. Hiçbir şekilde o mallardan herhangi bir şey zekat olarak alınmaz. Çünkü böylesi mallardan, ne zaman ve ne miktar alınacağı bilinmediği gibi; bildirilmediği için de nisabı da bilinmez. O haleden, kesin olarak şeriatın beyan ettiği maldan başka mallardan zekat almak mümkün olmaz. Şöyle bir iddia ortaya atılmaz:

“Şeriatın bizzat beyan etmediği malların aynisinden zekat alınmazsa bile, onun kıymetinden alınır. Onun kıymeti ise altın ve gümüş ölçüsü ile değerlendirilerek altın ve gümüş nisabına göre zekat alınır.” Böyle denilemez.

Çünkü; Kitap ve sünnette zekatla ilgili deliller, bünyelerinde herhangi bir illet taşımadan gelmişlerdir. Aynen namaz gibi onlara kıyas yapılamaz. Herhangi bir illet bulunmadığı için şeriatın belirtmediği herhangi bir malın kıyasını altın ve gümüşe göre yapmanın yeri yoktur. Kaldı ki zekat altın ve gümüşün aynisine vacib olmuştur. Tıpkı şeriatın belirttiği her malın aynısına vacib olduğu gibi. Bu, zekatın altın ve gümüşteki vucubiyeti taşıdığı kıymet itibariyle değil, bizzat aynı olmaları itibariyledir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre, Rasul (ﷺ) şöyle buyurdu:

مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَاحَ مِنْ نَارٍ فَأُخْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيَكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبْهُ وَظَهْرُهُ **"Hakkını ödemediği hiç bir altın ve gümüş sahibi yoktur ki, kıyamet günü, onlar için ateşten plakalar yapıp bedenleri, yanları, sırtı ve alınları dağlanmasın."**¹

Yine Rasul (ﷺ) şöyle buyurdu:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمُسَةِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ **"Beş ukiye altın ve gümüşten aşağısına zekat yoktur."**²

Ali bin Ebi Talib'ten rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) kendisine hitaben şöyle buyurmuştur:

¹ Müslim, K. Zekat, 1647

² Nesei, K. Zekat, 2428

إِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خُمْسَةُ دِرْهَمٍ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ يَعْنِي فِي
الذَّهَبِ حَتَّى يَكُونَ لَكَ عَشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عَشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ
**"İki yüz dirhem para olup üzerinden sene geçerse, o paradan beş
dirhem zekat vardır. Yirmi dinar oluncaya kadar altında senin için
bir zekat yoktur, yirmi dinar olunca ve üzerinden de bir sene geçerse
o altından yarım dinar zekat vardır."**¹

İşte bunların hepsi; zekatın, malın kıymetine değil bizzat aynına
ait olduğuna dair nasslardır. Bu nasslar altın ve gümüşün aynısına
zekatı icab ettirdiği gibi, başka malların da aynısına icab ettirir.
Nitekim Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ
**"Zekatını vermediği hiç bir deve, sığır ve koyun
sahibi yoktur ki, kıyamet günü, onlar büyümüş vaziyette gelip
semizlenmiş olarak boynuzlarıyla sahibini boynuzlamasın ve
ayaklarıyla sahibini tekmelemesin."**²

Başka bir hadiste Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Öşür ancak hurma, kuru üzüm, buğday ve arpadan verilir."

Amr b. Şuayb Babasından onun da Abdullah b. Amr'dan rivayet
ettiği bir hadiste Rasul (ﷺ); **"Zekatı, buğday, arpa, hurma ve kuru
üzüme farz kılmıştır."**

Bu nassın varid olduğu malın aynısına zekat vacib olduğu gibi,
aynısına nassın varid olmadığı mala da zekatın vacib olmayacağına
delalet eder. Bundan başka, kıymet veya değere zekatın vacib
olduğuna dair bir delil veya nass varid olmuş değildir. Gelen nasslar
birtakım muayyen malın aynısına ait olarak gelmiştir. Zekatın, malın
aynısından alınacağına dair gelen nasslar bu hususu te'kid eder.
Muaz'dan rivayet edilen hadiste Rasul (ﷺ), onu Yemen'e gönderirken
ona şöyle demiştir:

خُذِ الْحَبَّ مِنَ الْحَبِّ وَالشَّاةَ مِنَ الْغَنَمِ وَالْبَعِيرَ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرَةَ مِنَ الْبَقَرِ
**"Habbe'den
habbe, koyundan koyun, déveden deve ve sığırdan sığır al."**³

Bu hadis, malın kıymetine değil, malın bizzat kendisine itibar
edildiğini ifade eder. Yine zekatın vücubu konusunda bizzat aynına
nassın taalluk ettiği mallar zekatın kendisine vacib olduğu mallardır.

¹ Ebu Davud, K. Zekat, 1342

² Nesei, K. Zekat, 2413

³ Ebu Davud, K. Zekat, 1364

Hakkında herhangi bir nassın varid olmadığı malları başkasına kıyaslamanın hiç bir şeklide yeri yoktur.

Binaenaleyh zekat ancak hakkında nassın varid olduğu ve beyan ettiği mallarda vacib olur. Bunun dışındaki mallara kesinlikle vacib olmaz. Fakat Rasul (ﷺ)'in kendilerine zekat düşmeyecek malları istisna ederek bir hadisinde bu malları "köle ve at" diye belirtmişlerdir. Bunun dışındaki mallara zekat vacib olur. Yani, istisna yapılmayan mallara zekat vacip olur iddiası batıl bir iddiadır. Çünkü Rasul (ﷺ) zekat düşen muayyen malları istisna yapmamıştır. Yani O, her malda zekat vaciptir, ancak at ve köle müstesna dememiştir. Ancak zekat ile ilgili emir mücmel olarak gelmiştir. Bir takım nasslar gelerek bu mücmeli tam bir şekilde beyan etmiştir. Mutlak olarak müstesna bir mesele yoktur. Köle ve at meselesine gelince; Rasul (ﷺ) onları istisna kılmamıştır. Ancak O, bunlara zekatın vacib olmadığını haber vermiştir. Buhari'nin Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği habere göre Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

"Müslümanın atına ve kölesine zekat vacib değildir."¹

Başka bir rivayette Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Müslümanın üzerine kölesinden ve atından dolayı zekat farz değildir."²

Ali'den rivayet edilen bir hadise göre de Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Ben at ve kölenin zekatından sizi affettim, o halde zekatlarınızı getirin."³

Bu, bir istisna değildir. Bu, ancak bir ihbardır. Bu ihbar hiç bir malı zekattan müstesna kılmaz. Bunun gibi yine eşeğe de zekatın farz olmadığını ifade eden bir nass varid olmuştur. Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber (ﷺ)'e eşeğe ait zekatın olup olmadığını sordular. Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Bu konuda bana herhangi bir şey gelmedi; ancak, bana şu ayet gelmiştir:"⁴

¹ Buhari, K. Zekat, 1370

² Buhari, K. Zekat, 1371

³ Ahmed b. Hanbel, Müs. Aşeretü'l-Mübeşşirin bi'l-Cennet, 673

⁴ Ahmed b. Hanbel, Baki Müs. Mükessirin, 9110

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ "Kim zerre miktarı hayır işlerse onun karşılığını görecek, kim zerre miktarı şer işlerse onun karşılığını görecektir."¹

Ebu Hureyre'nin hadisinde belirtildiği gibi attan da sormuşlardır. Rasul (ﷺ), yine ata da zekatın düşmeyeceğini haber vermişlerdir. Bu, bir istisna değil, sorulan bir suallin cevabıdır. Bunun için köle, at ve eşeğin istisna edildiği söylenemez. Rasul (ﷺ), onlara zekat yoktur diyerek köleyi, atı ve eşeği istisna edip diğer malların hepsine zekatı farz kılmıştır iddiası bütünüyle şer'î nasslara muhalif olur. Bu konuda herhangi bir istisna vaki olmuş değildir. Çünkü, istisna ya hükme karşı umumi bir nassla olur veya aynı zamanda nassın bizzat kendisinde olur. Yani cümlelerin bizzat kendisinde vaki olur, Yani, bizzat cümle istisna edatlarından herhangi bir tanesiyle istisna edilmiş olarak vaki olur, Mesela "Kavim geldi Mehmet müstesna" veya, "zekat her şeye farzdır ancak at ve köle müstesna" şeklinde gelebilir. Yahut şurada umumi bir nass bulunur, bu umumi olan nassı tahsis edecek başka bir nass gelir. Böylece, o umumi olan nass, gelen bu nass vasıtasıyla tahsis edilmiş olur ki, bu da ondan istisna edilmiş olur. Böyle bir şey at, köle ve eşeğin nasslarında mevcut değildir. Çünkü zekat ile ilgili nass **mücmeldir**. Sünnet gelerek onu **beyan** etmiştir. Sonra at ve köle hadisi **umumi** bir cümle içinde gelmiş değil ki onları istisna edatlarından biri ile istisna kılsın. Adı geçen hadis münferid bir cümle olarak gelmiş olduğu için istisna değil, **haber vermekten** ibaret bir cümledir.

Ticari malların zekatına gelince: Ticari malların zekatını vermenin vucubiyetine hadis ve sahabenin icmaı delidir. Ebu Davud'un kendi isnadiyle Semure b. Cündüb'den rivayet ettiği bir hadis şöyledir: "Peygamber (ﷺ) bize alınıp satılan mallardan zekat almamızı emrederdi."

Ebu Amr b. Hammas'ın kendi babasından rivayet ettiği bir hadiste ise: "Ömer emretti ve şöyle dedi; malının zekatını ver. Ben, ya Ömer, benim büyük mağraba ve deriden başka herhangi bir malın yoktur, dedim, Ömer: Onu hesap et sonra zekatını ver. Dedi." Bu ve buna benzer olaylar meşhurdur. Buna, hiçbir kimse karşı çıkmadığı için bu, bir icmaa haline gelmiştir. Gerek tas (mağraba) gerekse derinin bizzat aynısına zekat vacib olmaz. Bu maddeler ancak ticaret

¹ Zilzal: 7

sahasında ticaret için bulundurulursa, zekat vacib olur. Semura b. Cundüb'un rivayetine göre: *"Alış-veriş için kabul ettiğimiz mallardan zekatını vermemizi Rasul (ﷺ) bize emrederdi."*

Üçüncü hususa gelince:

Bu; zekatın, her malın sahibinden alınmasıdır. Kadın olsun, erkek olsun, akıllı veya deli, çocuk veya baliğ Müslüman olan herkesten zekat alınır. Kadın ve erkekten zekat alınacağı hususu; nassın umumi olduğundan anlaşılmaktadır. Çünkü zekat, mala taalluk eden bir haktır. Mal olmak keyfiyetinden hareketle, malda tek vacib olan hak; zekattır. Bunun için Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

*"Malda zekattan başka hak yoktur."*¹

*"Malının zekatını verdiği zaman, üzerindeki görevi yerine getirmiş olursun."*²

Bu hadisler mal olması yönünden, malikinin/ sahibinin mükellef veya gayri mükellef olmasına bakılmadan zekatın farziyeti ancak mala taalluk ettiğine delalet eder.

Allah (ﷻ) mal sahibi olan Müslümana zengin olmasından dolayı, bir çok hukuku farz kılmıştır. Zengine; malı ile, cihadı, aç olanları doyurmayı ve başka harcamaları farz kılmıştır. Fakat, Müslümanın elinde olan mala zekattan başka farz kılmamıştır. Malda sadece zekat hukukunun cari olduğu, onda başka bir hakkın olmadığı hususu, mal sahibinin mükellef veya gayri mükellef olmasına bakılmadan bu farziyetin sadece mala bağlı bulunduğu delalet eder. Aynı zamanda bu, sahibi mükellef de olmasa (çocuk veya deli bile olsa) malından zekatın alınacağına da delidir. Yine Allah (ﷻ) mal sahibi olması vasfında bulunan Müslümana, mala taalluk eden bir takım hukuku farz kılarken, mükellef olsun veya olmasın başka bir takım hakları da farz kılmıştır. Mesela; akraba ve eşlere nafaka, cinayet diyetleri ve telef edilen malların kıymetini tazmin etme gibi farziyetler de mala taalluk ettikleri için zekat gibi çocuk veya deliye düşer. Bundan başka Rasul (ﷺ)'den rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur:

*"Bir yetime vasi olan kimse, o yetimin malını, zekata vere vere bitirmemek için onun malı ile ticaret yapsın."*¹

¹ İbni Mace, K. Zekat, 1779

² Tirmizi, K. Zekat, 561

Buna, teklifin olmaması yönü ile deli de kıyas yapılabilir. Mükellef olmayan çocuğa zekat vacib olduğu gibi deliye de vacib olur.

Dördüncü hususa gelince:

Bu; Beytülmal'a ait olmak üzere, özel bir fona konacak mallardır. Zira, sahibi belli olmamış, Müslümanların elde ettikleri her mal, Beytülmalın haklarındandır. Yine, Müslümanların maslahat ve menfaatlarında harcanması vacib olan, her hak, Beytülmal'a ait bir haktır. Zekat her ne kadar Müslümanların sahip oldukları haklardan ise de, zekatın kimlerin hakkı olabileceği Şari'in nassı ile belirlenmiştir. Şeriat, zekatın sarf edileceği yerleri belirtirken, onu almaya hak kazananı da belirlemiş oluyor. Zekatın sarf edileceği yerleri sadece SEKİZ SINIF'a tahsis edilmiştir. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنَّ السَّبِيلَ **"Sadakalar; ancak fakirler, miskinler, zekat toplamaya memur kılınmış kimseler, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler, köleler, borçlular, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolda kalanlara verilir."**²

Zekat, bu sınıflara tahsis edildiği müddetçe Beytülmal hukukundan değildir. Çünkü, zekat, sarf yerleri böylece belirtilmiş bulunan ve o yerlerden başka yerlere harcanması caiz olmayan bir maldır. Beytülmal ise, onu sadece koruyan bir yer olup, Beytülmalın haklarından değildir. Beytülmal, ancak, zekatı koruma yeri olduğu için, zekat Halifeye verilir. Zekatı Halife toplar.

Enes'ten rivayet edildiğine göre; bir adam gelip Rasul (ﷺ)'e: Ya Rasulullah, ben, zekatı gönderdiğin elçiye (zekat toplama memuruna) verdiğim zaman, Allah ve Rasulü'ne karşı olan görevimi yapmış olur muyum? deyince Allah Rasulü (ﷺ) şöyle dedi.

"Evet onu gönderdiğim elçiye verdiğin zaman Allah ve Rasulü'ne karşı görevini yapmış olursun; bunun eciri sana aittir, günahı ise onu değiştirenlere aittir."³

¹ Tirmizi, K. Zekat, 580

² Tevbe: 60

³ Ahmed b. Hanbel, Baki Mûs. Mükessirin, 11945

Beşir bin El- Hassasiye'den rivayete göre: *"Biz; ya Rasulullah, sadaka toplayanlardan bir grup kimse malımıza haksızca tecavüz etmek istiyorlar, onların bize tecavüz ettiği kadar mallarımızı gizleyebilir miyiz dedik? Rasul (ﷺ); **Hayır** dedi."*

İşte bu hadis zekatın Halifeye verileceğine delil olabileceği gibi, zekatı toplamak için amil ve valiler de gönderen Halifedir. Sonra zekatın o sekiz sınıftan muayyen yerlere verilmesi hususu Halifenin rey ve içtihadına bağlıdır.

Bunun için zekatın toplanıp korunduğu yer Beytülmaldır. Fakat, Beytülmal onu sadece korur. Çünkü; zekat ancak belirtilen yerlere sarf edildiği için özel fonlarda muhafaza edilir. Zekat her ne kadar Beytülmalın gelirleri arasında bulunsun da Halifeye verilir. Verilmesinde gecikme olduğu takdirde geciktirenlere ceza verilen Beytülmal gelirlerinden olsa da mutlak olarak harcanması, Halife'nin rey ve içtihadına bağlı değildir; Halifenin rey ve içtihadı, ayette geçen sınıfların içerisinde cereyan eder. Başka yerlere sarfı mümkün değildir.

Beşinci hususa gelince:

Zekatın sarf edileceği kimseleri belirleyip sarfına ancak bunlara tahsis yapıldığını şu ayet bildirdi:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ **"Sadakalar; ancak fakirler, miskinler, zekat toplamaya memur kılınmış kimseler, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler, köleler, borçlular, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolda kalanlara verilir."**¹

Cenabı Hakkın bu emrine uygun olarak, zekata; sıfat ve sayıları belirtilmiş özel şahıslardan başkasına verilmeyeceği hususu ortaya çıkmış olur. Başkasına verilmeyeceği hususu ayetin başında bulunan **"İnnema"** tabiri ile bildirilir ki bu hasr edatıdır. Bundan dolayı zekatın ayette geçen sınıflardan başkasına verilmesi helal olmaz. Onun için Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

"Sadaka/zekat zengine verilmesi helal olmadığı gibi, iş yapabilecek/ kazanabilecek güçlü/kimselere de verilmesi helal olmaz."²

¹ Tevbe: 60

² Tirmizi, K. Zekat, 589

ولا حظَّ فيها لغني ولا لقوي مكتسب "Zekat almada ne zengin ne de kazanabilen kuvvêtinin herhangi bir nasibi yoktur."¹

Ziyad b. Haris el-Haris es-Sadai diyor ki: "Ben, Rasul (ﷺ)e gelerek ona biat ettim. Bu sırada bir adam gelerek; ya Rasulullah bana zekat ver dedi. Rasul (ﷺ) ona şöyle dedi:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرِهِ فِي الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ فَجَزَّأَهَا ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءَ "Cenâbı Allah hükmetmediği bir hususta hiç bir Nebinin ne de başkasının verdiği hükme razı olmaz Allah, zekatın; kendilerine verileceği kişileri sekiz sınıfa ayırmıştır, eğer sen onlardan birisi isen, sana zekat vereyim."²

Bu hadis, zekatın kesin olarak bu sekiz sınıftan başka kimselere verilmeyeceğine dair bir delil teşkil etmektedir.

MADDE - 140: "Cizye zimmilerden, verebilecek balığ erkeklerden alınır kadın ve çocuklardan alınmaz."

Bunun, delili Kitap ve Sünnet'tir. Kitap ile ilgili delil Allah (ﷻ); in şu kavli şerifidir:

حَتَّى يَغُطُّوا الْجَزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ "Ta ki onlara aşağılanmış olarak imkanları nispetinde cizye verinceye kadar."³

Sünnetle ilgili delil: "Rasul (ﷺ) Hecer Mecusilerini İslâm'a davet için mektup yazdı. Mektupta onlardan kim Müslüman olursa onlardan bu, kabul edileceği, eğer Müslüman olmazlarsa onların kestikleri yenmez ve hiç bir Müslüman kadın onlarla nikahlanmaz kayıtları ile birlikte onlara cizye vergisi konulacağı bildirildi."

Cizye, ancak verebilecek gücü olanlardan alınır. Çünkü, Cenabı Allah (عبد) "peşin olarak" yani, **gücü olacaklardan** tabiriyle ifade etmektedir.

Kadınlardan ve çocuklardan değil, yalnız erkeklerden alınır. Çünkü; Rasul (ﷺ)'in Muaz'a söylediği hadisin bir bölümünde, şöyle dedi: "**Her buluga ermiş olandan bir dinar al.**" diyerek **buluga ermiş** olanlardan cizyenin alınabileceğine işaret etmişlerdir. Yine, Ömer'in ordu kumandanlarına yazdığı emirlerinde: "Onlara cizye

¹ Nesei, K. Zekat, 2551

² Ebu Davud, K. Zekat, 1389

³ Tevbe: 29

vergisini zorunlu kılın Ancak, bu vergiyi kadın ve çocuklara zorunlu kılmayın Yine cizyeyi ancak ustura görmüş ergin kimselerden alınız" demiştir. Hiç bir kimsenin bu uygulamaya karşı çıktığı bilinmediği için bu, bir icmaa olmuştur. Çocuğa kıyas edilerek deliden de cizye alınmaz. Rasul (ﷺ)'in hadisinde yer alan (كل حرم) **"her buluğa ermiş"** tabiri **buluğa ermemiş** olanlardan cizye alınmayacağına delil teşkil eder. **"Halim"** tabirinden çıkan mefhuma göre de cizye **kadından** alınmaz.

MADDE - 141: "Haraç arazisinden taşıyabileceği kadar alınır. Öşri araziden ise bilfiil elde edilen mahsulün zekatı alınır."

Bununla ilgili delil, Zühri'den rivayet edilen şu hadisi şeriftir: *"Rasul (ﷺ), Bahreyn halkından Müslüman olan bir kimse hakkında, onun mal ve kanını koruduğunu, ancak arazisinin ise bütün Müslümanlara ait bir ganimet yeri olduğuna dair hüküm verdi."* Çünkü Bahreyn halkı henüz hapsi Müslüman olmadığı için, o yer, ganimet arazisi olarak bırakıldı. Bu hadis, fethedilen beldelerdeki arazinin ganimet mallarından olduğuna delalet eder. Ancak, Ömer (رضي الله عنه) hilafete geçince, fethedilen yerlerin arazisinin idaresini Beytülmal ve ondan yararlanmayı da orada bulunan ve yaşayan halka vererek, halkın yerden yararlanmalarının karşılığı olarak onlardan yerin/arazinin taşıyabileceği miktar kadar haraç almaya karar verdi. Alınacak haraç miktarı belirtilmiş değildir. Nitekim Irak'ın bazı yörelerinde her **cerib'e** bir **kafiz** veya bir **dirhem** haraç vergisi konmuştu. **Cerib**: muayyen bir yere ait muayyen bir alan ölçüsüdür. Başka beldelerde ise, bu miktardan başka bir miktar tayin edildiği vakidir. Nitekim Şam yörelerinde, bundan başka miktarlar uygulanmıştır. Anlaşıyor ki, Halife Ömer, her yerinden taşıyabileceği bir miktarı haraç olarak almıştır. Bu, arazinin verimine göre değişen bir kıstas olup, haraci araziye aittir.

Öşri arazi ise; üzerinde halkının Müslüman olduğu yerler ile Arap Yarımadasıdır. Böylesi yerden çıkan mahsulden zekat alınır. Bu yerden alınacak zekat ise, eğer oranın arazisi yağmur suyu ile sulanıyorsa onda bir, eğer aletle sulanıyorsa yirmide bir tahsil edilir.

MADDE - 142: “Beytülmal’ın bir takım harcamalarını karşılamak için şeriatın alınmasını caiz gördüğü vergi Müslümanlardan alınır. Ancak, bu verginin alınabilmesinin şartı; örfen, sahibinin ihtiyaçlarının fazla olan kısmından alınmasıdır. Yine alınan bu vergi, devletin ihtiyaçlarını giderecek yeterlilikte olmalıdır. Müslüman olmayanlardan kesin olarak, cizyeden başka herhangi bir vergi alınmaz.”

Bu madde; dört temel hususu ihtiva etmektedir:

1) Vergi alınması

2) Örf ve adetlere göre, geçimini sağladığı malın fazlasından almak kaydıyla vergi mükellefinin, ihtiyacından fazla olan malından alınması,

3) Beytülmalın ihtiyacı olanından daha fazla alınmaması,

4) Bu verginin, ancak, Müslümanlardan alınması

Yukarıda belirtilen dört husustan **birincisine gelince:**

Bilindiği gibi **vergi** kelimesi Batı'ya ait bir terimdir. Devletin, kendi tebaasının işlerini yürütmek ve idare etmek için halkına koyduğu bir vergidir. Bu duruma göre, işlerini yürütebilmesi ve onları idare edebilmesi için İslâm Devleti'nin Müslümanlara böyle bir vergi koyması caiz olur mu? Bu suale verilecek cevap:

Bilindiği gibi şeriat, Beytülmal'a ait bir çok gelirleri belirtmiş ve sınırlandırmıştır. Bu gelirleri halkın işlerini idare etmek için meşru kılmıştır. Ancak, halkın işlerini yürütebilmesi için, vergi olarak herhangi bir şey koymamıştır. Sonra, Rasul (ﷺ), halkın işlerini bu gelirlerle idare ediyordu. Rasul (ﷺ)'in halka herhangi bir vergi koyduğu sabit olmadığı gibi kesin olarak bu konuda ondan herhangi bir şey rivayet edilmemiştir. Devlete ait sınırlarda, İslâm ülkesine giren mal ve eşyadan bir takım vergilerin alındığını, öğrendiği zaman, onları bu işlerde yasaklamıştır. Akabe b. Amir'den rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ "Vergi alan kimse cennete giremez."¹

Ebu Hayr: "Ben Rûveyfî b. Sabit'ten işittim bana dedi ki: Ben, Rasul (ﷺ)'den işittim, diyordu ki;

¹ Ebu Davud, K. Harac, 2548

إِنَّ صَاحِبَ الْمَكْسِ فِي النَّارِ *"Vergi alan kimse cehennemdedir"*¹ yani aşır alan.

Aşır: dış ticarete onda bir alan kimsedir. Bu; Batının anladığı şekilde halktan vergi alınmasını nehyettiğine delalet eder. Zira Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ *"Kendi rıza ve isteği olmadan bir Müslümanın malını yemek haramdır."*²

Bu her insana ve bu arada devlete de şamildir. **Vergi almak;** rızası olmadan Müslümanın malını almak demektir ki bu, caiz değildir. Ancak Beytülmal gelirleri hem kaynak yönünden sınırlı hem de alınan miktar yönünden sınırlıdır. Bundan dolayı, bazen alınan miktarlar, halkın işlerini idare ve yürütmeğe کافی gelmeyebilir. Halbuki yerine getirilmesi gerekli bir takım işler olduğu halde, onu yapacak gelir - kaynak- da tükenmiş olabilir. İşte böyle hallerde, vergi koymak caiz olmaz mı? Bu suale vaki olan cevap şudur: Şeriatın, sadece Beytülmal üzerine vacib kıldığı şeylerden bir kısmı, sadece ve yalnız olarak Beytülmal üzerine vacib kıldığı, Müslümanlara farz kılmadığı görevler olduğu gibi; hem Beytülmal hem de Müslümanlar üzerine vacib kıldığı görevler vardır. Müslümanlara farz kılmayıp sadece devlete vacib kıldığı hususlarda o görevi yerine getirmek için, devletin Müslümanlara, herhangi bir vergi koyması helal olmaz. Böyle bir durumda, eğer Beytülmal'da bir mal var ise, o görevi yerine getirmek için bunu kullanır. Eğer mal yoksa, eline mali imkan geçinceye kadar, o işi tehir eder. Bu işi yapmak için Müslümanlara bir vergi koymaz. Çünkü Şeriat, böyle bir vergiyi Müslümanlar üzerine farz kılmamıştır. Bunun için, vergi almak, helal olmaz. Çünkü; bu durumda, vergi koymak zulüm itibar edilir ve haramdır. Aynı zamanda Allah'ın vacib kılmadığı bir hususu da vacib kılmış olur ki; aynen bir mübahı haram ve bir haramı da helal kılmak gibi bir durum meydana gelir ve bu, Şeriat'a karşı bir tecavüzdür. Bunu yapan kimse, eğer itikat ederek yapıyorsa, kafir nazariyle bakılır, itikat etmediği halde böyle bir icrayı işliyorsa, o takdirde de asi olarak telakki edilir.

Bundan dolayı, Kitap ve Sünnette Şeriat'ın Müslümanlara vacib kılmadığı bir hususta Müslümanlara bir vergi farz kılmak İslâm Devleti'ne hiç bir zaman helal olmaz. Mesela, zekat fonundan

¹ Ahmed b. Hanbel, Müs. Şamiyyin, 16387

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Basriyyin, 19774

olmamak kaydıyla Beytülmalın diğer gelirlerinden bir kısmını zekat toplayanlara ücret olarak vermek; İslâm'a kalplerini ısındırmak istenen kimseler; azat olma imkanını elde edebilmek için kölelere; borçlarını ödemek için borçlulara zekat fonunun dışında ödeme yapmak nasıl meşru değilse, mevcut bir yol olduğu halde, ikinci bir yol açmak için; veya yağmurlar bol olduğu halde, sulama barajları yapmak; ihtiyaca cevap veren bir hastane olduğu halde, ikinci bir hastane açmak gibi zaruri olmayan, sadece lüks ve güzellikten başka, bir anlamı bulunmayan sahaların hepsinde yapacağı hizmet karşısında devletin Müslümanlar üzerine yeni bir takım vergiler koyması da helal olmaz. Çünkü Şeriat, böyle zaruri olmayan bir şeyi vacib kılmamıştır. Fakihler böyle hallerde Beytülmal'ın harcamada bulunmasını, malın varlığına bağlamışlardır. Eğer devlet hazinesinde mal var ise harcar, mal yoksa harcama mükellefiyeti üzerinden kalkar.

Şeriat'ın hem Beytülmal'a hem de Müslümanlara vacib kıldığı hususa gelince:

Eğer devletin bütçesinde (Beytülmal'da) mal bulunmazsa veya bu mal kaybolup yok olursa, böyle bir durumda Şeriat'ın hem Müslümanlara hem de Beytülmal'a farz kıldığı görevleri yerine getirmeleri için, devlet, Müslümanlara bir takım vergiler koyabilir. Bu husus nass ile sabittir. Nass; böyle bir durumda, böyle bir vergiyi Müslümanlara vacib kıldığı gibi, devlet reisini de onlara veli kılmıştır. Bu malı, onlara veli olan Halife toplayacaktır. Toplanan bu malı Müslümanların menfaatına harcayacaktır. Mesela; fakir, miskin ve yolda kalanlara gerekli harcamaları yapabilecek bir mal ne Beytülmal hazinesinde, ne de zekat gelirlerinde mevcut değilse, işte bu durumda vergi koyma mekanizması meşrutiyet kazanır. Çünkü, fakirlere yedirmek bütün Müslümanlara farzdır. Nitekim, bu hususta Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir yerde ve mahalde bir kimse aç olarak sabahlarsa Allah'ın zimmeti onlardan beri olur."¹

Yani Allah (ﷻ) onları korumayacaktır. Yine ordu ve savaş gibi yerlere gerekli harcamaları yapabilmek ve savaşla ilgili hazırlıkları ikmal edebilmek için Beytülmal'da yeterli imkan mevcut değilse, arzu

¹ Ahmed b. Hanbel, Mûs. Mükessirin min es-Sahabe, 4648

edilen hazırlıkları yapabilmek için Müslümanlara vergi konulabilir. Çünkü Allahu Teâla şöyle dedi:

"Mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad ediniz."¹

"Mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad ederler."²

Rasul (ﷺ) de şöyle buyurdu:

"Müşriklere karşı mallarınızla, ellerinizle ve dillerinizle cihad edin."³

Aynı şekilde yerine getirilmemesi Müslümanlara zarara sebep olan her şeyde vergi konabilir. Mesela; hiç bir yolun bulunmadığı yerden bir yol açmak; açılması zaruri olan hastane açmak ve buna benzer harcanması zaruri olan ve lüks olmayan, Müslümanların ihtiyaç duydukları yerlere harcamak için gerekirse vergi konabilir. Yapılmadığı ve yerine getirmediği taktirde bütün Müslümanların zarar göreceği bir konuda vergi gerekli olur. Çünkü, bir zararı gidermek, bütün Müslümanlara farzdır. Nitekim Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Zarar vermek olmadığı gibi, zararla zarar yapmak da yoktur."⁴

Yine; ordu, kadı, öğretmenlerin geçim ve erzakını temin gibi hususlarda, Şeriat, bütün Müslümanlara bu hususların yerine getirilmesini farz kılmıştır. Çünkü; ilim öğretmek ve öğrenmek Müslümanlara farzdır. Kaza/yargı ve cihad da böyledir. Zira, bu konularda, sarıh ve açık nasslar vardır.

İşte Şeriat'ın hem Müslümanlara hem de devlete farz kıldığı bu gibi yerlerde devlet, bu işlerin yerine getirilebilmesi için vergiler kor. Çünkü; bu hususların Müslümanlar üzerine farz olduğuna dair nasslar açıktır. İşte bu, maddenin birinci şıkkına dair delidir.

İkinci şıkkına gelince:

Bununla ilgili deli, Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"Sadakanın en faziletli olanı muhtaç olmadan verilen sadakadır."⁵

¹ Tevbe: 41

² Nisa: 95

³ Nesei, K. Zekat, 3045

⁴ İbni Mace, K. Ahkam, 2331

⁵ Nesei, K. Zekat, 2496

Hadiste geçen (غنى) kelimesinin ifade ettiği mana; insanın, kendi, ihtiyaçlarını gidermek için, ihtiyaç duymadığı miktardır. Cabir'den rivayet edildiğine göre Rasul (ﷺ) ona hitaben şöyle dedi:

"Önce nefsenden başla, sonra da nafakası sana ait olan kimselere."

Vergi de böyledir. Vergi; nafaka ve sadaka gibidir. Nitekim Allah (ﷻ) şöyle dedi:

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ الْعَفْوَ **"Sana ne infak edeceklerini sorarlar, de ki; affetmek."**¹

Yani; harcanmasında, herhangi bir sıkıntının, meydana gelmeyeceği şey, demektir. Yani, infak edilecek şey, infak eden için bir fazlalık arz etmelidir. Bu; bir maldan dolayı, gerek zekat, gerekse nafaka olsun, Müslümana vacib olan şey onun makul ve maruf ölçülere göre, kendi ihtiyacından fazla olanıdır. Yani, ondan, kendi ihtiyacından fazlası, zekat veya nafaka olarak alınır, Vergi de böyledir. Vergi, Müslümanın ihtiyacından fazla olan mallardan alınır, Yani, adet olarak; yiyeceğinden, giyeceğinden, meskeninden, hizmetçisinden, evlenmesinden, ihtiyacını gidermek için bindiği arabasından ve daha buna benzer, temel ihtiyaçlarından arta kalan ve fazla olandan alınır. Çünkü bu, **"Muhtaç olmadan verilen sadakadır"** hadisinin manasıdır.

Üçüncü şıkka gelince:

Bununla ilgili delil; farz olmayan bir şeyi almanın Şeriat'ın haram kılmış olmasıdır. İhtiyaca kafi gelmeyen miktar Müslüman üzerine vacip olmaz. Onu almak haram olur. Bunu için Beytülmal lazım miktar Beytülmal için tahsis edilir. Bundan fazlası alınmaz. Ali (ﷺ) Beytülmalda bir şey bırakmamasını Ömer'e önermiş ve ona şöyle demiştir: **"Her sene sana gelen malları taksim et ve ondan hiçbir şeyi yanında tutma."** Rivayet edildiğine göre, Ömer Beytülmaldaki bütün malları harcardı. Hatta hiçbir şey kalmaması için süpürtürdü, Bu, vergilerin dışındaki gelirlerde Halifelerin yaptıkları idi, Vergilerden elde edilen gelirler, hiç bir zaman Beytülmal merkezinde durdurulmayarak, geldiği gibi, zaruretine binaen, ehemmiyetli görülen yerlere hemen harcanırdı. Zaruri olan yerlere hemen harcanacağı için, geride hiç bir şey kalmazdı ki Beytülmalda bırakılsın.

¹ Bakara: 219

Maddenin dördüncü şıkkına gelince:

Bunun delili; Şeriatın, bütün Müslümanlara cihadı farz kılıp, gayri müslimlere farz kılmamasıdır. Şeriat, cihadı bütün Müslümanlara farz kıldığı halde gayrimüslimlere farz kılmamıştır. Aynı zamanda, Şeriat; Müslümanlara ancak kaza/yargı ve dini eğitimi farz kılmıştır. Bu hususları, Müslüman olmayanlara farz kılmamıştır. Yine vaki olacak zararların izalesini Müslümanlara farz kıldığı halde Müslüman olmayanlara farz kılmamıştır. Allah'ın farz kılmadığı bir verginin Müslüman olmayanlardan alınması zulüm olduğu gibi, Allah'ın emretmediği bir şey de emredilmiş olur. Şeriat, Müslüman olmayanların üzerine cizyeden başka bir şey emretmemiştir. Bundan dolayı, onlardan, bundan başka bir şey tahsil edilmez.

İşte bunların hepsi, dört şıkkıyla beraber, ilgili maddenin delilleridir.

MADDE - 143: “Şeriatın yerine getirilmesi ve yapılmasını, ümmete farz kıldığı, her hususun, yerine getirilmesi ve yapılmasını sağlayacak mal, Beytülmal’da (Devlet Hazinesinde) mevcut değilse bunun farziyeti ümmete intikal eder. Böyle bir durumda, vergi koyma yolu ile onu tahsil etmek, devletin görevi olur. Yerine getirilmesi şer'an vacip olmayan herhangi bir husus için devletin vergi koyması caiz olmaz. Bundan dolayı, devletin, mahkemeler ve daireler için harç ve benzeri şeyler koyması caiz değildir.”

Bunun delili bundan önce geçen 142. maddenin ilk şıkkıyla ilgili delilin aynısıdır. Adı geçen delil ise; Şeriat'ın umumi gelirleri sınırlandırmış ve Rasul (ﷺ)'in bir takım vergileri koymamış olması ve gümrük vergisinden Müslümanları nehyetmiş bulunmasıdır. Peygamberin, gümrük vergisinden nehyi, aynı zamanda bütün vergilere şamil olur. Yine Şeriat'ın Beytülmal'a farz kılıp ümmete farz kılmadığı bir işin icrasına ait vucubiyet, hiç bir zaman, ümmete intikal etmez. Böyle bir durumda, eğer o görevin yapılması için gerekli para ve mal Beytülmalda yoksa, mal bulununcaya ve elde edilinceye kadar, o iş bekletilir. Bunun için ümmete herhangi bir vergi konmaz.

Şeriat'ın üzerine farz kılmadığı bir vergi, direkt olarak ümmete farz kılınmayacağı gibi, dolaylı olarak da herhangi bir vergi konmaz.

Bundan dolayı, ümmetten, mahkeme harcı ve masrafları, gelir vergisi, resim harcı gibi vergiler alınmaz. Fakat posta pulları, dolaylı bir vergi niteliğinde değildir. Bu mektup nakil ücreti olduğu için caizdir. Şeriat'ın, Müslümanlara ödemelerini vacib kılmadığı her dolaylı verginin ümmetten tahsili sahih değildir. Bu, direkt olarak konan vergilerin durumu ile aynıdır. Böyle bir vergiyi ümmetten tahsil etmek caiz olmaz.

MADDE - 144: “Devlet bütçesinde, şer’î hükümlerin belirlediği ve tespit ettiği daimi fasıllar vardır, Fakat, gerek bütçe fasılları gerekse bu fasıllardan her birinin, kapsadığı meblağlar ve her fasıldaki meblağların tahsis edildiği işlerin hepsi, Devlet Reisi'nin rey ve içtihadına bırakılmıştır.”

“Bütçe” ve “bütçe denklığı” lafızları Batı kaynaklı terimlerdir. Bunların ifade ettiği anlam ise; kaynakları belirtilen ve bu kaynaklardan elde edilecek meblağ ve miktarının fasıl ve fonları ile beyan edilerek devletin aldığı vergileri beyan etmektir. Bunun yanında, ayrıca, devletin elde ettiği ve edeceği vergilerle, yapacağı masrafları da beyan eder ki, bu da; devlet harcamalarının yapılacağı yerler ile bu yerlerin teferruatıdır. Aynı zamanda, her fasılda (fonda) adı geçen yerlere harcanacak meblağın miktarını belirtmek gibi işlemler bütçeyi ilgilendirir. Bu tarifi Müslümanlar yapmış değildir. Onlar, bu görevi yapan merkezi **Hazine** diye tarif ederler. Devletin bütün gelirleri orada birikir ve oradan harcamalar yapılır. Ancak; Beytülmal gelirleriyle ve Beytülmalдан yapılan harcamalar gibi uygulamaların her ikisi de mevcut olduğundan dolayı, **Beytülmal**, aynen **bütçe** gibi bir kavrama sahip oluyor. Bu husus, her ne kadar bütçe ismiyle anılmıyor ise de, gerek devlete ait gelirleri bünyesinde toplaması, gerekse devlet eliyle yapılacak harcamaların oradan yapılması, Beytülmal tabiri ile bütçe tabiri aynı anlama gelmektedir. Bundan dolayı, bu lafzı ıstılahı manasını ile alıp kullanmada her hangi bir mani yoktur. Bu anlamı ile bütçe; gelir kaynaklarını bütünü ile bu gelirlerin harcandığı yerler demektir.

Binaenaleyh devletin bir bütçesi ve bu bütçenin denk tutulması için bir de Beytülmal denilen ve bütçeyi adeta finanse eden bir

müessesesi vardır. Zaten, Beytülmalın yaptığı görevleri ve fonksiyonunu İslâm fakihleri tarif ederek şöyle demişlerdir:

O, Müslümanların vermek mecburiyetinde oldukları malın girdiği ve çıktığı yere mahsus bir isimdir. Bu, bir yer ismi değil, belki toplamasını, sarf ve harcamasını Allah (ﷻ)'ın Halife'ye emrettiği ve Halife'nin de bu görevi yüklendiği yetki anlamındadır. Bütçeyi hazırlamak, çeşitli kısımlarına ayırmak, konulacak meblağı belirlemek gibi hususların hepsini, şer'î hükümler tespit etmiş ve belirlemiştir.

Bütçeye ait harac ve ganimet gibi gelirleri de, yine, şer'î hükümler tespit etmiştir. Bütçenin harcama ile ilgili kısmı da, yine şer'î hükümler tespit etmiştir.

Gelirlerin nasıl harcanacağını, harcanması lazım olan yerler ile, malın varlığını ve ancak belirli yerlere harcamanın yapılabileceğini, yine şer'î hükümler tespit edip belirlemiştir. Şer'î hükümler hem gelirlerin, hem de giderlerin, nasıl yapılacağını ve ne şekilde toplanıp harcanacağını bildirmiştir.

İşte, şer'î hükümlerin tayin ve tespit ettiği bölüm, bütçenin değişmeyen daimi bölümlerini meydana getirir. Çünkü, bu kısmı, şer'î hükümler tespit etmiştir. Şer'î hüküm ise, hiçbir zaman değişmeyecektir.

Bütçenin fasıllarına gelince; Bunlar bütçenin fasıllarından ayrılmış kısımlardır. Yağmur suyu ile sulanan yerler ile sulama yolu ile sulanan arazilerin haracı, esas bütçe fasıllarından ayrılmış bölümler olduğu ve ferî konular olduğu için, bu hususa ait ölçüleri Halife koyar. Çünkü, bu gibi şeyler, iş idaresi ile ilgili olduğu için Halife'nin rey ve içtihadına terk edilmişlerdir. Bu fasıllara konacak meblağlar da yine Halifenin rey ve içtihadına göre konacaktır. Mesela; cizye miktarı ve benzeri şeyler, Halife'nin rey ve içtihadına bırakılmışlardır. Şer'î deliller de ancak, Beytülmal'ın gelir ve giderlerine ait delillerdir, Şeriat'ın belirtmediği hususlarda, Halife'nin Beytülmaldaki tasarrufu, sadece Halifenin rey ve içtihadına bırakılmış hususlardır.

İşte bu üç delil, hem gelirlerin, hem de giderlerin delilleridir. İdari işlerle ilgili delil de yine bu maddenin delillerindendir. Madem ki reyi ve içtihadı ile halifenin, bütçenin fasıllarını ve her fasla konulacak gelirleri, gider bölümlerini ve her bölüme harcanacak miktarları belirleme yetkisi vardır, öyleyse bölümleri ile tespit edilmiş bir şekilde devletin yıllık bütçesini yapıp her bölüme ait harcamaların

ve gelirlerin belirlenmesinde herhangi bir engel yoktur. Yasak olan husus, bütçenin gelir ve giderlerinin değil bütçe bölümlerinin senelik olarak düzenlenmesidir. Çünkü onlar şeriat tarafından belirlenmiş bütçenin daimi ve değişmez bölümleridir.

MADDE - 145: “Beytülmal’ın daimi gelirleri; fey’in tamamı, cizye, harac, madenlerden alınan beşte bir gelir ve zekattır. Devletin ihtiyacı olsun veya olmasın, bu mallar daimi olarak alınır.”

Bu maddenin delilleri devlet gelirleri ile ilgili delillerdir.

Feyle (Ganimetle) ilgili delil Allahu Teâla’nın şu sözüdür:

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ **"Allah'ın fethedilen memleketler halkının mallarından Rasulü'ne verdikleri; Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir."**¹

حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ **"Ta ki, onlar güçleri kadar ve horlanmış olarak cizye verinceye kadar."**²

Haracın delili ise Rasulullah (ﷺ)'in şu hadisidir:

"Bir Müslümanın arazisinde, hem harac, hem de öşür birleşmez."

Haracı arazi ile ilgili olarak Ebu Ubeyde şöyle demektedir: *"Biz, fethedilen arazilerle ilgili olarak Peygambere (ﷺ)'den ve ondan sonra gelen halifelerden gelen haberleri incelediğimiz zaman üç hükümle karşılaşmaktayız:*

1- Halkının kendiliğinden Müslümanlığı kabul ettiği araziler. Bu arazi öşri arazidir, bu araziden öşürden başka bir şey alınmaz,

2- Belli bir vergi vermek suretiyle, barış ve sulh yolu ile fethedilen yerler. Burada yaşayanlar neye göre sulh yapmışlarsa onu vermek durumundadırlar; daha fazla verme mecburiyetleri yoktur.

3- Zor kullanarak, zorla fethedilen yerler. İşte Müslümanların ihtilaf ettiği arazi çeşidi budur. Bir kısım fukahanın görüşüne göre, o yer; ganimet arazisidir. Oradan elde edilen gelirin beşte biri alınır ve

¹ Haşr: 7

² Tevbe: 29

taksim edilir; beşte dördü orayı fetheden kimseler arasında bölüştürülür. Geri kalan beşte bir ise; Allah (ﷻ)'ın Kur'an'da beyan ettiği kimselere verilir. Bir kısım fukaha da, böylesi bir arazinin, idare ve bakımı, imama (devlet reisine) havale edilir; Halife dilerse, onu ganimet arazisi gibi beşe böler ve taksim eder Peygamber (ﷺ)'in Hayber arazisini yaptığı gibi; dilerse, onu ganimet kabul ederek beşe bölmez ve taksim etmez, fakat onu Ömer'in Irak arazisinde yaptığı gibi, bütün Müslümanlara vakfeder. İşte fethedilen arazilerin ahkâmı, bundan ibarettir." Ebu Ubeyde'nin sözü burada sona eriyor.

Madenden alınacak beşte bire ait delil ise: Peygamber (ﷺ)'in şu sözüdür.

*"Madende beşte bir vergi vardır."*¹

Zekatın delillerine gelince: Bunun delilleri çoktur. Nitekim Allah'ın (ﷻ), **"Zekatı veriniz"** emri ile Peygamber (ﷺ)'in Muaz b. Cebel'e söylediği şu sözüdür:

"Fَاعْلَمُوهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تَتَوَخَّذُ مِنْ أَغْيَانِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ"
"Zenginlerinden alınıp fakirlere verilmek üzere onlara Allah (ﷻ)'ın mallarında zekatı farz kıldığını bildir."²

Bu delillerin hepsi farzı ifade ediyor. Bu malları vermek fazdır. Bunun için ister devletin hazinesi ister muhtaç olsun ister olmasın bu, daima ilgili kimselerden alınır. Çünkü Allah (ﷻ), almayı ve vermeyi farz kılmıştır. Farz ise, yerine getirilmesi lazım olan bir vazifedir.

MADDE - 146: "Devletin harcamalarına Beytülmal'ın daimi gelirleri kafi gelmezse devlet Müslümanlardan vergi tahsili yoluna gider. Böyle bir vergi tahsili yaparken, aşağıdaki sebepleri göz önünde bulundurur:

- 1- Farz olan cihadı yapabilmek. Fakir, miskin ve yolda kalmışların nafakalarını temin gibi Beytülmal'ın üzerine farz olan harcamaları karşılamak;
- 2- Memurların maaşlarını, ordu ihtiyacını (maaş, erzak, silah, mühimmat) ve yöneticilerin ödeneklerini karşılamak.
- 3- Zaruri olarak karşılanması Beytülmal'a ait olan; açlık, tufan ve zelzele gibi beklenmedik bir takım felaketlerin baş göstermesinde

¹ Buhari, K. Zekat, 1303

² Buhari, K. Zekat, 1308

gerekli harcamaları yapabilmek için devlet Müslümanlardan tahsil edilmek şartıyla bir takım vergiler koyabilir.

4- Karşılıksız olarak yollar yapmak, sular çıkarmak, camiler, okullar, hastahaneler yapmak gibi ikinci derecedeki maslahatları gerçekleştirmek.”

Şeriat; devlet reisinin, kendi başına fevkalade bir durum olmadan, Müslümanlara vergi koymasını yasaklamıştır. Bu hususta Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

*"Meks (vergi) sahibi cennete girmez."*¹ لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ

Hadiste geçen (مكس) kelemsi, gümrük kapılarında tüccarlardan alınan vergidir. Ancak bu, Rasul (ﷺ)'in;

*"Hoşnutluğu ve rızası olmadan hiç bir Müslümanın malı helal olmaz."*² لا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسٍ hadisinden hareketle, yukarıdaki hadiste geçen vergi kelimesi bütün vergilere şamil olduğu gibi, Halifeye ve bu işi yapacak her Müslümana şamil olur. Şeriat, vergi almayı yasakladığına göre, bu yasak; hem Halifeye, hem de diğer Müslümanların vergi koymalarına şamildir.

Ancak, Allah (ﷻ)'ın mal almasını Müslümanlara farz kıldığı hususlar müstesnadır. Böyle hallerde Halife, Müslümanlara yeni bir vergi koyabildiği gibi bu vergiyi onlardan kuvvet kullanarak da alabilir. Bu hallerde alınan vergi, devlet reisinin emirine binaen değil, Allah'ın emrine binaen alınmış olup, Halife ise, burada ancak, Allah'ın emrini yerine getiren bir fonksiyon icra etmektedir. Şeriat, Allah'ın emrettiği bir vergiyi alma yetkisini Halifeye verdiği gibi, Müslümanların da Allah'ın bu emrine ittiba ederek, bu vergiyi Halifeye vermelerini emretmektedir.

Binaenaleyh, Şeriat'ın hem Beytülmal hem de Müslümanlara vacib kıldığı bir hususa Beytülmalдан gerekli harcamalar yapılır. Şayet, oraya harcanan meblağ, Beytülmalda bulunmazsa veya Beytülmaldaki meblağ tükenirse, yahut mevcut meblağ harcanacak yerlere kafi gelmezse, Şeriat ahkâmının Müslümanlara farz kıldığı şekilde Halifenin Müslümanlara vergi koyması vacib olur.

¹ Daremi, K. Zekat, 1606

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Basriyyin, 19774

Bu maddede zikredilen Allah (ﷻ)'ın Müslümanlar üzerine vacib kıldığı hususların tafsilatına gelince:

Birinci fıkranın delili:

Allah (ﷻ); fakirlere, miskinlere ve yolda kalanlara ve cihad farzının yerine getirilmesi için infakı, Halife'nin üzerine farz kıldığı gibi, bütün Müslümanlara da farz kılmıştır. Nitekim Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Komşusunun aç olduğunu bildiği halde geceleyen, bana iman etmiş değildir."

İşte gerek zekat ayeti, gerekse içlerinde fakir, miskin, yolda kalmış ve dilenenlerin zikredildiği bu deliller ile, وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ **"Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin."**¹ gibi cihada ait deliller bu fıkranın mesnedini teşkil ederler.

İkinci fıkranın delili:

Allah (ﷻ); devlet memurlarının maaşlarını, orduya ait ihtiyacı ve ordu mensuplarının ücretlerini, onlara yapılan ücret akti gereğince onların ücretlerinin ödenmesini Halifenin üzerine farz kılmıştır. Yine Halifenin ve diğer hakimlerin ödeneklerini de Ebu Bekir'in kendi ticaretini bırakarak Halifelik görevini üslendiği için sahabe tarafından kendisine Beytûlmaldan muayyen bir bedel tahsis etmeleri deliline binaen Beytûlmala farz kılmıştır. Bunun gibi Allah (ﷻ); İlim öğretmenliğini, Kaza/yargıyı ve mal ile cihadı Müslümanlar üzerine farz kıldığı gibi, başlarına bir Halifenin ikamesini de, bir emri farz kıldığı gibi farz kılmıştır.

Ordu ile ilgili ihtiyacı temin farziyetine gelince; buna Rasul (ﷺ)'in şu sözü delildir:

"Gazaya giden için mükafat olduğu gibi, kendi namına gazaya gönderen için de mükafat vardır."²

Devlet memurlarının maaşlarına gelince; bunlar, öğretmen ve hakimler gibi, diğer devlet memurlarıdır. Allah (ﷻ), Müslümanlara bu görevlerin yapılması için, böylelerinin ikamesini farz kıldığından dolayı, bu görevi yapanların ücretlerini ödeme görevini de Müslümanlara farz kılmıştır. Bu, hem iltizama/bağlayıcılığa delâlet etmesi bakımından, hem de **vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı**

¹ Tevbe: 41

² Ebu Davud, K. Cihad, 2164

şey de vacibtir şer'î kaidesine göre Müslümanlara farzdır. Zira, öğretmen ve hakimlerin tayini, onlara verilecek bir ücret mukabili mümkün olur. Diğer devlet görevlilerine gelince; onların yaptığı iş, hem Müslümanlara hem de Beytülmalâ Allah (ﷻ)'ın farz kıldığı bir iş ise, mesela; cami imamlığı, savaş idaresinde çalışan görevliler ve bunlar gibi kimseler için; vergiler konup maaşları ödenebilir. Fakat Allah (ﷻ)'ın sadece Beytülmalâ farz kılıp, Müslümanlara farz kılmadığı, vergi tahsildarlığı gibi görevler için, devlet vergi koymaz.

Yöneticilerin ödeneklerine gelince; Cenabı Hak bir yöneticiyi başlarına ikameyi Müslümanlara farz kılmıştır. Bundan dolayı yönetim işini üstlenen kimsenin memnun olabileceği bir ödeneği Müslümanlara farz kılmıştır.

Üçüncü fıkranın delili:

Allah (ﷻ), Müslümanların maslahatları ve faydalarının olduğu sahalarda, Müslümanların maslahatlarını koruma düşüncesiyle, gerekli harcama yapmayı, Halifeye farz kılmıştır, Ümmetin maslahatı, bütün ümmetin, kullanıp yararlandığı şeylerdir. Su çıkartmak, eğitim, yol ıslahı, ve benzeri şeylerdir. Evet, Allah (ﷻ); bütün ümmetin yararlanacağı yerleri açmak ve işletmeye hazırlama görevini, Halifeye farz kılmıştır. Mesela; misafir ve yolcuların yararlanması için yer açmak, herkesin istifade edeceği hamamlar açmak, hastaların yatması ve tedavi görmesi için hastaneler, namaz kılanlar için mescitler gibi yerler açmak, Halifenin görevleri arasındadır. Müslümanlar oturmak için, mescitlerin sahasından istifade edebilecekleri gibi, abdest için sudan istifade edebilir. Şeriat yol yapımı, su çıkarma, okul ve mescit yapımı, hastane ve benzeri tesislerin yapılmasını Halifenin üzerine emretmiştir. Çünkü, bu gibi işler, halkın yararını temin ettikleri için **maslahat** kavramı içinde müteala edilir. Maslahat ise bir menfaatli celp, bir mazarratı da defetmek vasfına haiz bulunmaktır. Maslahatın olmadığı ve bulunmadığı zaman zarar meydana gelir. Halk kendi maslahatlarını ve menfaatlarını sağlayacağı yer ve imkanlar bulamadığı zaman bir zararın vuku bulması muhakkaktır. Vuku bulacak zararı defetmek Halifenin üzerine düşen bir vazife olduğu gibi bütün Müslümanlar üzerine de görevdir. İbni Abbas'tan rivayet edilen bir hadise göre;

"Zarar vermek İslâm'da olmadığı gibi, zarara uğramak da yoktur."¹

Yine bir hadisi şerifte Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

"Kim başkasına zarar vermek isterse Allah ona istediği zararı dokundurur. Kim düşmanlık yapmak isterse, Allah onun bu niyetine göre kendisine düşman meydana getirir."

Maslahat ve kamu yararı söz konusu olan konular, eğer maddi imkanlar olmadan gerçekleşmesi mümkün olmayacak ise, o takdirde, hayırlı kurumların gerçekleşebilmesi için, hem Halife, hem de bütün Müslümanlara, gerekli vazifeler terettüp eder. Çünkü, bu hayırlı kurumların gerçekleşmesi, zararı defedeceği için, bütün Müslümanların üzerine farzdır. Halife üzerine farziyeti gerçekleştiren husus Halifenin, halkın işlerini idare etme mecburiyetidir. Bütün Müslümanlar üzerine farzın düşmesi ise bu konudaki delillerin, genel anlamından anlaşılmaktadır. Mesela, **"Zarar vermek olmadığı gibi, zarara karşı zarar icra etmek de yoktur"** sözü, genel bir mana taşımaktadır.

Dördüncü fıkranın delili:

Sıkıntıya düşmüş ve yardıma muhtaç olan kimselere yardım ile ilgili delillerdir. Zira; tufan, zelzele ve benzeri felaketlere duçar olan kimseler, yardıma muhtaç kimseler sınıfı içerisinde mütalaa edilirler. Açlık ve kıtlık konusundaki yardım mecburiyeti ise şu hadislerin kapsamındadır:

"Komşusunun aç olduğunu bildiği halde tok olarak yatan kimse, bana iman etmiş değildir." hadisi ile;

"Her hangi bir mahallede, bir kimse, aç olarak sabahlarsa oradaki halkın zimmeti, Allah'a ait değildir"²

Bundan dolayı, böyle konularda bu görev, hem Beytülmal, hem de Müslümanlara farz olur.

¹ İbni Mace, K. Ahkam, 2332

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Mükessirin, 4648

MADDE - 147: “Gümrük sınırlarında, gümrük vergisi olarak alınan mallar ile, devlet ve kamu mülklerinden elde edilen mallar ve mirasçısı olmayan kimsenin miras olarak bıraktıkları mallar Beytülmal gelirleri arasında itibar edilir. Bu mallar devlet hazinesine gelir kaydedilir.”

Bununla ilgili deliller: Ömer'in; Dâr-ül harp halkının Müslüman tüccarlardan vergi olarak aldıkları miktar kadar harbilerden de vergi alınması ile ilgili emirleridir. Ebu Meczaz Lahik b. Hamid'in rivayetine göre; Dâr-ül Harb tüccarları, bize geldikleri, bize mal getirdikleri ve bizim ülkemize ticarete geldikleri zaman, nasıl bir vergi alalım diye Halife'ye sorduklarında; Ömer; *"Siz onlara gittiğiniz ve mal ihraç ettiğiniz zaman, onlar sizden nasıl alırlar? dedi. Müslüman tüccarlar: Onlar bizden malımızın onda birini alırlar, dediler. Bunun üzerine Ömer: Bunun gibi siz de onlardan onda bir alın, dedi."*

Ziyad b. Hadir'den rivayet edildiğine göre: *"Biz ne bir Müslümandan ne de bizimle ahidleşmiş olan bir gayri müslimden herhangi bir şekilde öşür almazdık. Ömer: Siz kimden onda bir vergi alıyorsunuz? dedi. Ziyad: Bizimle harb durumunda bulunan, kafir olanlardan onda bir vergi alıyoruz, Çünkü onlar da bizden alıyorlar"* dedi.

Bu delil, devletin tebaası olmayan kimselerden alınan gümrük gelirlerinin Beytülmal vergi itibar edildiğini ifade eden bir delildir. Bu husus vergilere aittir.

Kamu mülkiyetinden elde edilen mallara gelince; bu konuda, bütün Müslümanların maslahatını gözetmek hususunda; Halife Müslümanların vekilidir. Kamu mülkiyetine ait mallardan bütün Müslümanlar istifade edebilirler. Mesela, nehir suları ve kuyu suları gibi mallarda, Müslümanlar nasıl isterlerse, öyle istifade edebilecekleri hususu serbest bırakılır. Eğer, kamuya ait mallardan, bir kısım kimseler istifade edebilecek, bir kısmı edemeyecek niteliğini taşıyan neviden bir mal ise, mesela; bir demir madeni gibi; bundan güçlü olanlar istifade edebildikleri halde, aciz olanlar, bu madeni ne işletebilirler ne de istifade edebilirler. Böyle bir durumda, bütün Müslümanların onun gelirinden istifade edebilmeleri için, bizzat Halife, bu maddenin idaresini ve onun çıkarılmasını deruhte eder. Bu mallar da Beytülmal gelir kaydedilerek oraya konur. Bizzat Halifenin

kendisi bu gibi madenlere bakar. Ancak; bunların harcanması Halife'nin rey ve içtihadına bağlı değildir. İsteddiği gibi, her yerde Halife bu nevi malları harcayamaz. çünkü bu mallar bütün Müslümanlara aittir; böylesi mallarda, Halife'nin reyi infak konusunda gerekli eşitliğin yapılıp yapılmadığı hususunda söz konusu olabilir. Yoksa; kime harcamak konusunda, Halife'nin reyi yoktur. Çünkü bu, devletin mülkiyetinden olan bir gelir değildir.

Hiç bir varisi olmayan mallar ise bunlar, doğrudan doğruya Beytülmal konur. Eğer sonradan bir mirasçı çıkarsa ona verilir. Çıkmasa Beytülmal mülk kaydedilir. Çünkü, Beytülmal varisi olmayanların mirasçısıdır. Zira; Müslümanlar, varisi bulunmayan kimsenin mirasını Rasul (ﷺ)'e getirip veriyorlardı; O da, onun bir akrabası olup olmadığını sorardı. Daha sonra o malı uygun gördüğü kimselere vermek için emir verirdi. Bu da delalet ediyor ki varisi olmayan mallar Beytülmal gelir kaydedilen mallardandır.

MADDE - 148: “Beytülmal’dan yapılacak harcamalar altı şekilde taksim edilir. Bunlar:

1- Zekattan hak almaya müstahak olanlar; bunlar sekiz sınıftır, bu sınıflara zekat fonundan harcanır. Zekat fonundan harcanacak mal bulunmazsa, bunlara herhangi bir yerden mal verilmez.

2- Zekat fonunda mal yoksa fakir, miskin, yolda kalmış, cihad ve borçlu olanlar için Beytülmal’ın daimi gelirlerinden buraya fon aktarılır. Daimi gelir fonunda da bir şey yoksa borçlu olanlar istisna tutularak bir şey verilmez ve fakir, miskin, cihad ve yolda kalmış olanlara nafakalarını verme ve gerekli harcamaları yapabilmek için vergiler konulur. Hatta, vukuu muhtemel fesatları önlemek maksadıyla devlet borçlanır.

3- Devlete hizmet eden asker ve memur gibi kimselerin maaşları Beytülmal’dan karşılanır. Bunların ücretine Beytülmal kafi gelmezse; harcamaları karşılamak, fesat ve vuku muhtemel kargaşaları önlemek için devlet vergiler koyabilir, hatta bunun için borçlanabilir.

4- Kamu menfaatinin söz konusu olduğu yollar, mescitler, hastaneler ve okullar gibi herkesin yararlandığı temel kurumlara

Beytülmal'dan harcamalar yapılır. Beytülmal'ın mali gücü bu masrafları karşılayamazsa; karşılamak için vergiler konabilir.

5- Zaruri olmayan, lüks ve kemaliyetle ilgili maslahatların var olduğu yerlere Beytülmal'dan harcamalar yapılabilir; Beytülmal'ın bu harcamaları yapabilecek fonu yoksa, bunun için vergi konmaz; bunların karşılanması ve yapılması ertelenir.

6- Zelzele ve tufan gibi beklenmeyen felaket ve olaylara Beytülmal'dan harcamalar yapılır. Beytülmal'da mevcut fon, harcamalara kafi gelmezse; bunun için devlet borçlanır. Bilahare borcu ödemek için vergiler koyar."

Birinci fıkranın delili:

Zekat ile ilgili delildir. Allahu Teâla'nın şu kavli şerifidir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ "Sadakalar, ancak fakirlere, miskinlere, zekat amiline (zekat toplayan memurlara), kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolda kalmış kimselere verilir."¹

İkinci fıkranın delili:

Bunun delili de yine "fakir, miskin, yolda kalmış ve cihad" için söz konusu olan delildir. Böyle yerlere harcamalar Beytülmal vacib olan bir görevdir. Bu yerlere; hem Müslümanlar, hem de Beytülmal infak mecburiyetindedir. Bu yerlere harcama için gerekli fon bulunmazsa, bu harcamaların yapılabilmesi için Müslümanlara vergi verme mecburiyeti getirilir. Bu yerlere yardım ve infak görevi Müslümanların da üzerine olduğu, şer'î delillerle sabit olmuştur. Fakat borçlulara infak görevini Allah (عَلَّاهُ) Beytülmal üzerine vacib kılmıştır. Bu vucubiyeti Müslümanlara yüklememiştir. Bunun Beytülmal üzerine ait bir görev olduğu hususunda Rasul (ﷺ)'in şu sözü vardır:

"Ben her Müslümana nefsinden daha yakınım; bir borç bırakarak ölenin borcunu ödemek bana aittir. Bir mal bırakıp ölen kimsenin malına da ben mirasçıyım."²

¹ Tevbe: 60

² Nesei, K. Cenaiz, 1936

Devlet reisi olması dolayısıyla Müslümanın borcunu ödemek onun üzerine bir görev olduğu için bu, devletin hazinesine yani Beytülmalâ intikal eder. Nitekim; Ebu Hüreyre (رضي الله عنه)'ın rivayet ettiği bir hadisi şerifte Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

فَإِذَا مَاتَ مُؤْمِنٌ مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضِيَاعًا فَلْيَأْتِنِي فَأَنَا مَوْلَاهُ
"Herhangi bir mümin vefat eder ve bir mal bırakırsa, ona, akrabası mirasçı olsun; bir borç veya bakıma muhtaç aile bırakmışsa onu bana getirsin, zira ben onun mevlasıyım."¹

Buna göre Müslümanın bıraktığı borcu ödemek yine Beytülmalâ aittir. Eğer Beytülmalda harcayacak bir mal varsa, borca sarf edilmesi vacib olur. Borç ödenecek miktarda bulunmazsa, bunun için vergi ihdasına gidilmez. Çünkü borcun Müslümanlar tarafından ödeneceğine dair bir delil mevcut değildir. Cabir'in rivayet ettiği hadis şöyledir Allah, Rasulü'ne bir çok fetihleri müyesser kılınca Rasulullah (ﷺ) şöyle dedi:

أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ **"Ben her müminin en yakın velisiyim."**²

Bu hadiste geçen fetihler müyesser kılınca tabiri Beytülmalın imkanı varsa bunu ödediğine delalet eder.

Üçüncü fıkranın delili:

Eğitim, kaza/yargı ve cihadın Müslümanlar üzerine vacib olduğunu bildiren ve yukarıda geçen delillerdir. Meselâ;

وَلِلْجَاعِلِ أَجْرُهُ **"Ücret alarak savaşa gidenin de ücreti vardır"**³ hadisinin ışığı altında bu görevlerde bulunan kimselerin ücretlerini ödemek, Beytülmalda bu ücreti karşılayacak mal bulunmazsa, Müslümanlar üzerine düşer.

Dördüncü fıkranın delili:

Bunun dayandığı delil, yapılması zaruri olan bir takım maslahatlardır. Yapılmadıkları ve yerine getirilmedikleri takdirde, zararı ümmete dokunacağından bu, hem Beytülmalâ ve hem de Müslümanlara vacib olan bir görev olur. Beytülmalda bu işler için yeterli meblağ bulunmadığında, zararı onların vereceği vergi ile defedilmiş olur.

Beşinci fıkranın delili:

¹ Buhari, K. İstikrad, 2224

² Müslim, K. Cemaat, 2435

³ Ebu Davud, K. Cihad, 2164

Bunun delilini anlamak için, herhangi bir karşılık olmadan ümmetin yararına bir takım maslahata, harcamada bulunmanın vacib olduğuna ait delilin dikkatle bilinmesi lazımdır. Hadiste şöyle buyrulmaktadır:

"O da, idare ettiklerinden mesuldür"¹ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

Halka ait maslahatların, halkın istifadesine sunulmayışları bir takım zararları meydana getirir. Halbuki Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Ne zarar verme ne de zarara zararlar karşı koymak vardır."² لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ

İşte bu iki delil, halkın yararlarını gözetmek ve yaşayışlarına kolaylık sağlamak Halifenin üzerine bir görev olduğuna delalet ettikleri için kesin olarak ister bu görev zaruriyetle ilgili olan hususları ihtiva etsin, ister lüks nevinden olan sahaları ilgilendirsın herhalde Halife'ye bir görev olarak tezahür etmektedir. Bu görevleri icra etmek Halife'nin üzerine vacibtir.

Halkın yaralanacağı hususları ve maslahatları gözetmek konusunda Müslümanlar üzerine düşen göreve gelince: Yine ona da, İslâm'da **"Zarar vermek olmadığı gibi, zararlar zararlar icra etmekte yoktur"** hadisi delildir. Bunun için lüksü ilgilendiren, o olmadan ümmetin yaşayışında, herhangi bir aksaklık gelmeyecek hususların icrası, ümmet üzerine bir zararın dokunmayacağı hususlardır. Buna göre, her maslahat ve yararlı olan şey, Müslümanlar üzerine vacip olmaz. Ümmetin üzerine vacib olan, yapılmamasında ümmete zararın dokunacağı maslahatlardır. Fakat, Beytülmal üzerine vaki olan vucubiyet ister yapılmasından dolayı bir zarar ümmete isabet etsin, ister etmesin, herhalde maslahat ve yararının olduğu her iyi şeyden dolayı tahakkuk eder. **"İslâm'da zarar olmadığı gibi, zararlar zararlar mukabele de yoktur"** mealindeki hadisin ifade ettiği vucubiyeti ümmete tahsis etmek, kemaliyet nevinden olan, sadece bir güzellik anlamını taşıyan, olmadığı zaman da ümmetin zaruri ihtiyacı karşılanmış bulunan bir takım hususlar için, Müslümanlara vergi koymayı gerektirmez. Mesela; genişletilmeden de halkın ihtiyaçlarına cevap veren yolları genişletmek, yine ihtiyaca cevap verecek kapasitede hastane olduğu halde, bir başka hastane açmak gibi,

¹ Buhari, K. Cemaat, 844

² İbni Mace, K. Ahkam, 2332

hususlar lüks ve kemaliye sayıldığı için, böylesi yerlerin yapılması için ümmete vergi konmaz. Beytülmalda bu hususları yapacak miktarda fon bulunursa devlet bu yerleri yapar bulunmazsa, bu işlerin yapılması tehir edilir ve bunun için ümmete vergi konarak onlardan bir şey alınmaz.

Altıncı fıkranın delili:

Bunun delili yardıma muhtaç ve yardım talebinde bulunan kimselere yardım etmenin delilidir. Bu, hem Halifeye hem de bütün Müslümanlara şamil olan ve herkesi ilgilendiren bir husustur. Sıkıntıya düşmüş olan kimselerin yardımlarına koşmak hem Beytülmal'a, hem de bütün Müslümanlara düşen bir görevdir. Böyle kimselere yardım için yeterli fon Beytülmalda bulunursa, onlara oradan yardım yapılır. Beytülmaldaki fon kafi gelmezse, sıkıntıyı gidermek için Müslümanlara vergi konulur. Çünkü; yardım isteyen kimselerin yardımına koşmak, Müslümanlar üzerine vacibtir.

İkinci, üçüncü ve altıncı fıkralarda zikredilen fesadı önlemek için, devletin borçlanma hususu şu temel esasa mebnidir: Fesad ve bozgunculuk, bütün Müslümanlara isabet eder. Halbuki, İslâm'da "*Ne zarar vardır ne de zarara mukabil zarar vermek*" hadisine binaen zararı izale vacibtir. Vaki olan zararı defetmek için gerekli fon mevcut değilse ve borçlanmaya da gidilmeyip, fon elde edilinceye kadar da beklemek bir çok zararlara yol açıyorsa, zararı izale etmek için devletin borçlanması vacib olur. Devlet, vaki zararı izale edebilecek miktarda borçlanabilir. Bu üç durumun dışında devlet borçlanmaya gidemez. Başka hizmet sahalarında gerekli işlerin yapılması, fonda meblağın varlığına bağlıdır. Mal bulunursa oralara sarf edilir bulunmazsa o işleri yapmak mecburiyeti kalkar. Meblağın yokluğundan dolayı sakıt olan görev için borçlanmaya kalkışmak hiç bir zaman doğru olmaz. Yapılması, paranın varlığına veya yokluğuna bağlı olmayan hususlarda işin yapılması için Beytülmalda gerekli meblağ mevcut ise oraya harcanır, mevcut değil ise devlet bulmaya gayret eder. Bunun için, Müslümanlara vergi koyma yoluna başvurur. Beytülmalda mal gelinceye kadar beklemekten herhangi bir zarar vuku bulmayacaksa vergi koymadan bekler. Erteleme ve geciktirme neticesinde bir zarar olacaksa o zaman vergi koyma işine gidilir. Bunun için, gerekli harcama yapılmadığı takdirde bir takım zararların söz konusu olduğu yerlerde devlet borçlanma yoluna gider. Bu da;

fonda malın varlığına veya yokluğuna bağlı olmayan ve herhalde yerine getirilmesi elzem olan yerlerdir.

MADDE - 149: “Devlet, tabiyetini taşıyan herkese iş bulmayı garanti eder.”

Bunun delili, Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

*"İmam da (devlet reisi) kendi idaresi altında bulunanlardan mesuldur."*¹

Bu husus, bu hadisin genel ifadesinin şümulüne girer. Halka ait olup yerine getirilmesi gereken işlerin en ehemmiyetlisi çalışabilecek gücü olduğu halde iş bulamayan, kimselere iş imkanı sağlamaktır. Bakacak bir kimsesi ve yakını bulunmayan fakirin nafakası devlete aittir. Zira, Rasul (ﷺ) şöyle dedi:

"Ölerek geride kimsesiz bırakan kimsenin, bıraktığı yetime bakmak, bize ait olduğu gibi bir mal bırakırsa ona da biz mirasçı oluruz."

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste ise şöyle demiştir:

"Bir kimse ölüp geriye mal bırakırsa bıraktığı mal geride kalan mirasçılarındır. Kim de borç veya bakıma muhtaç aile bırakırsa onu bana getirsinler, ben onun mevlasıyım."

Üzerine nafakası vacib olan kimsenin, nafakasını temin için, ona bir iş sağlaması ve bulması lazımdır. Rivayet edildiğine göre; "Peygamber (ﷺ)'e bir adam gelip kendisinden mal talep etmişti, Rasul (ﷺ) ona bir şeye malik olup olmadığını sordu. Gelen dilenci, kendisinin çok az, muayyen bir malı olduğunu söyleyince, gidip onu getirmesini emretti. Dilenci gidip, kendisine ait malı getirince, Rasul (ﷺ) onu müzayede yolu ile satışa arz etti. Satılan malın bedeline bir balta satın alıp, onunla odunculuk yapıp kendi el emeği ile geçinmesini sağlamak için mal sahibine verdi."

İşte Peygamber (ﷺ)'in bizzat ona bir iş temin etmek için çalışmış olması, iş bulamayan kimselere iş bulma görevinin devlet reisine ait olduğuna delildir. Bundan başka Beytülmal, fiilen veya hükmen aciz kimselerin, nafakasını temin etmek mecburiyetindedir.

¹ Buhari, K. İstikrad, 2232

Fiilen aciz kimse iş yapmaya gücü olmayan kimsedir. Hükmen aciz kimse ise iş yapmaya gücü olduğu halde iş bulamayan kimsedir. Bu durumda olan kimse hükmen acizdir. Fiilen aciz olan kimseye iş bulmak ve onun nafakasını temin etmek nasıl vacib ise, hükmen aciz olan kimseye aynı şekilde iş bulmak nafakasını temin etmek vacib olur. Bilindiği gibi Şeriat, dilenmeyi haram kılmıştır. Ancak bu dilenme devletten bir şey isteme anlamında olursa bu caizdir.

Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre; "Peygamber (ﷺ) şöyle demiştir *Dilenmek kişinin yüz suyunu döküp sıkıntıya katlandığı bir iştir. Ancak dileğini Sultan'dan isterse veya çok mühim olan bir işten dolayı olursa sakıncası yoktur.*"

Hadiste geçen "Sultan" devlet demektir. Ki, kişi kendi meselesini devletten isteyebilir. Çünkü mükellef bulunan merci devlettir. Bundan dolayı işsizlere iş bulmak veya onların nafakasını temin devlete ait bir görevdir.

MADDE - 150: "Fert ve şirketlerin mahiyetinde çalışanlar çalışma şartları ve hakları yönünden devlet hizmetinde çalışanlar gibidir. İşçi veya işin nevi ne olursa olsun ücretle çalışan herkes memurdur. İşveren ve işçi, ücretin dışında başka bir konuda ihtilafa düşerlerse, şer'î hükümlere göre icare akdine (iş anlaşmasını) istinaden hükmolunurlar."

Bununla ilgili delil icareye ait delilin aynısıdır. Çünkü memur, ücretle çalışan kimsedir. Allahu Teâla şöyle demiştir:

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْزُقْنَهُنَّ فَإِنْ وَجَدْنَ حَرَامًا فَارْزُقْنَهُنَّ مِمَّا رَزَقْتُمْ وَأُولَئِكَ هِيَ الظَّالِمَاتُ "Eğer kadınlar sizin için emzirirlerse onların ücretlerini veriniz."¹

Rasul (ﷺ) ise bir hadisinde şöyle dedi:

"*Üç kişi vardır ki, ben onların kıyâmet günü hasmıyım*, dedikten sonra sözüne devamla en son olarak şöyle buyurur: *Üçüncüsü ise ücretle birini çalıştırıp onun işinden istifade ettiği halde ücretini vermeyen kimsedir.*"²

¹ Talak: 6

² Buhari, K. Buyu', 2075

Ücret konusunda vuku bulan anlaşmazlığı çözüm için, emsal ücrete kıyas yapılarak ücret ödemeye gelince bunun delili "mihir-i misil" ile ilgili delildir. Çünkü, mihir de bir ücrettir. Yani, işçinin emeğinin karşılığını aldığı ücret gibidir Mihir, zikredilmediği zaman ve ihtilaf edildiği zaman emsaline göre hüküm verilir. Abdullah İbni Mesut'tan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: *"Kocasının mihirini zikretmediği ve ölünceye kadar da cinsi ilişkide bulunmadığı bir kadına verilecek mihir, o kadının akrabasına verilen mihirdir, ne fazla ne de eksik olacaktır. Kadın, iddeti bekler ve mirastan pay alabilir. Ma'kal bin Sinan el Eşcai ayağa kalkarak şöyle dedi: Rasulullah (ﷺ) Vasık'ın kızı Buru' hakkında aynen hükmettiğin gibi hükmetti."*

Böylece Şeriat, mihri zikredilmeyen kimsenin mihirini "mihir-i misil" olarak vacib kılmıştır. Aynı şekilde zikredilen "belirtilen ve tayin edilen" mihir konusunda ihtilafa düşüldüğü zaman da durum aynıdır. Mihrin bir ücret olması ile ilgili delile gelince; Allahu Teâla'nın şu sözüdür:

"Onların ücretlerini veriniz."¹ فَآتُوهُمْ أَجُورَهُنَّ

Allah (ﷻ) bu ayette "ecr" diye zikrettiği şey ücrettir. Mihirin bir ücret olması, yani bir yararlanma karşılığı hususu ise, çeşitli ayetlerde tekrar tekrar zikredilmiştir:

"Onlardan yararlandığınız müddetçe, bir fariza olarak onların ücretlerini veriniz."² فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً

"Onları velilerinin izniyle nikah ediniz ve maruf ölçüler içerisinde ücretlerini veriniz."³ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

İşte buradan hareketle ücretle çalışan bir kimsenin ücreti önceden tayin ve tespit edilmemişse "ecri-i bil misil" yani, aynı işi yapmış olan başkalarına kıyasla, veya iş verenle işçi, ücreti hususunda ihtilafa düşerlerse, yine ecri-i bil misil ile ücret ödemeye hükmedilir.

MADDE - 151: “Çalışanlara verilecek ücret, işin sağladığı faydaya göre olduğu gibi, çalışanın sağladığı menfaate göre tespit edilir. Verilecek veya tespit olunacak ücret ölçüsü hiç bir zaman çalışanın sahip olduğu bilgiye göre olmayacağı gibi işçinin ve çalışanın sahip olduğu ilmi diplomaya göre de olmaz. Çalışanların

¹ Nisa: 24

² Nisa: 24

³ Nisa: 25

kıdemlerine göre herhangi bir artış olmaz. Yani, çalışan kimsenin bir kaç sene kıdemli bulunması, diğer işçiye ücret bakımından üstün olmaya ve fazla ücret olmaya sebep olmaz. Bilakis herkesin hak ettiği ücret ne ise o, kendilerine ödenir. İster bu ücret işe, ister bu işi yapan işçiye göre tespit edilmiş olsun fark etmez.”

Bunun delili: İcare ile ilgili şer’î tariftir. Zira şer’î tarif aynı zamanda şer’î bir hükümdür. Şer’î hükümle şer’î kaide aynı şeydir. Zira bu doğru bir içtihatla bir veya birkaç şer’î delilden istinbat edilen bir husustur. Bunun için, şer’î tarif aynen şer’î bir hüküm gibi uygulanan meseleye bir delil teşkil eder. Şer’î nass her iki halde de ilgili meseleye tatbikleri noktasından, şer’î hükme delil olabileceği gibi, aynı zamanda meseleye tatbik edilen şer’î tarife de bir delil teşkil eder. Nitekim icar ile ilgili olarak getirilen şer’î tarif şudur: **"Bir bedel veya karşılık olmak şartıyla menfaat üzerine yapılan bir akittir."** Ücretli için menfaat iki şekilde tahakkuk eder:

- 1- Yapılan işin sağladığı menfaat. Bir mühendisin yaptığı gibi,
- 2- Bizzat şahsın sağladığı menfaat, bir hizmetçinin bizzat çalışarak sağladığı menfaat gibi.

Ancak bu iki çeşit menfaat üzerinde akit yapılabilir. Bu iki şeklin dışında akdin neticesinin icrası kesin olarak sahih olmaz. Buna göre akid, sırf malumat üzerine yapılamayacağı gibi neticesi de bağlayıcı olmaz. Yine akit, sadece ilmi diploma ve belge üzerine de yapılamaz. Akit ücretlinin sağlayacağı menfaat üzerine yapılır ve neticesi bağlayıcı olur. Bu da, ya şahsın çalışmasıyla sağlayacağı yarar veya yaptığı işin sağlayacağı yararlardır. Ücret ise, akdin, üzerinde yapıldığı bu menfaatin karşılığında ve mukabilinde söz konusu olur. Bunun için, akid, diplomaya göre takdir edilen bir derece üzerinde yapılamayacağı gibi, sahip olunan malumat ve bilgi üzerinde de yapılamaz. Akid, ya hizmetçi gibi bizzat vücudunun çalışmasıyla şahsına veya bir mühendis gibi ilim ve tecrübesiyle yapacağı işin yararına göre tahakkuk eder. Bunun dışında akit olmaz. Çünkü başka şekil, akdin tarifine uymamaktadır.

MADDE - 152: “Devlet mal ve işi olmayanın ve ayrıca nafakası ve geçimini sağlayacak bir kimsesi bulunmayanın geçimini sağlamayı garantiler. Güçsüz ve ihtiyaç sahibi olan kimseleri barındırır.

Bu maddenin delili 149. maddede geçen delilin aynıdır. O Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür:

"Ölerek, geride bir kimsesi olmayan kişi bir mal bırakırsa ona ben varis olurum. Yine kim arkasında bir zayıf ve güçsüz bırakırsa, o da bize aittir."

Hadiste geçen (كَلَا) kelimesi zayıf demektir ki bu, fakirlere şamil olduğu gibi her güçsüz ve ihtiyaç sahibine de şamil olur. Yine Peygamber (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

"Kim arkasında bir borç ve yetim bırakmışsa onu bana getirin. Zira onun dostu ve sahibi benim."¹

MADDE - 153: “Devlet bütün tebaasının arasında malın dolaşmasına çalışır. Onun belli bir kesim arasında dönüp dolaşan bir meta olmasına engel olur.”

Bu maddenin delili Haşr Suresinde geçen şu ayettir:

"Ta ki mal sizin zenginleriniz arasında, dönüp dolaşan bir devlet olmasın."²

Ayet, Beni Nadir'den elde edilen ganimetin muhacirlere verilip, Ensar'a verilmeyişini ikaz sadedinde olmuştur. Halbuki ganimet bütün Müslümanlara ait bir haktır. Oradan elde edilen ganimet bütün muhacirlere ve Ensar'dan sadece iki kişiye verilmiş, başka kimseye verilmemişti. Bunlar da Ebu Dücan ve Sehl b. Hanif ismindeki iki fakir idi. Ayet zenginlerin arasında malın dönüp dolaşan bir şey olmamasını ifade ediyor. Bu, şer'î bir illet olup, malul'un (illeti olanın) varlığı ve yokluğu onun varlığı ve yokluğuna bağlıdır. Bunun için halk arasında geçim seviyesi farkı fazlalaştığı zaman Halife'nin buna

¹ Buhari, K. İstikrad, 2224

² Haşr: 7

müdahale edip, bu ayetin işaret ettiği dengeyi sağlamak mecburiyetinde olduğu bu ayetin manasından anlaşılmaktadır. Çünkü her ne kadar bu ayetin nüzul sebebi has ise de lafzı umumidir. **"İtibar lafzın genelliğinedir, hususi sebebe değildir"** şer'î kaidesi hemen tatbik edilir.

MADDE - 154: “Devlet aşağıda belirtildiği şekilde tebaadan her ferdin lüks ve kemaliyet nevinden olan ihtiyaçlarını karşılama imkanını hazırlar ve toplumda geçim dengesini temine çalışır.

1. Beytülmal'da malik bulunduğu ganimet ve benzeri menkul ve gayri menkul nevinden olan maldan tebaasına verir.
2. Yeterli arazisi olmayan kimseye, mamur hale getirilmiş yerlerden yeterli arazi verir. Fakat arazileri olup da onu işletemeyen ve değerlendirmeyen kimselere arazi vermez. Parasızlıktan ve imkansızlıktan ziraat yapamayanlara ziraat yapabilmeleri için mal ve para verir.
3. Borcunu veremeyen kimselere, borçlarını vermeleri için zekattan ve ganimet ve benzer kaynaklardan yardım yapar.
4. Gerek gelir dağılımını dengelemek, gerekse kemaliyet nevinden olan, bir takım imkanları sağlamak için muhtaç ve muhtaç olmayanlara kamu mülkiyeti olan mallardan verir.”

İlgili maddenin **birinci fıkrasına ait delili:**

Allah (ﷺ)'nın Beni Nadir mallarının harcanmasını Peygambere vermesiyle peygamberin onu istediği yere harcama yetkisine sahip olmuş olmasıdır. Bu yetkiye dayanarak Rasul (ﷺ) Beni Nadir'e ait bu malın hepsini Ensardan iki fakir ile Muhacirlerden başkasına vermemiştir. Halbuki Beni Nadir Kabilesinin malı ganimet idi. Harac gibi sabit gelirlerin hepsinin idaresi ve harcamasını Şeriat Halifenin idare ve içtihadına bırakmıştır.

Ancak harcanacak yerleri bir nass tarafından açıklanmış bulunan yerlerde Halife kendi rey ve içtihadına göre hareket edemez. Zekat masrafları bu nevidendir. Halife, zekatı ancak nassın belirttiği yerlere harcayabilir. Bu husus ancak sabit gelirler içindir. Fakat Müslümanlardan alınıp toplanan vergilerde Halife istediği gibi hareket

edemez. Çünkü Nass ganimetle ilgilidir. Buna, sabit gelirli mallar da kıyaslanır.

İkinci fıkraya gelince; bunun delili: Rasul (ﷺ)'in araziye bir takım kimselere bir devlet reisi olarak vermiş bulunmasından dolayı onun fiilidir. İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre: *"Rasul (ﷺ) Zübeyr'e arazi verdi. Zübeyr atını hazırladı ve üzerine bindi, atı duruncaya kadar koşturduktan sonra, okunu attı; ve Rasul (ﷺ); Okun düştüğü yere kadar kısmı ona verin dedi."*

Amr b. Haris diyor ki: *"Rasul (ﷺ) Medine'de bana bir ok ile bir ev yeri çizdi ve daha fazla çizirim dedi."*

Vail b. Hacer diyor ki; *"Rasul (ﷺ) bana Hadaramevt denilen yerden bir yer verdi, ayrıca bana verdiği yerin tayin ve tanzimi için Muaviye'yi görevlendirdi."*

Yine, Temimi Dari, bir gün Peygamber (ﷺ)'e gelerek: *"Ya Rasulullah, bana Şam'da bulunan Uyunu'l Beled denilen yeri ver, dedi. Oraya Halil şehri de deniliyordu. Peygamber (ﷺ) o yeri ona verdi."*

Yine bu hususla ilgili bir delil de Ömer'in kendi arazilerine katıp ekmeleri için Irak'lı çiftçilere Beytülmal'dan arazi vermesidir. Ashabın bu hareketi görüp susmuş olmasından bir icmaa meydana gelmiştir.

Üçüncü fıkraya ait delile gelince: Allah (ﷻ) zekat malından ona ait farziyeti "borçlulara" ifadesi ile belirtmiştir. Rasul (ﷺ)'de şöyle demiştir:

*"Ben, her mümine, nefsinden daha yakınım ve varisiyim. Bir borç bırakarak ölen kimsenin borcu bana aittir. Bir mal bırakana da varis ben olurum."*¹

Şariat, ganimet malının infakını İmam'ın rey ve içtihadına bırakmıştır. Borç ödeme de bu konuya girer.

Dördüncü fıkraya ait delile gelince: Rasul (ﷺ)'in şu sözüdür: *"المُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الثَّوَالِ وَالْمَاءِ وَالنَّارِ" Müslümanlar üç maddede ortaklıklar; su mera ve ateş."*²

Bu söz, belirtilen kamu mülkiyetinin bütün Müslümanların malı olduğuna delalet eder. Muhtaç olsun olmasın İmam bunu, bütün

¹ Nesei, K. Cenaiz, 1936

² Ebu Davud, K. Buyu', 3016

Müslümanlara verir. Bu mallar bütün Müslümanların olduğu için ayrıca harcanması imamın rey ve içtihadına bırakılmış değildir. Onun için kamu mülkiyeti olan mallar tek bir fona konur. Çünkü ancak harcanması ve sarfı İmam'ın rey ve içtihadına bırakılan sabit gelirler - cizye, harac, ganimet ve Müslümanlardan alınan vergilerin hepsi-devlet mülkiyeti kavramı içerisine girer. Fakat, mülkiyeti bütün Müslümanlara ait olan kamu malları ise muhtaç olsun olmasın, bütün Müslümanlara dağıtılır. Ancak herkese aynı eşitlik içerisinde mal verilmesi şart değildir. Bu iş İmam'ın içtihadına ve reyine bırakılmıştır. Yani dağıtım işi değil, dağıtılacak miktar, İmam'ın içtihadına bırakılmıştır. Mesela; Ebu Bekir (ؓ) içtihadına dayanarak kamu mülkiyetine giren malları halka müsavi olarak dağıtmıştır; Ömer (ؓ) ise; yine kendi içtihadına dayanarak bir kısmına fazla bir kısmına eksik vermiştir. Her iki Halife'nin içtihadı, taklid edilmesi doğru olan şer'î bir hükümdür. Zira kamu mülkiyetine dahil herhangi bir malı mesela; suyu herkes kendi ihtiyacı kadar alır. Bunun gibi yerlerde eşitlik yapılmaz. Bu konuda, Halife isterse eşit bir şekilde dağıtır, isterse bir kısım insana fazla bir kısmına eksik olarak verebilir. Fakat kamu mülkiyetine dahil bir malın sarfı imamın içtihadına bırakılmamıştır. Onun sarfı şeriatla tayin edilmiştir. O, bütün Müslümanlara ait bir maldır. Halife, bu nevi maldan bazı kimselere verip, bir kısmına vermemezlik edemez. Halife, her Müslümanın bu maldan bir hak almak imkanı ve fırsatını tanımalıdır. İmam'ın bu konudaki içtihadı ve reyini ancak onu eşit veya eşit olmamak üzere dağıtmaktan ibarettir.

MADDE - 155: “Devlet en üst seviyede verim elde edebilmek için arazinin verimini gerçekleştiren zirai politikanın gerektirdiği şekilde ve ona uygun olarak ziraat işlerini ve ürünleri denetler.”

Bunun delili: Rasulullah (ﷺ)'in şu sözüdür:

الامامُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ *"İmam da çobandır ve tebaasından sorumludur."*¹

Ziraatla ilgili denetleme, halkın işlerinin idare etmenin bir bölümünü teşkil eder. Bunun için İmamın bu hususa riayet etmesi

¹ Buhari, K. İstikrad, 2232

vacib olur. Ancak devlet ziraatla ilgili işlere bizzat bakmaz. Zira Rasul (ﷺ) bu işi Müslümanlara bırakmıştır. Nitekim hurma aşısı ile ilgili olarak şöyle demiştir:

*"Siz dünyanızla ilgili işleri daha iyi bilirsiniz."*¹

Bu hadis, devletin direkt olarak ziraat işlerine bakmayacağına ve üstlenmeyeceğine delalet eder. Ancak devlet ziraat ve ekimin daha verimli, daha iyi, daha fazla ve kaliteli olması için usulplar benimser. Üretimin en üst seviyede olmasını sağlayacak ziraat politikası belirler.

MADDE - 156: “Devlet bütün sanayi sahalarını ve bununla ilgili işleri denetler. Kamu mülkiyetine dahil hususlarla alakalı olan ve onu ilgilendiren sanayi işlerini ise doğrudan yürütür.”

Bu madde iki bölümdür; biri, bütün sanayi ve sanat sahalarını devletin denetlemesi. İkincisi, bazı sanayi sahalarını bizzat devletin işletmesi ve bununla ilgili hususları yürütmesi.

Birinci şık: bunun delili Rasul’ün (ﷺ) sanayi sahasında ferдин mülk sahibi olabileceğini kabul ve tavsiye etmiş olmasıdır. Mesela; ayakkabı, kılıç, elbise ve benzeri sektörlerde ferdi teşebbüs meşrudur. Nitekim Rasul (ﷺ) bazı kimselerden yüzük, bazılarında minber yapmasını istemişti. Bu hareketleri, sanayi sahasına devlet değil fertlerin hakim olmasına delalet eder. Yani sanayi işlerini devlet değil fertler yapar. Ziraatta olduğu gibi, Ancak devlet, bu sahalara ait genel prensipler ve idari kararlar getirebilir. Zira Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

*"İmam da kendi tebaasından sorumludur."*²

Onun için sanayinin daha olumlu bir şekilde gelişebilmesini temin yolunda yardımcı birtakım prensip ve metotlar geliştirir. Pazarlar açar ve sanayi ile ilgili gerekli ham maddenin teminine ve daha benzeri birtakım işlere yardımcı olur.

İkinci şıkka gelince: Bunun delili Peygamber (ﷺ)’in bir hadisinden istinbat edilen **"Sanayi/fabrika ürettiği mamulün hükmünü alır"** anlamındaki şer’î kaidedir. Enes’ten rivayet edilen o

¹ Müslim, K. Fedail, 4358

² Buhari, K. İstikrad, 2232

hadiste, "Rasul (ﷺ) şarap hakkında on kişiyi lanetledi: **Sıkan, sıkıran...**" Böylece içki yapma işinin de haram olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu işte, içki yapıldığı için içkinin hükmünü alır. Halbuki mücerret olarak üzüm sıkma haram değildir. Böylece ürettiği malın hükmünü alır ve bu geneldir.

Buna göre kamu mülkiyetine ait maddeleri üreten fabrika ve işyerleri de kamu mülkiyeti olur. Çünkü bu, ürettiği maddenin hükmünü alır. Kamu mülkü demek bütün Müslümanların mülkü demektir. Böyle bir hüviyete haiz yerlerde, başkasının mülkiyetini engellemek, onların da istifade etmelerine mani olacak bir veya birkaç kişinin müstakil olarak bu yerleri işletmesi doğru değildir. Bundan dolayı, Halife, bizzat bu gibi yerlere ait icraatı kendisi yürütür. Fertlerin bu gibi yerleri işletmesine ve oraları mülk edinmelerine mani olur. Çünkü, böyle yerlerin, fertlere mülk olarak verilmesi, başkalarının ondan istifade etmelerine engel olur. Bunun için, devlet kamu mülkiyetine dahil olan işyerlerini, bizzat kendisi işletir. Mesela: benzin, demir, altın gibi madenleri çıkarmak hususundaki işler devlet tarafından icra edilir. Ancak, devlet, işlettiği bu yerlerin gelirlerinden bir kısmını o yerlerin ve sektörlerin özel masraflarına ve diğer işler için aldıktan sonra geri kalan kazancı Beytülmalın özel bir fonuna kor. Çünkü, bu gibi kaynak ve gelirler, devlet mülkiyeti değil kamu mülkiyetidir.

MADDE - 157: "Dış ticaret, malın bulunduğu yere göre değil, ticaret yapan tüccarın tabiiyetine göre değerlendirilir. İslâm devletiyle savaş halinde olan devletin tüccarları ticaretten men olunur. Bunların bizim beldelerimizde ticaret yapmaları özel bir izin olmadıkça yasaklanır. Müahid, yani İslâm devletiyle bir anlaşması bulunan devletlerin tüccarları bizimle onlar arasındaki anlaşmaya göre muamele görür. İslâm devleti tebaası olan tüccarlar. Ülkenin muhtaç olduğu malları ve stratejik öneme haiz maddeleri ihraç edemezler. Bunlar sahip oldukları her çeşit malı ithal edebilirler bu hususta engel olunmazlar."

Bu madde üç hususu kapsamaktadır.

1. Malın, bulunduğu yere göre değil tüccarın tabiiyetine göre değerlendirilmesi,

2. Tüccarın değişik tabiiyette bulunması, tüccarlara ait ahkâmın da değişik olmasını gerektirir olması,

3. İhracat ve ithalatın yasaklandığı haller.

Birinci hususun delili: Dış ticaret birçok şer'î hükümleri ilgilendirir, Bunlar alış-veriş hükümleri ile dâr-ül harb'den dâr-ül İslâm'a, dâr-ül İslâm'dan dâr-ülharb'e malların giriş ve çıkışlarıyla ilgili hükümler, bu alış-verişlerden Müslümanların uğrayacağı zararlarla ilgili hükümler ve düşmanın bu alış-veriş sayesinde Müslümanlar üzerinde gerçekleştirecekleri güç ile ilgili hükümlerdir. Şer'î hüküm kulların işleriyle ilgili Şari'in hitabıdır; Bunun için dış ticaret, malın menşei ile değil tüccar ile ilgili hükümler kapsamına girer. Mal ile hüküm İslâm şeriatında yer almışsa bu bir mal olması açısından değil muayyen ve belli bir kimsenin malı olmasındandır. Yani, onun belli bir kimseye ait bir mal oluşu itibarıyla, Şeriat meseleyi ele almıştır; yoksa onun, mücerret bir mal oluşundan dolayı değildir. Bunun için dış ticaretle ilgili İslâmi hükümler aynı zamanda Şeriat'ın insan ve onların sahip oldukları mallara bakışı açısından fertleri de ilgilendirir. Yani, Şari Teâla'nın onlar hakkındaki hükmü, aynı zamanda ellerinin altındaki mallar hakkındaki Allah Teâla'nın hükmü demektir. Binaenaleyh, dış ticaretle ilgili şer'î hükümler, hiçbir zaman malın bulunduğu yerle değil, bu mal ile ticaret yapan tüccar ile ilgilidir.

İkinci hususun delili; Süleyman b. Büreyde'nin kendi babasından rivayet ettiği ve Rasul (ﷺ)'in ordu komutanlarına söylediği ve yaptığı şu tavsiyedir:

اذْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَأَقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ فَإِنْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ *"Onları İslâm'a davet et. Eğer onlar bu davetini kabul ederlerse, onların bu icabetlerini kabul et ve onlardan elini çek. Sonra onlara kendi yurtlarını bırakıp muhacirlerin yurtlarına gitmelerini söyle ve onlara haber ver ki, eğer bunu yaparlarsa, muhacirlere verilen sevap ve ceza onlara da verilecektir. Eğer onlar, böyle bir duruma yanaşmazlarsa onlara bildir ki onlar diğer Müslüman bedevi Araplar gibi olurlar. Diğer Müslümanlara tanınan haklar onlara da tanınacak, fakat onlar, Müslümanlarla birlikte cihad etmedikleri*

*müddetçe onlara ne ganimet ne de herhangi bir şey verilmeyecektir."*¹

Bu hadisle delillendirmeye gelince; Rasul (ﷺ), "sonra onların kendi ülkelerini bırakıp muhacirlerin yurtlarına gitmelerini ve eğer böyle hareket ederlerse, muhacirlere ait bütün haklardan istifade edebileceklerini kendilerine bildir" demesidir. Bu nass, muhacirlere ait haklardan istifade etmek için, yurt değişikliğini şart koşmaktadır. Yani, hükümlerin tatbik edilebilmesi ve onlara şamil olması şartını belirtmektedir. Eğer yurtlarını bırakmazlarsa bize ait haklardan istifade edemeyeceklerini ve bu konudaki şer'î ahkâmın kendilerine tatbik edilmeyeceğini ifade etmektedir. Yine görüyoruz ki, Rasul (ﷺ) fey ve ganimetten istifade etmek için, ülkelerini bırakıp muhacirlerin yurduna gitmelerini şart olarak zikretmiştir. İşte bu temel esasa, diğer mali hususlar kıyas edilir. Böylece İslâm ülkesine göçerek oraya gitmeyen kimselerin, mali yönden gayrimüslimlerden bir farkı olmayacağı, bu yönden Müslümanlara tanınan bir takım maddi imkanlardan mahrum bırakılacakları açığa çıkmış olur. Yani bu durumda olan kimselere muhacirlerin yurdunda bulunmadıkları için, mal ile ilgili hükümler tatbik edilmez.

"Muhacirler yurdu" **dâr-ül İslâm** olup bunun dışındaki bütün yurtlar **darü'l küfürdür**. Bunun için Rasul (ﷺ) muhacirler yurdundan başka diğer yurtlara karşı **dâr-ül harb** nazarıyla baktığı için, onlara karşı savaşmıştır. Ancak; eğer orada Müslümanlar bulunuyorsa, o zaman, onlarla savaşmaz, onları öldürmezdi, Oranın sakinleri kafirler ise onlarla savaşır ve onları öldürürdü, onları dâr-ül İslâm'a hicret etmeleri için davet ederdi. Bu hususa Enes'den rivayet edilen şu hadis de delalet eder; *"Peygamber (ﷺ) bir kavimle savaşacağı zaman, sabah aydınlığı çökünceye kadar onlara savaş açmazdı; orada bir ezan sesi işittiği zaman, savaştan vazgeçerdi. Ezan sesi işitmediği zaman sabahın girişiyle onlara hücum ederdi."*

Böylece Rasul (ﷺ) muhacirlerin yurdundan başka yurtları dâr-ül harb kabul ederdi. İster orada Müslümanlar yaşıyor olsalar bile, orası dâr-ül küfürdür. Buraya tatbik edilecek hüküm de dâr-ül küfre tatbik edilen hükümdür. Bunun bir kısmı da mali hükümlerdir. Dâr-ül küfürde yaşayan Müslümanlar bu konuda gayrimüslimlerden ayırt edilmezler. Ancak, dâr-ül küfürde yaşayan Müslümanlarla

¹ Müslim, K. Cihad ve's Seyr, 3261

savaşılmayacağı ve öldürülmeyeceği ve onların mallarının alınmayacağı; gayrimüslümlerle ise savaşılacağı, öldürülecekleri ve onların mallarının alınabileceği noktalar istisnadır.

İşte bu dâr-ül küfür ile dâr-ül İslâm'ın delilidir. Bu kimse dâr-ül küfür veya dâr-ül harbde ikamet ederse, onun tabiiyeti küfür tabiiyetidir. İster Müslim ister gayrimüslim olsun böyle bir kimseye dâr-ül küfrün bütün hükümleri tatbik edilir. Ancak oradaki Müslümanların kanı ve malı masumdur. Buna göre, İslâm devletiyle savaş halinde bulunan bir devletin tabiiyetini taşıyan Müslim veya gayrimüslim bir tüccar, harb olduğu için eman ve izin olmadan ülkemize giremez. Çünkü Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

ذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ يَسْعَى بِهَا أَذْنَاهُمْ **"Müslümanların zimmeti tektir. Onların en aşağıları bile zimmet yetkisine sahiptir."**¹

Rasul (ﷺ) ümmü Haniye şöyle demiştir:

قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتَ يَا أُمَّ هَانِي **"Ey ümmü Hani! eman verdiğin adama bizde eman verdik."**²

Böyle bir harbinin (İslâm devletiyle savaş halinde olan devletin uyruğunda yaşayan kimsenin) dâr-ül İslâm'a girmesi ancak İslâm Devleti'nin ona vereceği izin ve emana bağlıdır. Eman izni olan kimsenin malı da bu emana tabidir. Ancak, malını münferid olarak ithal etmek isterse o takdirde malı için özel bir eman izni gerekir.

İslâm devletiyle muahade ve anlaşma yapmış bir devletin tabiiyetinde olan bir kimse, anlaşmasına göre hareket eder. Zira Allah (ﷻ) şöyle demiştir:

فَاتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ **"Onların ahdini tamamlayın."**³

Anlaşmada, kafir ile Müslüman arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü bunların her ikisi de harbi olarak kabul edilir. Zira, her biri küfür tabiiyetini taşımaktadırlar. Küfür tabiiyeti taşıyan kimselere anlaşma ve muhadede harbi muahid (anlaşmalı harbi)) muamelesi yapılır.

İslâm Devleti'nin tabiiyetini taşıyan kimseler ister zımmi ister Müslüman olsun istediği malı ihraç etmeğe engel olunmayacağı gibi, istediği malı ithal etmeye de engel olunmaz. Bunlardan gümrük

¹ Buhari, K. Feraid, 6258

² Buhari, K. Salat, 344

³ Tevbe: 4

vergisi de alınmaz. İsteddiği malı ithal veya ihraç etmek isteyen kimseye engel olunmayacağı hususundaki delil Allah'ın (ﷻ) şu kavlidir:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ "Allah alış-verişi helal kıldı."¹

Bu ifade umumi bir ifade olup, ister dâr-ül İslâm ister dâr-ül küfürde olsun bütün alış-verilere şamildir. Yani bu, hem iç ticarete hem de dış ticarete şamildir. Bu genelliğini tahsis edecek herhangi bir nass olmadığı gibi, Müslüman veya zımminin mal ithal veya ihraç etmeye mani olacak herhangi bir nass da varid olmuş değildir. Aynı zamanda bu, hem Müslüman hem de zımmiye şamildir. Zımmıyı, alış-veriştten yasaklayan ve engelleyen herhangi bir şey de yoktur. Aynı zamanda alış-verişi sadece Müslümana helal gayrimüslime haram kılan bir şey de yoktur.

Gümrük vergilerinin İslâm devleti tabiiyetini taşıyan kimselerden alınmayacağına dair delil ise: İbrahim b. Muhacir'den rivayet edildiğine göre, diyor ki; Ben Ziyad b. Hadir'den işittim, diyordu ki; *"İslâm'da ilk öşür alan ben oldum. Ben; Siz kimlerden öşür alıyordunuz? dedim. O; biz Müslüman ve anlaşmalılardan almıyorduk. Biz Beni Tağlib Hıristiyanlarından alıyorduk."*

Öşür, dâr-ül harb'den dâr-ül İslâm'a giren mallardan onda bir olarak alınan vergiye denir.

İşte dâr-ül İslâm ve dâr-ül küfür. ve harbinin ister Müslim ister kafir olsun eman almadan dâr-ül İslâm'a giremeyeceği, anlaşmalının anlaşmasına göre muamele göreceği alış-verişin hem Müslümana hem de zımmiye mutlak olarak mübah olduğuna delalet eden bu deliller, ilgili maddenin ikinci fıkrasına ait delillerdir.

Üçüncü: Tebük yolu üzerinde bulunan Semud Kuyusundan su içmek isteyen orduyu men eden Peygamber (ﷺ)'in hareketinden istinbat edilen: **"Mübah olan herhangi bir şeyin, fertlerinden bir ferdi, herhangi bir zarara sebep oluyorsa, o fert men edilir, o şey aslı üzerinde mübah olarak bırakılır"** şer'î kaidesidir. Mesele yiyecek gibi mübah bir malın İslâm beldelerinden ihracı ülkede zarara götürürse veya düşmanları, Müslümanlar aleyhine güçlendiren silah veya stratejik önemi bulunan maddeler ihraç edilmek istenirse bütün bu maddelerin ihracı yasaklanır. Bu maddeleri Müslüman veya zımmi

¹ Bakara: 275

veya anlaşmalı yahut bir harbi ihraç etmiş olsun fark etmez. Malın ithali de bu kaideye göre seyreder.

Bir malın ihracından herhangi bir zarar mevcut değilse, onun ihracına engel olunmaz. Bu işleri Müslüman veya zımmi yapabilir. Bunlara ait hüküm anlaşmalı ve harbiye de tatbik edilir. Mal ihracatının caiz olduğuna dair delil, Peygamber (ﷺ)'in harb halinde bulunduğu Mekke halkına yün ve pamuk satmak için Semame ismindeki sahabesine emridir.

MADDE - 158: “İslâm devleti tabiiyetini taşıyan herkes, hayatın her çeşit sahalarını ilgilendiren alanlarda ilmi laboratuvarlar kurma hakkına sahiptir. Ayrıca, devletin bu nevi laboratuvarların kurulması hususunda bir mecburiyeti vardır.”

İlmi laboratuvarlar insanın öğrenmek mecburiyetinde olduğu sahanın dışında değildir. Allah (ﷻ):

"Yaratan Rabbının ismiyle oku."¹ emriyle ilmi mutlak olarak mübah kılmıştır. Yine başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

"O, insana bilmediğini öğretti."²

Rasul (ﷺ)de şöyle buyurmuştur:

"Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih (ilim sahibi) yapar; ilim ancak öğrenmekle elde edilir"³

İşte bütün bu deliller, nerede olursa olsun, ilmin mübah olduğuna delalet ederler. Allahu Teâla'nın (اِفْرَا) "oku" emri her şeyi okumaya şamil olacak şekilde umumi bir ifadedir.. Yine; عَلَّمَ الْانْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ "O, insana bilmediğini öğretti." ayeti de her ilme şamildir. Rasul (ﷺ)'in: "İlim ancak öğrenmekle olur" hadisinde geçen (الْعِلْم) kelimesi (اِل) harfî tarifiye gelen cins bir isimdir; bu kelime umumi ifade eden kelimelerdendir. İşte bunların hepsi her hangi bir şeyi öğrenmenin mübah ve her ilmin de mübah olduğuna delalet eder.

¹ Alak: 1

² Alak: 5

³ Buhari, K. İlm

Delillerin genel oluşu, mutlak olarak, ilmin mübah olduğuna delalet eder.

Buna göre İslâm tabiiyetinde bulunan herkes istediği sahada, ilim öğrenmek ve ilim istemek hakkına sahip olduğu gibi, ilmi hakikatlara ve birtakım bilgilere ulaşabilmek için her çeşit araçlardan istifade etmek hakkı vardır. Her fert, uygun gördüğü laboratuvarı kurmak ve işletme hakkına sahip olduğu gibi, bu laboratuvarları kurmak isteyen kimselere yardımcı olmak hakkına da sahiptir.

Bu laboratuvarlar, kamu ve devlet mülkiyeti değil, ferdi mülkiyetlerdir. Ancak devlet de herhangi bir şahsın olduğu gibi, tüzel bir şahıs olarak bunlara malik olabilir. Devletin bu tip yerlere malik olması, bu yerlerin, devlet mülkiyetine ait olduğunu ifade etmez. Yine bu yerler, ferdi mülkiyet olarak devam eder. Ancak devletin malik bulunduğu bu nevi yerler her ne kadar ferdi mülkiyete giren mülklerden ise de o an için orası devlet mülkiyeti olmuş olur. Devlet, bu nevi yerleri kurarken halkın idaresi ile ilgili işleri idare etmek açısından meseleyi ele alır; ayrıca Allah (ﷻ)'ın yerine getirilmesini farz kıldığı bir vecibeyi yerini getirmiş olmak için yapar. Bu vecibe de, ilmi buluş ve ilmi laboratuvarlardır.

MADDE - 159: “Devlet; ümmet veya devlete kesin olarak zararı dokunacak olan birtakım maddeler üreten laboratuvarların mülkiyetini ve fertlerin böyle yerleri mülk edinmelerini yasaklar.”

Böyle yerlerin haram olduğuna dair şer’î nass varid olmuştur. Bu husus ile ilgili şer’î kaide şudur. **"Aslı mübah olan bir şeyin bireylerinden herhangi birisi bir zarar meydana getiriyorsa o şeyin aslı mübah kalmak şartıyla o birey yasaklanır."**

Bunun gibi, mülkiyeti ferdi mülkiyete giren ve onlara ait olan laboratuvarlar eğer birtakım zararlara sebep oluyorsa bu laboratuvarların ferdi mülkiyet vasfı ortadan kalkar. Atom ve benzeri mülkiyetleri bir takım zararlar doğuran laboratuvarların fertler tarafından işletilmeleri yasaklanır.

MADDE - 160: “Devlet, herkese bedava olarak sağlık hizmetlerini götürür. Fakat doktorların özel muayenehane açmalarını ve ilaçların para ile satılmasını men etmez.”

Tıp, tüm insanlığın onsuz kalamayacağı zaruret ve maslahatlardandır; Nitekim Rasul (ﷺ) tedavi ile emretmiştir. Usame b. Şerik'ten rivayet edildiğine göre: “Bir bedevi Peygambere gelerek ya Rasulullah doktora gidip tedavi olalım mı? Dedi. Rasul (ﷺ) dedi ki;

“Evet tedavi olunuz. Çünkü Allah hiçbir hastalık vermemiştir ki onun şifasını da vermemiş olsun. Onu bilen bilir, onu bilmeyen bilmez.”

Hadisin başka bir metninde: “Bedevi tedavi olalım mı ya Rasulullah diye sonuca Peygamber (ﷺ) de şöyle buyurdu:

“Evet. نَعَمْ يَا عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوُوا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ شِفَاءً أَوْ قَالَ دَوَاءً. Allah'ın kulları, tedavi olunuz. Çünkü Allah (ﷻ) hiçbir hastalık yaratmamış olsun ki onun için, bir şifa ve ilaç yaratmamış olsun.”¹

Bu hadisler tedavinin mübah olduğuna delalet eder. Tedavide bir menfaati celb, bir mazarratı defetmek gibi bir maslahat mevcuttur. Kaldı ki dispanser ve hastaneler Müslümanların tedavi ve şifa konusunda istifade ettikleri yerlerdir. Bundan dolayı tıp herkesin yararlandığı bir maslahattır. Devletin böyle maslahatları kurmak ve işletmek mecburiyeti vardır. Çünkü, bu hususlar devletin yapması lazım gelen faydalı şeylerdir Zira Rasul (ﷺ) şöyle buyurmuştur:

“إِمَامٌ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ” *İmam da bir çobandır ve tebaasından sorumludur.*²

İnsanların yararına olan bu nevi maslahatları yerine getirmek Rasul (ﷺ)'in zikredilen hadisi şerifi ile amel etmek demektir. İnsan sağlığıyla ilgili tıp ilimlerini geliştirmek ve bütün halka sağlık hizmetini bedava olarak sunmak devletin görevlerindendir. Bu konudaki harcamalar beytülmal tarafından karşılanır. Beytülmal bu harcamaları karşılıksız olarak yapar. Bundan anlaşılıyor ki tıp ve insan sağlığını ilgilendiren hususların bütün halka bedava götürülmesi ve herkesin istifadesine sunulması devletin üzerine vacib bir görevdir.

¹ Tirmizi, K. Tıb, 1961

² Buhari, K. İstikrad, 2232

Doktorların ücretle çalışabileceği ve onlara ücretin verilebileceği hükmü ile ilgili cevaza gelince: Bu husustaki delil, tedavinin mübah olmasıdır. Çünkü Peygamber (ﷺ);

يَا عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوُوا **"Ey Allah'ın kulları tedavi olun"**¹ hadisi şerifi ile bu hususa işaret etmiştir.

Ayrıca tedavi bir yarar ve menfaattir. Bundan dolayı, tedavi olmak isteyen kimse, tedavi yapan kimseyi ücretle çalıştırabilir. Bu sebeple icare/kiralama ile ilgili tarifi buna tatbik etmek mümkündür, Kaldı ki, bu hususta, herhangi bir nehyedici delil de varid olmuş değildir. Bundan başka, Enes'ten rivayet edilen bir habere göre Rasul (ﷺ) kan aldırdı. Ebu Tabiyye isminde bir köle kan almıştı. Karşılık olarak iki sa' ücret vermiştir. Sonra Rasul (ﷺ) kölenin efendilerine onun işini hafifletmesini söyledi, onlar da kölelerinin işini hafiflettiler."

Bu hususa Müslim'in bir rivayeti de delalet eder: İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre: *"Peygamber (ﷺ) kan aldırdı, kanını alan kimseye de bir ücret verdi. Eğer ücret vermek haram olsaydı ona ücret vermezdi."*

Peygamberimiz zamanında kan aldırma tedavi usul ve yöntemlerindendi. Kan aldırma karşılığında ücretin alınması, doktorun yapacağı tedavi karşılığında ücret alabileceğine delalet eder. İlaç alış-verişi de doktorun aldığı ücret gibi caizdir. Çünkü ilaç alış-verişi Allah'ın: وَأَحْلَ الْأُيُوع **"Allah alış-verişi helal kıldı"** ayetinin genel manasının kapsamına girer. Kadı ki, bunun haramlığı ile ilgili nass da varid olmuş değildir.

MADDE - 161: "İslâm beldelerinde yabancı sermayenin istismar ve istiğlâl engellendiği gibi, herhangi bir yabancıya birtakım imtiyazların verilmesi de engellenir."

İlgili maddede İSTİSMAR ve İSTİĞLÂL kelimeleri yine batı kaynaklı ıstılahlardır. **"İstismar"** kelimesinin manası: Sermayenin kendi kendine kazanç üretmesidir. Bunu da faizle elde ediyor. **"İstiğlâl"** kelimesinin manası ise; sermayeyi sanat, ziraat veya ticaret sahalarında işletmektir.

¹ Tirmizi, K. Tıb, 1961

Bu ifadenin mefhumundan hareket ederek denilebilir ki; **istismarın** her çeşidi yasaktır. Çünkü o, bir faizdir, faiz ise haramdır. İlgili maddenin **istismar** meselesini sadece yabancılara tahsis etmesinin sebebi harbinin de zımmi ve Müslümanlar gibi faiz ile iştigal edemeyeceklerini ve faizin onlara da haram olduğuna işaret etmek içindir. Çünkü Cenabı Allah'ın: **وَحَرَّمَ الرِّبَا "Ve ribayı -faizi-haram kıldı"** sözü geneldir.

Bu noktada, *"Bizimle harb halinde bulunan kimselerin malı bize mübah olduğu için onlara yani harbilerle faiz muamelesi ile meşgul olmak caizdir"* diyenler olacaktır. Bu söz ve iddia yanlıştır. Zira bu illet doğru olmuş olsa idi onların malını çalmak da caiz olması gerekirdi. halbuki hırsızlığın haram oluşunda ihtilaf yoktur. Kaldı ki, mutlak olarak bu illet sahih de değildir. Harbinin malı ganimet olarak alındığı zaman helaldir. Fakat onu çalmak haramdır. Aynı şekilde harbiden faiz almak da haramdır. Kaldı ki ayetin genelliği bir nass olduğundan onu tahsis etmek için başka bir nassa ihtiyaç vardır. Bunu tahsis eden bir başka nass olmadığına göre ayetin anlamı genelliği üzerinde devam etmektedir. Buna göre yabancı sermayenin İslâm ülkesinde faizle işletilmesi haramdır. Tıpkı Müslüman ve zımmiler sahip oldukları malları faiz sahalarında kullanamayacakları gibi harbiler de İslâm devletinde faiz müessesesi ile uğraşamazlar. *"Dâr-ül harpte harbi olan kafirlerle Müslümanlar arasında riba olmaz"* şeklindeki hadis, zayıf olup ribanın/faizini helal olacağına dair bir delil olmaya yererli bulunmadığı gibi ayeti de tahsis edemez.

İstiğlâle yani yabancı sermayenin İslâm beldelerinde işletilmesine gelince:

Bu, netice itibariyle bir harama götürdüğü için yasaklanmıştır. Gerek hissedilen ve sıhhatine güvenilen birçok bilgiler gösteriyor ki; İslâm beldelerinde yabancı sermayesinin işletilmesi, kafirlerin zamanla o beldeler üzerinde bilhassa ekonomik ve diğer yönlerden nüfazanı yaygın hale gelmeğe vesile olmaktadır. Kafirlerin İslâm beldeleri üzerinde nüfuzlarının artması ve yayılması haramdır. Bununla ilgili, **"Haram götüren vesile haramdır"** şer'î kaide delil olarak gösterilebilir. Eğer nüfuzlarının artmasına vesile olmayacak ve zamanla birtakım zararlara götürmeyecekse, o takdirde zikredilen şer'î kaidenin tatbikine mahal yoktur. Diğer borçlanmalar gibi mübah olarak telakki edilmesi lazım gelir.

Yabancılar aitt imtiyazlara gelince: Bu tabir de Batı kaynaklı olup iki manaya yorumlanır:

1- İslâm ülkesinde herhangi bir yabancı devlete başka devletlere verilmeyen belli bazı haklar verilmesidir. Nitekim, güçsüz ve zayıf düştüğü on dokuzuncu asırda, İslâm devleti birtakım imtiyazlar vermiştir. Mesela; Mısır'da İngiltere ve Fransa'ya verilen imtiyazlar bu nevidendir. Verilen imtiyazlar genel olarak şu şekilde olmuştur:

İslâm Devleti tebaası olarak yaşayan yabancıların İslâm kanunları yerine, kendi devletlerinin kanunları ile yönetilmeleri.

Ayrıca orada yaşayan yabancı ve gayrimüslimler üzerinde İslâm devletinin hiçbir otoritesinin olmaması.

Bu nevi imtiyazlar iki şekilde haramdır. **Birincisi;** Bu imtiyazlar İslâm devletinin kendi tebaasına olan hakimiyetini ihlal ettiği gibi kafir devletlerin İslâm beldeleri üzerinde hakimiyetlerini sağlamaya yol açan bir harekettir. Bu ise, kesin olarak haramdır. **İkincisi:** İslâm devletinde yaşayan gayrimüslimlere, İslâm hükümlerinin tatbiki yerine, küfür hükümlerinin tatbikine imkan verdiği için, bu da kati/kesin olarak haramdır.

İşte bu sebepten dolayı yasaklanmıştır.

2- İmtiyazlar aslında, mübah olan bir işin yapılması hususunda bir kısım insana ruhsat verip, bir kısım insana vermemek gibi bir sınırlandırma yapmaktır bu da haramdır. Çünkü mübah olan her şey herkes için mübahdır. Bu mübah olan şeylerin bir kısım insanın yapmasına izin vermek bir kısım insanı da men etmek, aslında mübah olan bir şey insanlara haram yapmak demektir. Ancak, devlet bu mübahlardan herkesin en güzel şekilde istifade etmesini, mümkün hale getirmesi için birtakım üslup ve metotlar tanzim edebilir. Fakat bu tanzimin, mübahlardan bir kısım insanı yararlandırması bir kısım insanın da mahrum edici olması, mübah olan bir şeyi insanlara haram yapmak demektir. Ancak mübah olan bazı imtiyazların, yabancılar verilmesinin sebebi gayrimüslimlerin İslâm beldelerinde hakimiyetlerini kurmaya mani olmak içindir. Zira bu imtiyazlar, zamanla gayrimüslimlerin, İslâm beldeleri üzerinde hakimiyet kurmalarına vesile olur. Nitekim, petrol hususunda verilen imtiyazlar böyledir.

Herhangi bir mübah işin yapılması için İslâm devletinde herhangi bir **ruhsata** yani izine lüzum yoktur. Çünkü mübah olan

şeylerle meşgul olmak herhangi bir ruhsata muhtaç değildir. Zaten mübah olmayan sahalarda ruhsat söz konusu değildir. Böylece İslâm Devleti'nde **ruhsat** ismi verilen herhangi bir şey yoktur.

MADDE - 162: "Devlet; kendisiyle bağımsız olacağı ve bağımsızlığını simgeleyeceği özel para basar. Bu paranın bir yabancı paraya bağlı olması caiz değildir."

Birinci cümleye ait delil: Peygamber (ﷺ)'in halkın ve tebaanın işleriyle ilgili olarak imama verdiği yetkidir. Nitekim şöyle buyurmuştur:

*"إمام راعٍ وهو مسئولٌ عن رعيته" "İmam da bir çobandır ve tebaasından sorumludur."*¹

Halka ait işlerden biri de mübah olan bir takım işleri nizama ve düzene sokmaktır. Bu mübah olan işlerden biri de devlete ait özel paralar çıkartmaktır. Devlet kendisi için özel para çıkartabileceği gibi çıkartmayabilir de. Çünkü Rasul (ﷺ) belirli nitelikleri haiz muayyen herhangi bir para çıkartmamıştır. Onun zamanında devletin muayyen bir parası yoktu. Bu durum onun bütün hayatı boyunca devam ettiği gibi Raşid Halifeler devrinde de devam etmiştir. Aynı durum Emevi Devletinin ilk zamanlarına kadar da mevcuttu. Daha sonra Mervan oğlu Abdulmelik gelince halkın muamele ve alış-verişlerde kullandığı işlenmiş ve işlenmemiş altın ve gümüşü İslâm Devleti'nin darphanesinde değişmeyen belli ağırlıklı paralar olarak şekillendirmeye ve işlemeye karar verdi. Abdulmelik gümüşten dirhemleri, altından da dinarları bastırdı. İşte bu tarihten itibaren, İslâm Devleti'nin kendisine has hem dirhemleri hem de basılmış olarak dinarları piyasaya çıkmaya başlamıştır. Daha önce böyle bir şey yoktu. Bundan dolayı, para basmak ve çıkartmak devlet üzerine vacib değil mübah niteliği taşır. Ancak beldelerin ekonomisini zayi olmaktan korumak ve onu düşmanların sömürgesinden kurtarmak için para basmaya ihtiyaç duyulursa, o takdirde: **"Ancak vacibin kendisiyle tamamlandığı şey de vacibtir"** şer'î kaidesiyle amel ederek para basmak vacib olur.

¹ Buhari, K. İstikrad, 2232

İlgili maddenin ikinci cümlesi: Bunun haram olduğuna dair delil; devletin parasının başka bir devletin parasına bağlı olması, devletin maliyesini kafir devletlerden herhangi birine tabi kılmayı gerektirir. Bu husus bir zamanlar Irak parasının İngiliz Sterlinine tabi kılınmasında görülmüştür. Böyle bir durumda İslâm devletinin ekonomisi, kafir devletlerin merhametine bırakılmış olur ki her ikisi de haramdır. Şer'î bir kaide olan: **"Harama vesile olan şey de haramdır"** prensibine göre, böyle bir mali bağımlılık İslâm Devleti için hiçbir zaman helal olmaz.

MADDE - 163: "Devletin parası; basılmış veya basılmamış da olsa altın veya gümüşdür. Bunların dışındaki herhangi bir parayı devlet yürürlüğe koyamaz. Ancak devlet hazinesinde, karşılığında altın ve gümüş bulunmak şartıyla altın ve gümüş yerine başka bir şey çıkarabilir. Karşılığında altın ve gümüş bulunmak şartıyla devlet kendi namına bakır, bronz veya kağıt para çıkarabilir."

İslâm, gerek alış-veriş, gerekse icare ile ilgili hükümleri koyarken, ne mal ve ne de emek ve başka menfaatların mübadelesi için kesin olarak mübadelenin esasına göre cereyan edeceği muayyen bir şeyi belirlemiş ve tayin etmiş değildir. İslâm, insanı mübadele konusunda, karşılıklı rıza olduğu müddetçe, mal alış-verişinde herhangi bir şeyle mübadele yapmada serbest bırakmıştır. Mesela; bir insanın terzilik sanatını öğretmek üzere bir kadınla evlenmesi caiz olduğu gibi, fabrikada veya bir iş yerinde, bir ay çalışmak karşılığında bir araba satın alması da caizdir. Yine belli bir yiyecek karşılığında bir şahsın yanında çalışması da caizdir. Bunun gibi, Şeriat, istediği gibi istediği şekilde eşyayı mübadele etmeye, insanoğluna serbestiyet vermiştir. Bu husus, alış-veriş ve icare delillerinin umumi manalarından alınmıştır. Cenabı Allah: **أحل الله البيع** "Allah alış-verişi helal kıldı" buyururken, herhangi bir şey ile herhangi bir şeyi alıp vermenizi helal kıldı demektir. "Fakat, işçi işini bitirdiği zaman onun ücreti verilir" delili de verilecek ücretin ne olduğunu tayin etmiş değildir. Yine, bilindiği gibi mübadelenin kendisiyle yapıldığı eşya fiil değildir ki kayıtlamak asıl olsun. Serbest olabilmesi yani, mübah olabilmesi için, bir delile muhtaç bulunsun.

Mübadelenin yapıldığı hususlar eşyadan ibaret olduğu için eşyada asıl olan, haram olduğuna dair bir delil varid olmadıkça mübahdır. Herhangi bir şeyle mübadelenin haram olduğuna dair bir delil varid olmadığı için mutlak olarak mübadelenin haram olduğuna dair bir nassın varid olduğu şeyler dışında mübadele mübahtır, Ancak bu genel manaya paranın para ile mübadelesi girmez. Bu hususa ait özel hükümler bulunduğu için bu mesele bu özel hükümlerle mukayyettir. Yine emeğin para, paranın da emek ile mübadelesi kesin olarak mübahtır. Ancak haram olduklarına dair emek veya mal ile ilgili olarak bir nass varid olanlar müstesnadır. Binaenaleyh bir malın mübadelesi mutlak olarak mübahtır.

Eğer emeğin kendisiyle mübadele yaptığı para/nakid karşılığı, devlet hazinesinde olmayan banknot gibi kağıt paralar ise bu aynen bir mal gibi kabul edilir ve her çeşit muamele işlemlerine tabi tutulabilir. Eğer bu para biriminin bir kısmına tekabül edecek şekilde devlet hazinesinde muayyen bir altın karşılığı varsa karşılığı bulunmayan para aynen mal gibi telakki edilir. Bu durumda ve vasıfta olan para, değerli ve kıymetli para niteliğini taşır. Bu para, mal ve altın karşılığı olarak mübadeleye girebilir. Bu vasıflı bir para da mübadele olabilir. Eğer para olarak kullanılan birimlerin karşılığını eşit olarak karşılayacak altın ve gümüş devlet hazinesinde bulunuyor ise bu para, altın ve gümüş yerine geçmek üzere, altın ve gümüş ile değiştirilebilir ve mübadele yapılabilir. Bu, caizdir. Bir Müslüman, sayılan paralardan herhangi birisiyle alış-veriş yapabileceği gibi, bu para ile işçi de çalıştırabilir ve işçi olarak da çalışabilir.

Ancak devlet, hakimiyeti altında bulunan beldelerde zekat, kambiyo ve faiz gibi mali konuları ilgilendiren hususlarda veya mal sahibi kimselere diyet ve çalınmış malın miktarına taalluk eden ve mal sahibinin şahsını ilgilendiren hususlarda şer'î hükümlerin tatbik edilmesi için muayyen bir para birimini benimsemesi ve ülke çapında benimsediği o birimi tatbik etmesi lazımdır. Ta ki, bunun dışındaki paraların piyasada bir değeri ve kıymeti bulunmasın, Ta ki, böylece bir birlik sağlanmış olsun. Zira devlet para çıkarmak isterse şeriat tarafından belirlenen altın ve gümüşe bağlı kalmak zorundadır. Şeriat, istediği şekilde istediği para çeşidini çıkarma ve bastırma yetkisini devlete vermiştir. Şeriat, devletin kendisine ait olmak üzere çıkartmak istediği para ve birimlerini ancak altın ve gümüş olmasına cevaz verir. Altın ve gümüş haricinde herhangi para biriminin kullanılmasına

cevaz vermez. Bu hususa ait delil İslâm'ın altın ve gümüşü değişmeyen sabit hükümlere bağlamış olmasıdır. Mesela, diyeti farz kılarken, bunun miktarını altının muayyen bir miktarına bağlamış ve tayin etmiştir; yine hırsızlık olayında el kesmeyi emrederken çalınan miktarın nisabını, altına bağlayarak tayin etmiştir. Rasul (ﷺ) Yemen halkına gönderdiği mektupta şöyle buyurmuştur.

"Mümin bir kimsenin öldürülmesinde yüz deve diyet olarak verilecektir."

Yine bir hadisinde, şöyle buyurmuştur:

"Bir dinarın dörtte birinden veya daha az miktarından dolayı el kesmek yoktur."¹

Bu, muayyen birtakım hükümlerin dinar, dirhem ve miskal ile sınırlandırılması, altının bir dinar kadar ağırlığı, gümüşün bir dirhem kadar ağırlığı, bütün eşya ve emeklerin kıyas yapılabileceği para birimleri olmasını sağlar.

Para ile ilgili ahkamı, Şeriat'ın altın ve gümüşe bağlamış olması, altın ve gümüşten başka şeylerin para birimi olarak kullanılmayacağına delil teşkil eder, Yine Allah (ﷻ) paraya ait zekatı farz kılarken, altın ve gümüşten başka bir birime bağlamamıştır. Paranın zekatında altın ve gümüş ile nisabı tayin etmiştir. Paranın zekatının altın ve gümüş ile değerlendirilmesi, para olarak ancak altın ve gümüşün kullanılabileceğini belirtmiş oluyor. Eğer altın ve gümüşten başka para birimi olsaydı para ile ilgili zekat vacip olmazdı, Zira; paranın zekatı ile ilgili nass ancak altın ve gümüşe ait olmak üzere varid olmuştur. Bu da altın ve gümüşten başka para birimlerinin olmayacağına delildir.

Yine bilindiği gibi para ile ilgili muameleler hakkında gelen sarf ve kambiyo hükümleri yalnız altın ve gümüşe göre değerlendirilir. İslâm'da söz konusu edilen bütün mali işlemler altın ve gümüşe göre değerlendirilir.

Sarf, bir paranın diğer bir para ile alış-verişidir. Bu da, bir paranın yine aynı bir para ile alış veriş olabilir veya bir paranın başka bir para ile alış veriş olabilir. Başka bir ifade ile sarf, paranın para ile alış-verişidir. Sırf para alış verişinden ibaret olan sarf muamelesinin Şeriatın kesin olarak ve yalnızca, altın ve gümüşe tahsis ve tayin

¹ Malik, K. Hudud, 1323

edilmiş olması, para ile ilgili bütün muamelelerde ancak altın ve gümüşün geçerli olabileceğine bir delildir. Böylece bu para muamelesinin altın ve gümüşe göre olmasının vacib olduğunu gösterir. Peygamber (ﷺ) şöyle buyurmuştur: *يَبْعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ يَدًا يَدًا* **"Peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi altını gümüşle satınız."**¹ Başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

الذَّهَبُ بِالْوَرِقِ رَبًّا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ **"Altının gümüşle değişimi peşin olmazsa ribadır."**²

Bundan başka Rasul (ﷺ) para olarak altın ve gümüşü tayin etmiştir. Altın ve gümüşü mal ve emeklerin, kendileriyle ölçüldüğü tek ölçü ve mikyas kılmıştır. Bütün mali muameleler, bu iki esasa göre cereyan eder.

Para birimi için şu ölçüleri isim olarak koymuştur: Ukkiye, dirhem, danik, kırat, miskal ve dinar. Bu birimlerin hepsi Rasul (ﷺ) zamanında bilinen ve meşhur olan birimlerdi. Halk, bu birimler ile muamelelerde bulunuyorlardı Peygamberin de bunları benimsemiş olduğu sabittir. Sahih hadislerde sabit olduğu gibi, bütün alış-veriş ve nikah muameleleri altın ve gümüşe göre yapılıyordu.

Gerek Peygamber (ﷺ)'in parayı altın ve gümüşe bağlamış olması, paraya taalluk eden zekatı altın ve gümüşe tahsis etmesi ve sınırlandırması, kambiyo ve diğer işlemlerin, sadece altın ve gümüşe hasredilmiş bulunması gibi hususların hepsi İslâm parasının altın ve gümüşten başka olmayacağına bir delil teşkil eder.

Ancak şu husus açık olarak bilinmelidir: Devletin çıkaracağı paranın, ancak altın ve gümüşten olmak şartıyla tek bir birim halinde olmasını Şeriatın tayin etmiş olması, İslâm devletinin hakim olduğu beldelede yaşayan insanlar arasında vuku bulan mübadelelerin ancak altın ve gümüş ile yapılabileceği başka herhangi bir para ile yapılamayacağı anlamına gelmez. Yani, Şeriatın tek bir birim olarak, hakkında belli bir parayı tayin ettiği hükümlerin icrası ancak bu para birimine göre yapılır. Mübadeleye gelince; bu husus, şeriatın belirlediği gibi serbesttir. Serbestlik üzerinde devam eder. Mübadelenin belli bir para birimi ile kayıtlanması, devlete helal olmayacağı gibi, resmi para veya başka bir birim ile kayıt altına alınması da devlete helal olmaz. Çünkü, böyle bir takyid, bir mübahı

¹ Tirmizi, K. Buyu', 1161

² İbni Mace, K. Ticaret, 2250

haram kılmak demektir. Devletin, böyle bir işi yapması ne caiz olur ne de helal. Ancak, devletin kendi resmi parasından başka, her hangi bir parayı, hakimiyeti altında bulunan beldelerde serbest bırakması, kendi parası veya maliyesine, yahut ekonomisine bir darbe olacaksa, **“Harama götüren vesileler de haramdır”** kaidesinden hareket ederek onu men eder. Bunun gibi devlet muayyen herhangi bir paranın, böyle bir zarara vesile olduğunu görürse; **“Mübah olan şeyin fertlerinden herhangi bir ferdi bir zarara götürüyor ve ona vesile oluyorsa, zarara vesile olan fert men edilir, o şey mübah olarak kalır”** kaidesine göre hareket eder. Bu kaideyi devlet, kendi parasını dışa ihraç veya yabancı paranın ithal ve ihracı hususlarını ülkenin içinde uyguladığı muameleye göre tatbik eder.

MADDE - 164: “İslâm Devleti bankaların açılmasını kesin olarak men eder. Ancak; faizle ilgisi olmayan ve böyle işlemlerde bulunmayan, Beytülmal'ın bir ünitesi durumunda banka bulunabilir. Bu banka; şer'î hükümlere göre borç para verme işleri ile mali ve nakdi muamelelerin kolaylaştırılmasını icra eder.”

Bankanın başlıca üç görevi vardır.

- 1) Senet ve teminat mektupları gibi faiz işlemleri,
- 2) Çek gibi tahvil muameleleri,
- 3) Emanetlerle ilgili muameleler.

Tahvil ve emanetlerle ilgili muameleler şeran caizdir. Bu işlemlerle ilgili delil havale ve emanet hakkındaki delildir. Bir Müslüman; tahvil ve emanetlerle meşgul olacak bir banka açabileceği gibi sarf muameleleri gibi işlerle iştigal eden benzeri bankalar da açabilir; Şeran caizdir, konusu bu olan bir bankanın açılması haram olmaz. Haram olan; faizle uğraşan, muamele ve çalışması faize dayanan bankalardır. Fakat, tahvil ve emanet işlemleriyle meşgul olan bankalar, büyük kazançlar getirmezler; başka bir ifade ile, bunların kazancı, ancak mahalli sarraflık nevine benzeyen küçük yerler açmağa kafi gelir. Zaten, bunların sahip oldukları miktar, banka açmağa kafi gelecek meblağda olmadığı için, bu miktar ile banka açmak mümkün olmaz. Çünkü, tahvil ve emanet gelirleriyle kambiyo muamelelerinden elde edilen gelirler, faiz gelirleri yanında pek cılız ve az olur. Büyük

gelirler, faiz muameleleri konusunda işletilen sermayelerden elde edilen gelirlerdir. Parayı işleterek büyük kazançlar elde eden bu kuruluşlardır. Bunun için, gerek sarf ile ilgili gerekse emanet ve havalelerle ilgili kazançlar, bugün dünyada mevcut banka anane ve anlamı içerisinde böyle bir kurumun kazancının kafi gelmesi mümkün değildir. Ancak kazancı az, çalışma sahaları sınırlı küçük olan müesseseler, böyle kambiyo ve sarraf merkezleri kurabilirler. Bu ise, bugünkü anlamıyla banka tabiri altına girmez. Banka ifadesi bu gibi yerlere teşmil edilmez. Bir banka açmak, büyük bir parayı gerektireceğinden, bu da ancak faiz ile çalışan banka ve sarf yerlerinin aracılığı ile açılabilir. Bunlar, faizle çalışan merkezlerdir. Faiz ise Kur'an'ın kesin nassı ile haram kılınmıştır. Nitekim, Allah (ﷻ) **"Ve ribayı haram kıldı"** buyurur. Bunun için, çağımızda bilinen anlamı ile bir banka açmak kesin olarak haram kılınmıştır.

Ancak Rasul (ﷺ) hadisi şerifi ile borç vermek kesin olarak mübah kılınmıştır. Nitekim şöyle demiştir:

"Bir Müslümana iki kere borç veren kimse bir defa sadaka vermiş gibidir."¹

Yine Enes'ten rivayet edilen bir hadiste Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِي بِي عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةِ عَشَرَ فَقُلْتُ يَا جَبْرِيلُ مَا بَالُ الْقَرْضِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّدَقَةِ قَالَ لَآنَ السَّائِلَ يَسْأَلُ وَعِنْدَهُ وَالْمُسْتَقْرِضُ لَا يَسْتَقْرِضُ إِلَّا مِنْ حَاجَةٍ **"Gece yolculuğum sırasında (Mirac Gecesinde) cennet kapısının üzerinde, sadaka on misliyle borç verme ise on sekiz misliyle karşılık bulur diye yazılı olduğunu gördüm. Bunun üzerine Ya Cebrail borç verme nasıl sadakadan daha üstün oluyor dedim. Cebrail: dilenen kimse, yanında imkanı olsa da yine dilenebilir, fakat borç isteyen kimse, onu ancak bir ihtiyacından dolayı ister, buyurmuştur."**²

Yine, bilindiği gibi, emanet alıp vermek mübahtır. Çünkü Allahu Teâla şöyle emrediyor:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا **"Şüphesiz Allah emanetleri, emanet sahiplerine vermenizi size emrediyor."**³

Başka bir ayette ise; şöyle dedi:

¹ İbni Mace, K. Ahkam, 2421

² İbni Mace, K. Ahkam, 2422

³ Nisa: 58

“Eğer bir birinizden emanet alırsanız kendisine emanet edilen kimse, onun emanetini versin.”¹

Ayrıca Rasul (ﷺ) şöyle demiştir:

***"Sana emanet bırakana emaneti ver. Sana ihanet edene sen ihanet etme."*²**

Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (ﷺ)'in yanında birçok emanetler vardı. Mekke'den Medine'ye hicret etmek istediği zaman, on emaneti Ümmü Eymen'nin yanına bıraktı ve Ali'ye o emanetleri sahiplerine vermesini emretti.

Havale muamelesi de İslâm'da mübah olan muamelelerdendir. Nitekim Rasul (ﷺ); şöyle demiştir:

***"Zenginin borcunu vermeyip uzatması bir zulümdür. Birinize bir mühlet verilirse ona tabi olsun."*³**

Başka bir lafızda; ***"Kim mühlet ile hakkı havale edilirse onu kabul etsin."*⁴**

Bankanın yerine getirdiği bu üç muamele şeran caizdir. Haram kılınan şey; verilen borç para karşılığında faiz almaktır. Bilinen bankalar faiz almadıkça ne açılabilirler ne de çalışabilirler. Bunun için faizsiz bankaların sayısını çoğaltmak ve insanların faydasına sunmak lazımdır; o zaman faizsiz olan bu kurumlar insanların menfaatlerine sunulmuş olacaktır. Bundan dolayı, devletin Beytülmal'a bağlı olarak onun bir ünitesi için birtakım bankalar açması lazımdır. Çünkü, bu hususlar da yine imamın rey ve içtihadına göre idare ile ilgili işler olup mübah olan işlerdir. Bu, halkın menfaat ve yararını gerçekleştirecek bankaların devlet tarafından açılmasını gerekli kılan bir delil olmuştur.

MADDE - 165: “İslâm Devleti ile diğer devletler arasında döviz alış veriş, kendi paraları arasındaki sarf gibi caizdir.

¹ Bakara: 283

² Tirmizi, K. Buyu', 1185

³ Nesei, K. Buyu', 3612

⁴ Ahmed b. Hanbel, Müs. Mükessirin, 9594

Devletler arası döviz bozdurmalarında, iki değişik cins para arasında, peşin olmak şartıyla aralarında birisinin fazla olması caizdir. Veresiye döviz bozdurma esnasında birisinin değerinin fazla olması caiz değildir. İki cins para değişkenleri korunduğu müddetçe, herhangi bir kayıt olmaksızın para bozdurma fiyatında değişimler olabilir. İslâm Devleti tebaasından olan fertler memleket içinde ve dışında istediği döviz alabileceği gibi, bunlardan hiçbir izne muhtaç olmadan istediğini satabilir.”

Bununla ilgili delil, Rasul (ﷺ)’in şu sözüdür:

“Peşin olmak şartıyla gümüşle altının alış verişini istediğiniz gibi yapınız.”

Malik b. Evs'den rivayet edildiğine göre; "Ben dirhemleri kim bozacak demiştim. Bu arada Ömer b. Hattab'ın yanında bulunan Talha b. Übeydullah bana dönerek: Altını bize göster de görelim dedi. Sonra, bize gel hizmetçimiz geldiği zaman senin parayı veririz. Bunun üzerine Ömer b. El-Hattab: Hayır vallahi bu olmaz; ya onun parasını verirsin yahut onun altınını geri verirsin, zira; Peygamber (ﷺ) şöyle dedi:

“Peşin olmadıkça altın ile para alış veriş faizdir.”¹ الْوَرَقُ بِالذَّهَبِ رَبًّا إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ

Berra b. Azib ve Zeyd b. Erkam ortak iş yapan iki ortaklardı. Bunlar peşin ve veresiye olmak üzere gümüş satın aldılar. Bu durum Rasul (ﷺ)'e ulaştı. O (ﷺ) onlara emrederek şöyle dedi.

“Peşin para ile aldığınızı yerine getirin, Veresiye aldığınız gümüşü geri sahibine verin.”²

İşte bu hadisler para ve dövizden değerlerin birbirine çevrilebileceğinin cevazına delildir. Bu husus, gerek ülkenin içinde, gerekse dış ülkelerde döviz bozdurma olsun fark etmez. Bu kaide dış ve iç münasebetlerde aynen cereyan eder. Aynı şekilde altın gümüşle gümüşü de altınla değiştirmek ve bu altın ve gümüş değerlerini ülkenin para birimi ile değiştirme caizdir. Aynı şekilde ülkenin parası ile yabancı paralar da değiştirilebilir. Bu değiştirme ülke içinde veya dışında olması fark etmez. İki farklı para arasında yapılan değiştirme

¹ Tirmizi, K. Buyu', 1164

² Ahmed b. Hanbel, Müs. Kufiyin, 18502

esnasında bir farkın bulunması mümkündür ki, buna sarf fiyatı (kur) denir. Sarf fiyatı, bir devletin parasındaki safi altın ağırlığı ile diğer devletin parasındaki safi altın ağırlığı arasındaki orandır. Bunun için, bu oranın değişmesine bağlı olarak sarf fiyatının da (kur farkının) değiştiği görülür. Aynı zamanda, bu fark, ülkelerde, bu paranın muayyen oranda altın karşılığı vardır. Çünkü kambiyo fiyatları da ülkelerin paraları arasında iniş ve çıkışlar olarak birtakım değişmeler olur.

Sarf fiyatı hakkında şer'î hüküm: Onun, mübah olmasıdır. Herhangi bir kayıt ile kayıtlanmış değildir. Çünkü; **sarf**, mübah bir muameledir. Bunun gibi sarfın fiyatı da mübahtır.. Her insan karşılığını vererek istediği parayı alabilir. Bu husus, sarfa dair delilin kapsamına dahildir. İşte sarfın ve aynı zamanda ona ait fiyat değişiminin mübah olduğunu ifade eden deliller bunlardır.